İBN'ÜL-EZRAK

mervanî kürtleri tarihi

koral

türkçesi:
m.e.bozarslan

İBN'ÜL-EZRAK

MERVANÎ KÜRTLERİ TARİHİ

Kapak Düzeni : Semra Bucak

Dizgi - Baskı: Yelken Matbaası
Kapak Baskı: Kelebek Matbaası
Cilt: Numune Mücellithanesi
Baskı Tarihi: Mart 1975

Yönetim Yeri:
Babıâli cad. Tasvire Han
54/36 Cağaloğlu/İST.

Yazışma Adresi:
P.K. 907 Sirkeci/İST.

İBN'ÜL - EZRAK

Mervanî Kürtleri Tarihi

Türkçesi:
Mehmet Emin Bozarslan

ÖNSÖZ

İbn'ül-Ezrak El-Farıkî tarafından yazılmış olan **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**, ortaçağda cereyan etmiş olaylara ışık tutan önemli eserlerden biridir.

Mervanî Kürtlerini konu alan eserin birinci cildi, aynı zamanda Selçuklu Türklerinin Doğu Anadolu'ya egemen oluşlarını, Irak ve Mısır gibi o dönemin önemli merkezlerinde meydana gelen olayları anlatması bakımından büyük önem taşıyan tarihsel bir belgedir.

Gerek eser ve yazarının adı, gerekse ele aldığı kimi konu ve kişiler hakkında eldeki Türkçe kaynaklarda da bazı bilgiler mevcuttur. Örneğin İbn'ül-Ezrak ile **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nden **İslâm Ansiklopedisi**'nin Diyarbekir maddesinin bibliyografya bölümünde (C. 3, s. 625) ve Meyyafarkîn maddesinin hem metin, hem de bibliyografya bölümlerinde (C. 8, s. 197 - 198 ve 200) söz edilmekte ve bu eser kaynak göste-

rilmektedir. Eserin birinci cildinin konu aldığı Mervanîler de yine **İslâm Ansiklopedisi'nde** (C. 7, s. 780-781) ve **Meydan Larousse**'ta (C. 8, s.651); Mervanî hükümdarlarından Nasruddevle de **İslâm Ansiklopedisi**'nde (C. 9, s. 119-120) madde olarak alınmıştır. Ayrıca Mervanî Devleti ve kurucusu Bad bin Dostık hakkında da **İslâm Ansiklopedisi**'nde (C. 6, s. 1095 ve C. 7, s. 780-781), **Meydan Larousse**'ta (C. 8, s. 651) ve **Cumhuriyet Ansiklopedisi**'nde (C. 7, s. 2142) bilgi verilmiştir.

★

Arapça olarak yazılmış olan **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nin iki yazma nüshası Londra'da bulunmaktadır. Bunların fotokopisini çıkaran Mısırlı bilim adamı Bedevî Abdullatif Avad, kitabın birinci cildini 1956 yılında Kahire'de yayımlamıştır. Biz de eserin Kahire'de yayımlanmış olan bu nüshasını Türkçeye çevirdik. Bundan amacımız, tarihsel belge niteliğindeki bu eseri ülkemizin okuyucularına kazandırmaktan ibarettir.

Gerek eser ve gerekse yazarı konusunda Bedevî Abdullatif Avad tarafından yazılmış uzunca önsözü de Türkçeye çevirdik. Böylece eser ve yazarı hakkında ayrıca bir tanıtma yazısı yazmamıza gerek kalmadı.

Kitapta geçen kişi ve yer adları hakkında Bedevî Abdullatif Avad tarafından yazılmış olan dipnotların çoğunu yetersiz bulduğumuz için, kişi ve yer adları konusunda elimizdeki kaynaklardan da yararlanarak, daha geniş bilgi içeren dipnotlar yazdık. Böylece Avad'ın dipnotlarının çoğunu koymadık. Ancak, elimizdeki kaynaklarda bulamadığımız kişi ve yerlerle, bir de eserle ilgili dipnotlarını koymak zorunda kaldık.

Ayrıca kitapta gösterilen Hicrî tarihlerin Miladî tarihe göre karşılıklarını parantez içinde verdik. Bazı

yer ve kişi adlarının Türkçe okunuşlarını da yine parantez içinde belirttik.

Koyduğumuz dipnotlarla birlikte eser, gerçekten zengin bir içeriğe kavuştu ve bir çeşit küçük ansiklopedi niteliğine girdi.

Eserin birinci ciltten sonraki ciltlerini de elde etmeyi ve Türkçeye çevirip yayımlamayı umuyoruz.

15 Ocak 1975

Mehmet Emin Bozarslan

KAHİRE BASKISININ ÖNSÖZÜ

Bedevî Abdullatif Avad

MEYYAFARQÎN (MEYYAFARKÎN) VE AMED TARİHİ'Nİ NASIL VE NEREDE BULDUM? (1)

İbn'ül-Ezreq (Ezrak) El-Farıqî (Farıkî) tarafından yazılmış olan **Meyyafarkîn** ve **Amed Tarihi**'nin varlığını, ilk kez 1940 yılında öğrendim. O tarihte, İslâm tarihinde uluslararası profesörlük unvanı almak üzere **Hazreti Ömer Döneminde Malî Sistem** konulu, bilimsel bir tez hazırlıyordum. O sırada adı geçen kitabı okuyup incelemek istedimse de elde edemedim. Daha sonra, 1949 yılında, İngiliz üniversitelerinde tarih üzerine bazı incelemelerde bulunmak üzere bir bilim heyetiyle birlikte İngiltere'ye gittiğimde, bu kitabın bir nüshasını —ileride belirteceğimiz gibi bu nüsha iki yazma nüshadan ibarettir—, sık sık uğradığım, Londra'daki **British Museum (Britanya Müzesi)** da buldum. İşte o zaman, **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'ni incelemek hususundaki eski arzum tazelendi. Ve, bu konuda yapacağım incelemenin, Cambridge Üniversitesinde ve-

(1) «Meyyafarqîn (Miyyafarkîn), bugünkü Silvan ilçesi merkezinin eski adıdır; çevrede halk arasında buraya (Farkîn) denmektedir. «Amed» ise, bugünkü Diyarbakır il merkezinin eski adıdır; bu ad bazı kaynaklarda da «Amid» şeklinde geçmektedir. (M.E.B.)

receğim doktora tezinin konusu olmasını uygun buldum. Bunun nedeni, adı geçen tarih kitabının incelenecek en iyi kitap olmasıydı. Çünkü bence bu kitap **İbni Hallikan** [2], **Sıbt İbn'ül-Cevzî** [3], **Yakut** [4], **İbni Şeddad** [5] gibi büyük yazarların yararlanmış oldukları

---

(2) Tarihçi olan İbni Hallikan'ın asıl adı Ahmed El-Bermekî'dir. 1211 yılında, Irak'ın kuzeyindeki Erbil şehrinde doğmuş; Haleb, Şam ve Kahire'de öğrenim yapmıştır. Kahire ve Şam'da bir süre başkadı olarak görev yapmış; ayrıca öğrencilere ders okutmuştur. 1282 yılında Şam'da ölmüştür. En önemli eseri olan **Vefeyat'ul-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zeman** (İlerigelenlerin Ölümleri ve Çağın Evlâtlarının Haberleri), ünlü Müslümanlardan 865 kişinin biyografisini kapsar. (M.E.B.)

(3) Tarihçi olan Sıbt İbn'ül-Cevzî'nin adının tamamı Şemseddin Eb'ül-Muzaffer Sıbt İbn'ül-Cevzi Yusuf bin Kızoğlu'dur. Babası, azatlı köle olan bir Türktür. Sıbt İbn'ül Cevzî, 1186 yılında Bağdad'da doğmuştur. Önce Bağdad'da, sonra da Şam'da öğrenim yapmıştır. Haçlılara karşı savaşmış ve vaizlik görevinde bulunmuştur. 1257 yılın da Şam'da ölen İbn'ül-Cevzî'nin **Mir'at'uz-Zeman fi Tarih'il-A'yan** (İlerigelenlerin Tarihi Konusunda Zamanın Aynası) adlı 40 ciltlik tarih kitabı ünlüdür. (M.E.B.)

(4) Tarih ve Coğrafya yazarı olan Yakut El-Hamevî, 1179 yılında Anadolu'da doğmuştur. Suriyeli bir tacir tarafından satın alınarak Suriye'nin Hama şehrine götürülmüştür. Daha sonra İran'a geçmiştir. Cengiz Han'ın saldırısı üzerine Musul'a kaçmış ve kısa bir süre orada kalmıştır. Sonra Mısır'a gitmiş, oradan da Haleb'e dönmüştür. 1229 yılında Haleb'de ölmüştür. Coğrafya konusundaki **Mu'cem'ül-Büldan** (Beldeler Kamusu) ile edebiyat tarihiyle ilgili **Mu'cem'ül-Üdeba'** (Edebiyatçılar Kamusu) adlı eserleri ünlüdür. (M.E.B.)

(5) Tarihçi olan İbni Şeddad'ın asıl adı Yusuf Bahaeddin'dir. 1144 ya da 1145 yılında Musul'da doğmuştur. Musul ve Bağdad'da öğrenim yapmıştır. Bir süre Musul'da öğrenci okuttuktan sonra Şam'a gidip Selâhaddin-i Eyyubî'nin hizmetine girmiş ve Kudüs kazaskerliğine tayin

bir kaynaktır. Ve çünkü o kitap, özellikle Meyyafarkîn ve genellikle şimdiki Rusya'nın güneyinde kurulup yaşayan İslâm devletçikleri hakkında başka kitaplarda bulunmayan bilgiler kapsamaktadır.

Ne var ki bu kitabı incelemek işine giriştiğim takdirde gideceğim yolun sarp ve korkulu, yolculuğun da güçlüklerle dolu olacağından çekiniyor ve bu yüzden tereddüt ediyordum. Çünkü kitap hacimli ve çok-konuluydu; incelenmesi uzun zaman ve büyük çaba gerektiriyordu.

Sonra, bu konudaki eski arzum yeniden canlandı ve bu işe girişmeye, bu yolda güçlüklere katlanmaya beni teşvik etti. O zaman kendi kendime sordum: «İnceleme ve araştırma işine tutkun olanlar bu ağır görevi yüklenmezlerse kim yüklenecek?.. Çarşılardaki tüccarlar mı, yada bilim adamı olduklarını iddia eden mideciler mi?». Sonunda meseleyi saygıdeğer hocam Prof. A.J. Arberry'ye açtım. İmrenerek sevindi ve beni destekledi, kutladı.

İşte bu saygıdeğer hocamın ve Cambridge Üniversitesinin İslâm sorunlarıyla uğraşan öbür profesörlerinin de bu fikrimi desteklemeleri sayesinde, bu işe girişmek için kendimde cesaret buldum. Böylece bilim vicdanına sahip bir kişinin kaldırabileceği bu bilim yükünü omuzuma aldım. Bu çalışmam, Londra'ya gönderilmemin meyvesini teşkil etti.

Londra'dan döndükten hemen sonra, kitabı yayın-

---

edilmiştir. Selâhaddin'in ölümünden sonra Haleb kadılığına getirilmiştir. 1234 yılında Haleb'de ölmüştür. Başlıca eseri, Selâhaddin-i Eyyubî'nin hayatı konusundaki **En-nevadir'us.Sultaniyye ve'l.Mehasın'ul-Yusufiyye** (Sultan Hakkında İlginç Sözler ve Yusufun İyilikleri) adlı kitabıdır. Kitabın adında geçen Yusuf'tan maksat Selâhaddin'dir. (M.E.B.)

lamaya karar verdim. Fakat kitap hacimli olduğu ve yayınlanması uzun zaman gerektireceği için, birkaç bölüm halinde ve ayrı ayrı zamanlarda yayınlamayı düşündüm; ilk olarak da **Mervanî Kürt Devleti** konusunu kapsayan bölümü yayınlamayı uygun buldum. Çünkü bu konuyu kapsayan bölüm, kitabın büyük bölümlerinden biridir.

İşte, elinizdeki, kitabın birinci bölümüdür. Okuyucu kitlesine geniş bir inceleme-önyazısıyla birlikte sunduğum bu bölüm, **İbn'ül-Ezrek El-Farıkî**'nin tarihinin halkın eline geçecek ilk bölümü olduğu için kendimi mutlu görüyorum.

Mervanî Kürt Devleti bölümü, kitabın orijinalinin 80 sayfasını kapsamaktadır.

★

İnceleme ve çalışmalarıma, kitabın dünya kütüphanelerinde bulunan ve elde edilebilen bütün nüshalarını toplamakla başladım. Ayrıca British Museum'daki iki yazma nüshasının birer fotokopisini de çıkardım. Bundan başka, **Oxford Üniversitesi Kütüphanesine**'devam ettiğim sıralarda, **Budlin Kütüphanesinde**, «Bud. Mars No. 333»te kayıtlı olup yazarı bilinmeyen ve çoğu **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nden alınmış olan bir yazma kitap daha bulmuştum; onun da fotokopisini aldım.

İşin bu başlangıç safhasında, hangi nüshanın kitabın aslı olduğu problemiyle karşılaştım. Çünkü, British Museum'dan fotokopilerini aldığım iki nüshadan küçüğünün, daha önce yazılmış olduğu hakkında bazı belirtiler varsa da, elimizde, hangi nüshanın daha önce yazılmış olduğunu kesin olarak gösterecek bir kanıt yada açık bir belge, ne çare ki yoktur; her iki nüs-

hanın da, kitabın ve yazarın adını, yazılış tarihini taşıyan baş ve son bölümleri yoktu. Fakat buna rağmen, büyük nüshanın asıl olduğu kanısına vardım. Çünkü bu nüsha, küçük nüshadan daha fazla ve daha geniş ölçüde bilgi kapsamakta ve Meyyafarkîn şehriyle ilgili iç haberlere daha çok yer vermektedir. Ayrıca büyük nüshada o zamanki İslâm âlemiyle ilgili dış haberler de bulunmaktadır. Bundan başka, büyük nüsha, doğru ve yanlışsız olmak bakımından da üstündür.

Bundan sonra büyük yazma nüshaya **«A»**, küçük nüshaya **«B»**, **Budlin Kütüphanesi** nüshasına da **«Marsh»** işaretlerini koydum; ve yazılan metni önce **«A»**, sonra da **«B»**, nüshasıyla karşılaştırdım; böylece iki yazma nüsha arasındaki ayrılıkları da saptamak olanağını bulmuş oldum. İki nüsha arasındaki karşılaştırmanın bütün sonuçlarını dipnotlarda göstermedim. Çünkü sayfaların diplerinin fazla yüklü olmasından hoşlanmıyorum. Sadece gereken yerlere not düştüm. Her iki nüshayı böylece karşılaştırdıktan sonra bu sefer metni başka kaynaklarla karşılaştırdım ve iki nüsha arasındaki ayrılıkları gidermeye çalıştım. Yalnız bu iş, dördü 1954 yılının yaz ayları olmak üzere altı ayımı aldı. Bu altı ay içinde bir gün bile çalışmaktan geri kaldığımı hatırlamıyorum.

Karşılaştırma işini tamamladıktan sonra bu sefer konuları sınıflandırmaya ve metni yazmaya koyuldum; rivayetler arasındaki çelişkileri, olayların değerlendirmesini yaparak gidermeye çalıştım. Bu işte de elimizdeki basılı, fotokopi ve yazma kaynaklardan yararlandım.

Bundan sonra metindeki eksiklikleri, hangi kaynaklardan alındığını belirterek tamamlamaya çalıştım. Yazının aslının okunamadığı ve bu eksikliği diğer kay-

naklardan tamamlayacak bir şey bulamadığım yerlerde, parantez içinde şu şekilde noktalar koydum: (.....).

Kitapta geçen kişi ve yerler hakkında da dipnotlarda bilgi verdim(6). Fakat bu, en basiti adların çokluğu olan bazı nedenler yüzünden gerçekten zor bir iş oldu. Çünkü kitapta 300'den fazla kişi ve yer adı vardır. Ne var ki bu çokluk, kitapta sözü edilen ve fakat uzun zaman ve büyük çaba harcamama rağmen biyografilerini bulamadığım kişi adları kadar beni yormadı. Örneğin **İbni Ceri, İbni Muhalban, Kadı Ebu Nasr bin Cercûr** vb. kişilerin biyografilerini hiç bir kaynakta bulamadım.

Şunu da belirtmeliyim ki, bilim namusuna bağlı kalarak, kanıt belirtmeden ve asıl rivayeti dipnotta göstermeden metinden bir şey değiştirmedim ve kitabın aslında da herhangi bir şey eklemedim.

★

Bu yazma nüshanın **İbn'ül-Ezrak**'a ait olduğu konusuna gelince; bu kitabın kendisine ait olduğunu, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ispatlayan birçok kanıt vardır. Bu kanıtların bazıları şunlardır:

1 — Bu yazma nüshanın yazılmasının tek amacı, Meyyafarkîn ve onunla ilgili her şeyin tarihini vermektir. Yazar bu amaçtan sözetmiş ve bu şehrin tarihini, kuruluşundan başlayarak, kendi çağı olan Hicrî VI. (Miladî XII.) yüzyıla kadar vermiştir. **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**'den başka bu şehrin tarihi hakkında kimsenin kitap yazmış olduğunu bilmiyoruz.

---

(6) Kendi önsözümüzün dördüncü paragrafına bakınız. (M.E.B.)

2 — Kitabın **İbn'ül-Ezrak**'a ait olduğunun bir diğer kanıtı da, yazarın, elimizdeki yazma nüshada dedesinden bahsetmesi ile dedesinin **Vezir İbni Cehîr** (7) zamanında işgal etmiş olduğu makamları yazmış olması ve dedesinin adının da **Reis Eb'ül-Hasan Ali bin Ezrak** olduğunu bildirmesidir. Şunu da belirtelim ki; yazar, kendisinin ve babasının adlarını yazmamıştır. **«Marsh»** yazmasının yazarı ise, yazarın adının tamamını, **Ahmed bin Yusuf bin Ali bin Ezreq (Ezrak)**, kitabın adını da **Meyyafarqîn ve Amed Tarihi** olarak vermektedir.

3 — Sözkonusu kitabın **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**'ye ait olduğunu gösteren kanıtlardan biri de, karşılaştırdığımız bazı kaynakların bu yazmadan yapmış oldukları alıntılardır. Bu yazmaların bir kısmının(8) yazarları, **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**'nın **Meyyafarkîn Tarihi**'nden alıntı yaptıklarını yazıyorlar. Biz de bu alıntılarla kitabın orijinali olan yazma nüshayı karşılaştırarak bu konuyu inceledik.

Nihayet okunup incelenerek yapılan karşılaştırma sonucunda, elimizdeki yazmanın, **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**'ye ait olduğu, kesin şekilde ortaya çıktı.

★

Kitap üzerine yaptığım inceleme ve araştırma sırasında, önce birçok güçlükle karşılaştım. Bazı bölümlerin tespiti, haddinden fazla beni yormakta ve

---

(7) Vezir olan İbni Cehîr'in adının tamamı Fehrud-devle Ebu Nasr Muhammed bin Muhammed bin Cehîr'dir. 1007 veya 1008 yılında Musul'da doğmuştur. Bu kitapta kendisi hakkında yeterli bilgi vardır. (M.E.B.)

(8) 1-See Marsh 333 fol. 79 b, 81 b. 2-See the English section, pp. 53. 62, and 63. (B.A.A.)

uzun zamanımı almaktaydı. Sonraları çalışma ve çabalarım, karşılaştığım güçlüklerin üstesinden gelecek sonuçlara götürdü beni.

İnceleme ve çalışmalarımın ilk safhasında karşılaştığım en önemli güçlük, çeşitli rivayet ve tarihlerin çeşitli kaynaklardan tespitiydi. Tabii bu, ister Doğulu ister Batılı olsun, bu tür inceleme ve araştırmalarla uğraşan çoğu kimselerin karşılaştıkları ve karşılaşacakları bir güçlüktür. Hatta bazı bilim adamlarının, harcanacak çabaya değmemesi ihtimali karşısında bu gibi araştırmalardan vazgeçtikleri bile görülmüştür.

Ben ise bu alandaki gayretimi esirgemedim; ve böyle bir ihtimal, beni bu teşebbüsümden vazgeçirmedi. En azından, görmediğim bir kaynağı görmek, okumadığım bir yazarı tanımak, yada yeni alan ve metotlar öğrenme zevkine ermek benim için yeter bir meyve olacaktı. Bundan başka, bu yolda çaba harcamak ve yorulmak bilincine ermenin de ayrı bir zevki vardır. Kaldı ki, **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**'nin tarihinden çıkardığım **Mervanî Kürt Devleti** bölümü de, azımsanacak bir meyve değildir.

Kitabın öbür bölümlerini de, Allah'ın izniyle pek yakın bir gelecekte inceleyip yayınlamak amacıyla çabalarıma devam edeceğimi umarım.

İşte, tespit ettiğim metni, yararlanmaları ve incelemeleri için tarih kütüphanelerine sunuyorum.

★

Meyyafarkîn Tarihi Hakkında:

İbn'ül-Ezrak El-Farıkî'nin **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi** adlı kitabı, değerli bir eseridir. Onu, değeri büyük, kendi konusunda eşsiz bir eser olarak kabul etmek mümkündür. Ne var ki bu kitabın üstünlüğünü ve

değerini, onu uzun uzun gözden geçirip bütün yönleriyle inceleyenlerden başkaları bilemezler.

İbn'ül-Ezrak bu kitabını, Meyyafarkîn'in kendi zamanına kadar olan tarihini vermek için yazmıştır. Bu konuda, Bağdad tarihi konusunda büyük bir kitap yazmış olan **Hatib El-Bağdadî**(9) ve Karvaş bin Mukalled (10) için Musul tarihi konusunda bir eser yazmış olan **Muhammed bin Ali Eş-Şımşatî** (11) ile diğer birçok şehir tarihçisinden de alıntılar yapmıştır. Kendisi de ortaçağdaki Doğulu ve Batılı tarihçilerin çoğu gibi, kitabını uzun bir girişle açmış; bu girişte, eserinde yer alacak konular hakkında eski yüzyıllardan bilgi vermiştir.

Meyyafarkîn Tarihi adı, kitabın yalnız Meyyafarkîn şehrine ait olduğu sanısını uyandırsa da;

---

(9) Hadis bilgini olan Hatib El- Bağdadî'nin asıl adı Ahmed'dir. 1002 yılında Bağdad'ın bir köyünde doğmuştur. Öğrenimini Bağdad'da tamamladıktan sonra **Bağdad** hatipliğine atanmıştır. Ayrıca hadis dalında öğrenci okutmuştur. 1071 yılında Bağdad'da ölmüştür. «Şarkın Hafızı» şanıyla tanınmıştır. Hemen hepsi hadis konusunda olan 100 kadar eseri arasında en ünlüsü, **Tarih'u Bağdad** (Bağdad Tarihi) adlı 14 ciltlik kitabıdır. (M.E.B.)

(10) Musul Emîri olan Karvaş bin Mukalled'in doğum tarihi bilinmemektedir. 1000 veya 1001 tarihinde yönetime geçmiştir. Uzun süre Büveyhoğullarına karşı savaşmıştır. Bir ara Abbasî Halifesinin egemenliğinden çıkarak Mısır'daki Fatımî Halifesi adına hutbe okutmuşsa da, yapılan çarpışmalar sonucunda yenilip, Abbasî Halifesine bağlılığını bildirmek zorunda kalmış ve affedilerek yerinde bırakılmıştır. 1049 yılında kardeşi Ebu Kâmil Bereke ile yaptığı çarpışmada yenilmiş, bundan sonra beyliğin başında biçimsel olarak kalmış, fiilî yönetim ise kardeşinin eline geçmiştir. 1052 yılında ölmüştür. Kimi kaynaklara göre yeğeni tarafından öldürülmüştür. (M.E.B.)

(11) Bu yazarın hayatı hakkında elimizdeki kaynaklarda bilgi yoktur. (M.E.B.)

aslında kitap, eski yüzyılların ve özellikle yazarın yaşadığı Hicrî VI. (Miladî XII). yüzyılın kültürü ve siyasal durumu hakkında geniş bilgi vermektedir.

Kitap halifelerin, emîrlerin[12], vezirlerin, sultanların ve bilginlerin tutum ve davranışlarını kapsamakta; ulusların ve bireylerin siyasal durumlarını da ele almaktadır. Ayrıca bazı mezhep çatışmalarından, bazı coğrafî sorunlardan ve birçok ülkenin özelliklerinden de sözetmektedir.

Bunlardan başka, halifelik ve onun Haşimî ailesinin [13] hakkı olduğu, **Yezid bin Muaviye**'nin [14] veliaht-

---

(12) «Emîr» Arapça bir kelime olup, «prens, bey» demektir. (M.E.B.)

(13) Haşimî ailesi, Mekke'de bulunan Kureyş kabilesinin bir koludur. Hazreti Muhammed bu koldandır. Aynı kabilenin başka bir kolu olan Emevî ailesinden Muaviye, yönetimi ele geçirmek için Haşimî ailesinden olan Hazreti Ali'ye karşı başkaldırmış ve sonunda başarıya ulaşmıştır. Fakat daha sonraları Emevîler devrilmiş ve Haşimîlerden olan Abbasîler yönetime geçmişlerdir. (M.E.B.)

(14) Muaviye Emevî devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Mekke'nin fethi sırasında Müslümanlığı kabul etmiştir. Birinci Halife Ebu Bekir zamanında Suriye'nin alınmasıyla sonuçlanan sefere katılmıştır. Uzun süre Suriye Valisi olarak görev yapmıştır. Dördüncü Halife Ali'ye karşı başkaldırmış ve 657 yılında iki taraf arasında Sıffîn Savaşı çıkmıştır. Şam'da fiilen duruma egemen olan Muaviye, 661 yılında Ali'nin ölümünden sonra bütün İslâm dünyasını ele geçirmiş ve yönetimini güçlendirmiştir. Bizanslılara karşı savaşmış ve Kuzey Afrika'nın fethini tamamlamıştır. İslâm dininin getirmiş olduğu seçim sistemini ortadan kaldırarak, yerine babadan oğula geçen saltanat sistemini kurmuş; oğlu Yezid'i veliaht tayin etmiştir. Ünlü Arap dahilerinden biri olarak bilinen Muaviye 680 yılında Şam'da ölmüştür.

lığı gibi bazı önemli tarihsel sorunlara ve bazı ülkelerin malî ve iktisadî durumlarına da değinmektedir.

Yazar bir de ziyaret ettiği ülkelerden, bölgelerden ve uluslardan, bunların o günkü durumlarından, geleneklerinden ve kültürlerinden de söz etmektedir.

Sonra Emevî devletine, halifelerine, o dönemdeki iç sorunlara ve Emevîlerin komşu devletlerle olan ilişkilerine de yer vermektedir. Abbasî devletini de anlatan yazar, doğrudan doğruya yada dolaylı olarak kendisine iletilmiş olan olaylar hakkında geniş bilgi vermektedir. Abbasî halifelerini, vezirlerini, devlet yönetiminde yüksek makam işgal etmiş kişileri söz konusu ettiği gibi; Şam, Irak, Cezire ([15]), Ermenistan ve İran gibi komşu bölgelerde kurulmuş olan Selçuklular, Mervanîler, Atabeyler ve Artukoğulları gibi devletler ve beyliklerden; ve bu devletlerin gerek birbirleriyle ve İslâm Halifeliğiyle ve gerekse hepsinin Bizans, Fatımîler, Endülüs ve Kuzey Afrika gibi komşu devletlerle olan barışçı ya da düşmanca ilişkilerinden de söz etmektedir.

İşte bütün bu ve bunlara benzer bilgiler, insanı, yazar hakkından hayranlık duymaya ve bilgisinin geniş-

---

Yezid bin Muaviye, ise, sözü geçen Muaviye'nin oğlu olup Emevî Devletinin ikinci hükümdarıdır. 645 yılında doğmuştur. Babasının hükümdarlığı zamanında 669 yılında İstanbul'a karşı yapılan bir sefere katılmıştır. Babası tarafından veliaht tayin edilmiş ve 680 yılında babasının ölümü üzerine başa geçmiştir. Hükümdarlığı döneminde cereyan eden en önemli olay, Hazreti Hüseyin'in Kerbelâ'da katledilmesidir. Sefahat içinde hüküm süren Yezid 683 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(15) «Cezire», bugünkü Suriye'nin kuzeybatısındaki bir bölgenin ve ayrıca Cizre ilçesinin eski kaynaklarda geçen adıdır; bu ad çevre sakinleri tarafından «Cızir» şekline sokulmuştur. (M.E.B.)

liğini, derinliğini takdir etmeye sevkeder; ayrıca söz konusu edilen ülkelerin o zamanki siyasal ve sosyal durumlarını da gösterir.

Örneğin yazar, Meyyafarkîn şehrinin İslâmiyetten önce Farslar ve Romalılar dönemlerindeki tarihini, bu şehri yönetmiş olan komutan ve kralları, arkasından da İslâmiyetten sonraki tarihini, Halife Hazreti Ömer döneminde İyaz bin Ganm tarafından fethedildiğini, bu fethin zorla mı yoksa barış yoluyla mı yapıldığını anlatmış; yerlerinde işaret edeceğimiz gibi, bu konularda tarihçilerin birçok söz ve yazılarını toplamıştır. Ayrıca Emevîler, Abbasîler ve öteki devletler zamanında peşpeşe Meyyafarkîn'i yönetmiş olan Vali ve hükümdarları, bunlardan her birinin kendi yönetimi döneminde yaptığı işleri ve uyguladığı yeni usul ve görevleri zikretmiştir. Bunlardan başka Meyyafarkîn'de yapılmış olan cami, medrese, meydan gibi büyük bina ve bayındırlık işlerine; bu şehirde ölmüş olan her dönemin eşrafına, hükümdar ve bilginlerine de yer vermiştir.

İşte kitabın değeri ve yararı özellikle bu açıdan büyüktür. Değeri, bir bilim serveti ve büyük bir tarih hazinesi kapsamasındandır. Yazar, yaşadığı dönemin bizim tarafımızdan bilinmeyen birçok sorununa değinmiş ve bunları aydınlığa kavuşturmuştur. Çünkü o çağ, siyasal durumun, bilim hayatının ve sosyal hayatın karışık olduğu karanlık çağlardan biridir. Ayrıca yazarın, kendi ülkesinin hükümet yönetiminde önemli bir görev yapmış ve yaşadığı İslâm toplumunun içinde yüksek bir mevki işgal etmiş olması da, kitabın değerini bir kat daha artırmaktadır. Gerçekten **İbn'ül-Ezrak El- Farıkî,** biyografisinden de anlaşılacağı gibi, çeşitli devlet ve hükümetler zamanında birçok makamda bulunmuş; sonunda Vakıflar vezirliği görevine yüksel-

miştir. Bu makam daha önce dedesi **Eb'ül-Hasan Ali bin Ezrak** tarafından işgal edilmişti.

Böylece **İbn'ül-Ezrak**'ın kendi zamanı hakkında yazmış olduğu bütün yazılar özel bir nitelik taşır; ve sorumlu, tanınmış bir devlet adamının kaleminden çıkmış, resmî birer belge niteliğini alırlar. O halde **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi** adlı eseri de, tarihsel önemi olan belgelerden biridir.

Bu eser, bazı konuları kısa geçmekle, bazı sorunlarda derine inip ayrıntılara girmemekle birlikte; ortaçağda yazılan tanınmış büyük eserlerin taşıdıkları üstün niteliklerin çoğunu taşımaktadır.

Farıkî, Kitabını Ne Zaman ve Nerede Yazmıştır?:

İbn'ül-Ezrak'ın kitabını yazdığı tarihi kesin olarak bilmiyoruz. Çünkü **İbn'ül-Ezrak**'ın kendisi de, bibliyografya yazarlarının herhangi biri de ne yazık ki bu kitabın yazıldığı tarihi ve yeri kaydetmemiştir. Bundan başka, fotokopisini aldığımız yazma nüshanın kimin tarafından ve nerede kopya edildiği de bilinmemektedir.

Tarihçinin, eserini hayatının ilk yıllarında yazmamış olduğu ihtimali çok kuvvetlidir. Çünkü yazar o sıralarda çeşitli yerlerde aldığı görevlerle meşguldü; ve böyle bir tarihi yazmasını mümkün kılacak geniş zamanı yoktu. Bu nedenle, **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nin, yazarın hayatının son yıllarında, belki de ölümünden az önce yazılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Kitabın kopyasına gelince; bunun da yazarın ölümünden sonra yapılmış olduğuna şüphe yoktur; hatta kitabın Hicrî VII. (Miladî XIII.) yüzyılda kopya edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kitabın yazma nüshası, Miladî XIII. ve XIV. yüzyıllarda yazılmış olan belli başlı

belgelerle karşılaştırılınca bu ihtimal güç kazanır. Kitabın aslını kopya etmiş olan kâtibin güzel yazı yazan ve fakat yazdıklarının anlamını bilmeyen kâtiplerden olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü kitapta sözlük, dilbilgisi ve imlâ yönünden bazı yanlışlıklar vardır. Biz bu yanlışları düzelttik ve dipnotlarda bunu belirttik[16]. Kitabın, Arapçayı iyi bilmeyen bir Türk kâtip tarafından kopya edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Meyyafarkîn ve Amed Tarihi'nin iki yazma nüshası vardır. Bunlardan büyük ya da sonuncu yazma nüsha 418 sayfadan ibarettir. Küçük ya da ilk yazılmış nüsha ise 280 sayfadır. Daha önce de belirttiğim gibi her iki yazma nüsha da Londra'daki **British Museum Kütüphanesi**nde bulunmaktadır; ve ben her iki nüshanın da birer fotokopisini aldım.

Büyük Yazma Nüsha:

Bu yazma, kitabın 18. sayfasından başlar ve 418. sayfasında son bulur. Kitabın baş tarafından kaybolan bölümün, Peygamber efendimizin hayatını, Hazreti Ebu Bekir ile Hazreti Ömer'in halifeliklerini kapsadığı anlaşılmaktadır. Bana öyle geliyor ki, kitabın sonundan da bazı sayfalar düşmüştür. Çünkü diğer eksiksiz kitaplarınki gibi son bölümü yoktur ve kitap birdenbire kesilmektedir.

Bu yazma nüshanın özelliği, sayfalarının büyük olmasıdır; her sayfasında 23 satır vardır. Bu nüsha, uzun ve iyi kaliteden sarı kâğıda siyah mürekkeple yazılmıştır. Bölüm başlıkları ile halifelerin, sultanların

---

(16) Sözü edilen yanlışlıklar Arapça açısından olduğu için, bunların düzeltilmesi konusunda Bedevî Abdullatif Avad'ın yazmış olduğu bu dipnotların Türkçeye çevrilip konmasında bir yarar görmedik. (M.E.B.)

ve kralların tahta çıkış tarihleri ise, satırlar arasında iri harflerle ve yine siyah mürekkeple yazılmıştır.

Bu nüshanın kâtibi noktalamaya önem vermekle birlikte birçok yerde de bunu ihmal etmiştir. Kâtip, bazı kelimelerin okunuş şeklini de yazmıştır; fakat bu yazış da bazı yerlerde sözlük ve dilbilgisi yönünden yanlıştır. Oysa böyle değerli bir eserin yanlışlardan ve boşluklardan uzak tutulması beklenir, umulurdu. Böylesine önemli bir iş için, kâtipler arasından güvenilir ve becerikli bir kişinin seçilmesi, işini dikkatle ve sağlam bir şekilde yapmasını sağlamak için de kendisine gereken ölçüde ücret verilmesi gerekirdi. Ne var ki yazıcının ihmali, yanlışları ve kusuru yüzünden kitabın bazı yerlerini net olarak öğrenmek olanağı yoktu. Fakat sanıyorum ki o çağda yazılmış yazma kitapların hiç biri, bu ve buna benzer kusurlardan uzak değildir.

Küçük Yazma Nüsha:

İlk yazılmış nüsha da diyebileceğimiz bu yazma, büyük ya da sonra yazılmış nüshadan daha küçük hacimlidir; her sayfasında 13 satır vardır. İlk sayfası Hicrî 255 (Miladî 870) yılından başlar. Bu sayfada, Halife El-Mühtedî[17] döneminde Meyyafarkîn ve Amed Valisi olan Ebu Musa İsa bin Seyh hakkında bilgi verilmiştir. Sonunda ise Amed ve Meyyafarkîn Hükümdarı Said Hüsameddin, onun ölümünden sonra yerine oğlunun geçtiği anlatılmış; oğlunun ülkedeki bayındır-

(17) El-Mühtedî Abbasî halifelerinin 14.'südür. Asıl adı Muhammed'dir. 833 ya da 834 yılında doğmuştur. 869 yılında Halife olmuştur. Bir yıl sonra, yani 870 yılında ayaklanan Türk askerleri tarafından öldürülmüştür. (M.E.B.)

lık ve yeniliklerle ilgili çalışmalarından, ve halkın huzuru, mutluluğu ve kalkınması yolunda babasının izinde yürüdüğünden sözedilmiştir.

Bu nüshanın yazısı, bir bakıma öbür nüshanın yazısından farklıysa da, iki yazı arasında benzerlikler de vardır. Bu nüshanın da öbürü gibi başından ve sonundan bazı sayfalar düşmüştür. Sonlarına doğru, 278. sayfada, İngiliz Müsteşriki H. F. Amedroz'un yaptığı büyük bir çizelge vardır. Bu çizelgede, iki yazma nüshadaki benzer olaylar ve yıllar karşılaştırılmaktadır. Yalnız bu nüshada bölüm başlıkları ve belli bir sistem yoktur. Kapsadığı olaylardan, yazısının şeklinden ve cildinin genel durumundan, bunun büyük yazma nüshadan önce yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bunun daha eski olduğunu gösterecek, yazar ya da kâtip tarafından kaydedilmiş bir tarih mevcut değildir.

Küçük nüshanın eski, daha dikkatle yazılmış, değerini korumuş olmasına ve bazı yerlerde büyük yazma nüshadaki rivayetleri düzeltir ya da yorumlar nitelikte bulunmasına rağmen; bunu öbürünün düzeyinde düşünmeye imkân yoktur. Çünkü ibaresi yer yer kesiktir ve çok yerde imlâ yanlışlıkları ile cümle düşüklükleri vardır. Ayrıca noktalamaya da dikkat edilmemiş ve kopya eden yazıcı noktalamadan âdeta kaçınmıştır; oysa birçok yerinde noktalama yapmamak imkânsızdır.

Şunu da belirteyim ki; bu, büyük yazma nüshanın mükemmel olduğu ve bu nüshada herhangi bir kusur bulunmadığı demek değildir. Tersine o nüshada da birçok güçlükle karşılaşılmaktadır. Örneğin bazı sayfaları eskimiş ve bu yüzden bazı satırları okunamaz hale gelmiştir. Bu yerleri aydınlığa kavuşturdum

ve bu hususta **İbn'ül-Esîr**([18]), **İbni Hallikan, Aynî**([19]), **Sıbt İbn'ül-Cevzî, Zehebî**([20]) gibi kaynaklardan yararlandım. Bazı yerlerde de olayların tespitinde küçük yazma nüshaya başvurdum. Bunları dipnotlarda kaydetmiş bulunuyorum.

İki Yazma Nüshanın Gözden Geçirilmesi:

Her iki nüshanın da, yazıldıktan sonra gözden geçirilmiş, tekrar edilmiş olan yerlerinin silinmiş oldu-

---

(18) Tarihçi ve biyografi yazarı olan İbn'ül-Esîr'in asıl adı İzzeddin Eb'ül-Hasan Ali'dir. Kendisi 1160 yılında, bugünkü Mardin iline bağlı Cizre ilçesinde doğmuştur. Öğrenimini Musul ve Bağdad'da yapmıştır. Bir süre Şam'da ve Kudüs'te kalmıştır. İnsanlarla pek az ilişki kurmuş ve kendini bütünüyle yazmaya vermiştir. Tarih konusundaki eserleri, ortaçağın en önemli kaynakları olarak kabul edilmektedir. 1234 yılında Musul'da ölen İbn'ül-Esîr'in en önemli eserleri, kendi çağına kadarki bütün tarih dönemleri konusunda genel bilgi veren 12 ciltlik **El-Kâmil fi't-Tarih** (Tarihe Dair Mükemmel Eser) tir. (M.E.B.)

(19) Aynî'nin asıl adı Mahmud'dur. 1360 yılında Antep'te doğmuştur. «Aynî» takma adını da, bu şehrin o zamanki adı olan «Ayntab»dan almıştır. Besni, Kâhta, Malatya ve Haleb'de öğrenim yaptıktan sonra sırasıyla Şam, Kudüs ve Kahire'ye gitmiştir. Kahire'de bazı resmî görevler almıştır. 1451 yılında Mısır'da ölmüştür. Fıkıh ve tarih konusundaki eserlerinin bir kısmını, bu arada **Tarih'ül-Ekasire** (Kısralar Tarihi) adlı kitabını Türkçe olarak yazmış olan Aynî'nin en önemli eseri **Ikd'ul-Cumân fi Tarih'i Ehl'iz-Zeman** (Zaman Halkının Tarihi Hakkında İnci Dizisi) adlı kitabıdır. (M.E.B.)

(20) Zehebînin asıl adı Şemseddin'dir. 1274 yılında Şam'da doğmuştur. Öğrenimini Şam'da ve Kahire'de yapmıştır. İlerigelen tarihçilerden ve hadîs bilginlerinden sayılmaktadır. 1347 yılında Şamda ölmüştür. En önemli eseri **Mizan'ül-Itidal fi Nakd'ir-Rical** (Adamların Eleştirisi Hakkında Denge Terazisi) adlı kitabıdır. (M.E.B.)

ğunu, kopya edilirken kâtibin ihmali, kusuru ya da unutması sonucu yazılmamış olan satırların ya da cümlelerin eklendiğini gösteren birçok kanıt vardır. Bu husus, bazı yerlerde sayfaların kenarlarına, bazı yerlerde de sayfaların ortasında satırlar arasındaki boşluklara yazılmış ve nerelere eklenmesi gerektiği birer işaretle gösterilmiş olan ek yazılardan da açıkça anlaşılmaktadır.

Her iki nüshada da, özellikle küçüğünde kâtip, «hemze» [21] leri tamamen ihmal etmiş; kelimelerin ortasındaki hemzelerin yerine birer «y» harfi koymuş, kelimelerin sonundaki hemzeleri ise bütünüyle atmıştır. Örneğin «sair» yerine «sayr», «hulefa'» [22] yerine ise «hulefa» yazmıştır. Bundan başka kâtip, bazı yerlerde de «z» harfi yerine «d» harfini; örneğin «Hemezan»[23] yerine «Hemedan» ve «zahire» yerine «dahire» yazmıştır.

Ayrıca kâtip, sözlük ve dilbilgisi açısından da birçok yanlışlığa düşmüştür. Ben bunların hepsini tespit edip düzelttikten sonra dipnotlarda belirttim[24].

Yukarıda da belirttiğim gibi iki nüshayı birbiriyle ve ayrıca ikisini birlikte, başka yazma ve basılı kay-

---

(21) «Hemze» Arap alfabesinde bir harfin adıdır; örneğin «sair» sözcüğündeki «i», «eser» sözcüğündeki «e» birer hemzedir. (M.E.B.)

(22) «Halifeler» demek olan «hulefa'» sözcüğünün sonu Arapçada hemze ile biter; bu ve benzeri sözcüklerin Türkçede yazılması halinde bunlardaki hemze yerine bir kesme işareti yazılır. (M.E.B.)

(23) Batı İran'da bulunan ve aynı adı taşıyan bir eyaletin merkezi olan Hemedan şehrinin adı, değişik dillerdeki kaynaklarda değişik biçimde geçmiştir; Arap kaynakları ise bu adı «Hemezan» şeklinde kaydetmektedirler. (M.E.B.)

(24) 16 No.'lı dipnota bakınız.

naklarla karşılaştırarak ikisi arâsındaki benzerlikleri ve uyuşmazlıkları değerlendirdim. Her iki nüshanın da büyük değer taşıdığını ve fakat aynı düzeyde olmadığını söyleyebilirim. Küçük nüsha, benim gözümde çok daha değerli olan büyük nüshanın yanında cılız kalır. Gerek bu yönden, gerekse daha geniş, daha çok bilgi kapsadığı, yazısı, imlâsı ve üslûbu daha doğru olduğu için büyük nüshayı çalışmalarıma esas almayı uygun buldum.

★

Meyyarfarkîn ve Amed Tarihi'nin tarafımdan bu şekilde incelenmesinin ve üzerinde böyle bir çalışma yapılmasının, bu türden yapılmış ilk inceleme ve çalışma olduğunu söylesem mübalağa etmiş olmayacağım. Yalnız benden önce, **Asya Cemiyeti** organı olan **Journal** adlı gazetede **İbn'ül-Ezrak ve Tarihi** konusunda iki yazı yayımlamış olan İngiliz Müsteşriki H.F. Amedroz ile büyük bilgin Müsteşrik Prof. V. Minorski gibi bazı müşteşrikler, bu eser hakkında bazı kısa incelemelerde bulunmuşlardır. Ben de çalışmalarımda o incelemelerden yararlandım.

İbn'ül-Ezrak, Tarihini Niçin Yazmıştır?:

Öyle anlaşılıyor ki **İbn'ül-Ezrak El-Farikî,** Halife Mansur ([25]) için **Bağdad Tarihi** adlı kitabını yazmış olan

---

(25) Abbasi halifelerinin 2.'si olan Mansur'un asıl adı Abdullah'tır. Doğum tarihi bilinmemektedir. 754 yılında halife olmuştur. Komutan Ebu Müslim Horasanî'yi tasfiye edip öldürtmüştür. Alevîlerin Medine ve Kûfe'deki, Berberîlerin de Kuzey Afrika'daki başkaldırmalarını bastırmıştır. 762 yılında Bağdad şehrini kurmuştur. 775 yılında hacca giderken Mekke yakınlarında ölmüştür. (M.E.B.)

Tayfur bin Ebi Tahir[26] ile, Karvaş bin Mukalled için **Musul Tarihi** adlı eserini yazmış olan **Muhammed bin Ali El-Şımşatî** gibi bazı tarihçilere uyarak bu tarihini bir beyin, bir halifenin, bir sultanın yada arkadaş ve dostlarının çağrısıyla yazmış değildir. O, bu eserini, kendi şahsı için ve benimseyip uğraştığı tarih bilimi için yazmıştır. Memleketi olan Meyyafarkîn'e karşı duyduğu sevgi de bu değerli tarihi yazmasında büyük bir etken olmuştur.

Kendisi bu konuda şöyle diyor:

«Bir kitap derlemek ve o kitapta Meyyafarkîn kalesini, onu ilk kimin kurmaya başladığını ve bunun hangi tarihte olduğunu, buranın Romalıların elinde olduğu dönemden başlayarak Farsların eline geçtiği zamana kadar cereyan eden olayları, sonra Romalılar tarafından nasıl tekrar geri alındığını ve Hicrî 18 (Miladî 640) yılında Müslümanlar tarafından fethedilinceye kadar Romalıların egemenliğinde kalışını yazmak istedim. Ayrıca Emevî ve Abbasî halifeleri zamanında Meyyafarkîn'in hangi halife döneminde kimin tarafından yönetildiğini, halifelerin yönetiminden ayrılıp bağımsızlığına kavuştuktan sonra, bugünkü tarih olan Hicrî 572 (Miladî 1177) yılına kadar hangi hükümdarlar tarafından yönetildiğini anlatacağız»[27].

Meyyafarkîn Tarihini Besleyen Kaynaklar:

Burada karşımıza şöyle bir soru çıkmaktadır. **İbn'-ül-Ezrak**, bu büyük tarihini yazarken hangi kaynaklar-

---

(26) Tarihçi olan Tayfur'un asıl adı Ahmed'dir. Aslen Horasanlıdır. 819 yılında Bağdad'da doğmuştur. **Tarih'u Bağdad** (Bağdad Tarihi) adlı eseri ünlüdür. Tayfur 893 yılında Bağdad'da ölmüştür. (M.E.B.)

(27) Büyük Yazma Nüsha, S. 7. (B.A.A.)

dan yararlanmış ve bu büyük feyzi nereden almıştır?

Ben **İbn'ül-Ezrak**'ın kitabını uzun süre okuyup inceledikten sonra, kendisinin, tarihini yazarken aşağıdaki şu kaynaklardan yararlanmış olduğu kanısına vardım:

1 — **Kur'an-ı kerim** ve **Peygamberimizin** hadisleri.

2 — **Dineverî**[28], **İbni Kuteybe**[29], **Muhammed bin Ali El-Şımşatî, Tayfur bin Ebi Tahir, Eb'ül-Ferec El-Isfahanî**[30], **İbni Hurdazbih**[31], **sûlî**[32], **Sâbi**[33], **Bela-**

---

(28) Tarihçi, tabiat ve dil bilgini olan Dineveri'nin asıl adı Ahmed'dir. İran'daki Dinever şehrinde doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Öğrenimini Kûfe'de yaptıktan sonra bir süre Isfahan'a yerleşmiş, oradan da Dinever'e gitmiştir. Dinever'de kurduğu rasathane ünlüdür. 895 yılında ölmüştür. Tarih konusundaki **El-Ahbar'ut-Tıval** (Uzun Haberler) ile bitkiler konusundaki **Kitab'ün-Nebat** (Bitkiler Kitabı) adlı eserleri ünlüdür. (M.E.B.)

(29) Tarihçi, edebiyatçı, fıkıh ve hadîs bilgini olan İbni Kuteybe'nin asıl adı Muhammed'dir. 828 yılında Kûfe'de doğmuştur. Öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre Dinever şehrinde kadılık yapmış, oradan da Bağdad'a giderek öğrenci okutmuştur. 889 yılında Bağdad'da ölmüştür. Tarih konusundaki **Uyûn'ul-Ahbar** (Gözde Haberler) ve **Kitab'ül-Maarif** (Maarif Kitabı) adlı eserleri önemlidir. (M.E.B.)

(30) Tarihçi ve edebiyatçı olan Eb'ül-Ferec El-Isfahanî'nin asıl adı Ali'dir. 897 yılında Isfahan'da doğmuştur. Öğrenimini Bağdad'da yaptıktan sonra Hamdanoğullarından Seyfüddevlenin himayesine girmiştir. 966 ya da 967 yılında Bağdad'da ölmüştür. Kendi zamanına kadarki Arap şarkılarının hemen hepsini, bu şarkıların güfte ve bestelerinin kimlere ait olduğunu ve bu şairlerin ve bestecilerin biyografilerini, ayrıca bu şarkıların ilk kez hangi vesile ile söylendiğini ayrıntılı bir şekilde kapsayan **El-Eğanî** (Şarkılar) adlı 20 ciltlik eseri pek ün yapmıştır. (M.E.B.)

(31) Asıl adı Ubeydullah olan İbni Hurdazbih coğ-

zürî[34], **Vahıdî**[35], **Sa'lebî**[36] gibi kendisinden önceki tarihçilerin tefsircilerin [37], coğrafyacıların ve

rafya bilginidir. Aslen İranlıdır. 820 yılında doğduğu sanılmaktadır. Nerelerde öğrenim yaptığı bilinmemektedir. 912 ya da 913 yılında ölmüştür. Coğrafya, İranlıların aile soyları, eğlence, müzik, şarap ve yemek pişirme sanatı konularındaki **El-Mesalik ve'l.Memalik** (Meslekler ve Ülkeler) adlı eseri ünlüdür. (M.E.B.)

(32) Asıl adı Ebu Bekir Muhammed olan Sûlî, tarihçi ve edebiyatçıdır. Doğum tarihi bilinmemektedir. İyi satranç oynadığı için Abbasî halifelerinden büyük ilgi görmüştür. 946 yılında Basra'da ölmüştür. En ünlü eseri **El.Evrak fi Ahbar'i Âl-i Abbas ve Eş'arihim** (Abbasoğullarının Haberleri ve Şiirleri Konusunda Yapraklar) adlı kitabıdır. (M.E.B.)

(33) Tarihçi olan Sâbi'in asıl adı Hilâl'dır. 970 yılında doğmuştur. Büveyhoğulları Devletinde kâtiplik yaparak geçimini sağlamıştır. 1056 yılında ölmüştür. Ancak bazı bölümleri günümüze kalmış olan **Tuhfet'ul-Umera' fi Tarih'il.Vuzera'** (Vezirler Tarihi Konusunda Emirlere Hediye) adlı eseri ünlüdür. (M.E.B.)

(34) Asıl adı Ahmed olan Belazürî tarihçidir. Hayatı hakkında da pek az bilgi vardır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Bağdad'da öğrenci okuttuğu bilinmektedir. 892 yılında aynı şehirde ölmüştür. Çok güvenilir bir tarihçi ve eleştirmen olduğu herkesçe kabul edilmiştir. En önemli eserleri **Fütuh'ul-Büldan** (Beldelerin Fethi) ile **Ensab'ül.Eşraf** (Soyluların Nesebleri) adlı iki kitabıdır. (M.E.B.)

(35) Asıl adı Ali olan Vahıdî dil ve tefsir bilginidir. Doğum tarihi bilinmemektedir. 1075 yılında ölmüştür. **Es.hab'u Nüzûl'il.Kur'an** (Kur'an'ın İniş Nedenleri) ile **El-Veciz fi Tefsir'i Kur'an'il.Aziz** (Aziz Kur'an'ın Tefsiri Konusunda Özsöz) adlı eserleri ünlüdür. (M.E.B.)

(36) Asıl adı Ahmed olan Sa'lebî tefsircidir. Doğum tarihi bilinmemektedir. 1035 yılında ölmüştür. En önemli eseri **El Keşf ve'l-Beyan an Tafsiril-Kuran** (Kur'an Tefsirine Dair Açıklama ve Beyan) adlı tefsir kitabıdır. (M.E.B.)

(37) «Tefsir»in sözlük anlamı «yorum» olup, İslâm terminolojisinde Kur'an hakkında yapılan yorumlar ve

diğer bilginlerin eserleri. **İbn'ül-Ezrak**'ın bunlardan yapmış olduğu alıntılar sayıca fazla olmamakla birlikte, nitelik olarak üstün bir değer taşımaktadır. Kendisi yaptığı alıntıları da olduğu gibi almamış ve öbür yazarlar gibi sadece alıntıları aynı zamanda eleştirerek, yanlış ve doğru yanlarını birbirinden ayırt etmiştir.

3 — Kitabın en önemli kaynağı ise, yazarın bol bol yapmış olduğu uzun gezilerden elde ettiği bilgiler ve bu geziler sırasında bizzat yaptığı gözlemlerden gelen anılardır. Yazar bu gezilerinde belli başlı kimselere, yani bilginlere, vaizlere, beylere, krallara ve bilimden, kültürden haberi olan diğer kişilere **sorular** sorar ve kendilerinden bilgi alırdı. Bu, kendisini bu yola iteleyen merakının sonucuydu.

★

İbn'ül-Ezrak'ın, yazmış olduğu bazı konularda, özellikle çağından uzak olan yıllar konusunda kısa geçtiği, çağdaşları ile öteki tarihçilerden alıntılar yaptığı, örneğin dört halifenin tarihini verirken geniş fetihlerini ve malî, idarî vb. alanlarda getirmiş oldukları yenilikleri kaydetmediği, Emevî halifelerinin tarihini çok kısa geçtiği, Abbasîler konusunda başkalarının yazdıklarından çok daha kısa yazdığı; ve bu açıdan düşünüldüğü takdirde temel bir kaynak olarak kitabının öneminin azalacağı öne sürülebilir. Bu ve buna benzer sözler söylenebilir ve örnekler verilebilir.

Fakat, şüphe götürmeyen gerçek şudur ki; **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi** ve özellikle ikinci nüshası, bazı yerlerde kısa olmasına rağmen **İbn'ül Esîr, İbni**

Kur'an'ın anlamını açıklayan sözler demektir. Bununla uğraşan kimseye de tefsirci denir. (M.E.B.)

Şeddad, Eb'ül-Fida'[38] gibi uzun tarihlerin kapsamadığı işaretleri ve gerçekleri kapsamaktadır. Bu uzun tarihlerin kapsamı, **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'ndeki karşılıklarıyla karşılaştırıldığı zaman, **İbn'ül-Ezrak**'ın bazı yerlerde kısa geçmesine rağmen, o tarihçilerden daha doyurucu bilgi verdiği anlaşılır. Çünkü kendisi, onların hepsinden daha çok alıntı yapmış, daha çok bilgi vermiştir.

Onlardan fazla olarak da, **Muhammed bin Ali El-Şımşati**'nin **Musul Tarihi** ve **Tayfur bin Ebi Tahir**'in **Bağdad Tarihi** gibi tamamen unutulmuş kaynaklara da atıflar yapmıştır. Bunlar ise önemli tarihsel belgelerdir; ve bunlardan bize, **İbn'ül-Ezrak** ile birkaç benzerinin yaptığı alıntılardan başka bir şey kalmamıştır.

Meyyafarkîn ve Amed Tarihi'ni incelerken bu konuda, gerek ondan önce ve gerekse ondan sonra yazılmış olan kitapların çoğunu öğrendim. Ve gördüm ki **İbn'ül-Ezrak**, büyük kaynaklara başvurmuş; onlardan bilgi aktarmış; bu bilgilerin bir kısmını kendi metnine almış; bazıları için de, «bazı tarihlerde böyle zikredilmiştir» şeklinde genel deyimler kullanmıştır. Yazarın başvurmuş olduğu kaynakların en önemlileri şunlardır:

1 — **Fütuh'ul-Büldan:** Yazar, Hazreti Ömer döneminde yapılmış olan Kadisiye Savaşından ve bu savaşta Müslümanlarla Farslar arasında cereyan eden olaylardan bahsederken, **Belazürî**'nin **Fütuh'ul-Büldan** adlı kitabından alıntılar yapmıştır[39].

---

(38) Asıl adı İsmail olan Eb'ül-Fida' fıkıh ve coğrafya bilginidir. 1273 yılında doğmuş, 1331 yılında ölmüştür. En önemli eserleri **Takvim'ül-Büldan** (Beldeler Takvimi) ile **El-Muhtasar fi Tarih'il-Beşer** (Kısa İnsanlık Tarihi Hakkında) adlı iki kitabıdır. (M.E.B.)

(39) Büyük Yazma Nüsha, S. 2 (B.A.A.)

2 — **Et-Teş'îs:** Yazarın, Meyyafarkîn şehrindeki Hükümdarlık Manastırında bulup Süryanîceden Arapçaya çevirmiş olduğu **Et-Teş'is** adlı kitaptan da alıntılar yapmış olduğunu görüyoruz. **İbn'ül-Ezrak,** bu konuda şunları yazmaktadır: «Öğrendim ki Meyyafarkîn'deki Hükümdarlık Manastırında **Et-Teş'is** adlı bir kitap vardır ve bu kitap, bu şehrin ve adı geçen manastırın ilk kuruluşlarından sözetmektedir. Bunun üzerine manastırda görevli bulunan bir rahiple görüştüm ve kendisine bu kitabı sordum. o ise bana, konuyla ilgisi olmayan başka birşey söyledi. Derken kitabı kendisinden aldım ve .....[40] adında Hıristiyan bir adam getirdim. Bu adam adı geçen kitabı okuyup, anlamını Arapça olarak bana anlattı. Anlattığına göre Meyyafarkîn'in yeri önceleri sazlıkmış[41].

3 — El-Maarif: Yazar Yezid bin Muaviye'den bahsederken ve onun kimseyi veliaht tayin etmemiş olduğunu anlatırken, **İbni Kuteybe**'nin **Kitab'ül-Maarif** adlı eserinden alıntılar yapmıştır[42]. Ayrıca Abdullah bin Cafer bin Ebu Talib'den[43], onun ölüm tarihinin tespitinden ve Hicrî 80 (Miladî 700) yılında ölmüş olduğundan bahsederken de yine adı geçen kitaptan alıntılar yapmıştır[44]. Emevîlerin son Halifesi Mervan bin

---

(40) Noktalı yerler kitabın aslında okanamadı (B.A.A.)

(41) Büyük Yazma Nüsha, S. 7 (B.A.A.)

(42) Büyük Yazma Nüsha, S. 62 (B.A.A.)

(43) Hazreti Ali'nin yeğeni olan Abdullah'ın doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak, babası Cafer'in ilk Müslümanlar arasında bulunması ve 615 yılında bazı Müslümanlarla birlikte Habeşistan'a göç etmiş olması göz önünde bulundurularak, Abdullah'ın o yıllarda Habeşistan'da doğmuş olduğu sanılmaktadır. Daha sonraları babası ile birlikte Medine'ye gelmiştir. Metinde geçtiği gibi Hicrî 80 (Miladî 700) yılında Medine'de ölmüştür. (M.E.B.)

(44) Büyük Yazma Nüsha, S. 72 (B.A.A.).

Muhammed'in[45] Mısır'a kaçtığından ve orada Busır köyünde öldürüldüğünden söz ederken de **Kitab'ül-Maarif**'e atıf yapmıştır[46]. Ayrıca Abbasî Halifeliğinin kurulması için yapılmış olan teşebbüsleri, Eb'ül-Abbas Abdullah Es-Seffah'a[47], son Emevî Halifesi Mervan bin Muhammed'e biat [48] edildikten bir yıl sonra biat edildiğini ve bu işin dört yıl sekiz ay gizli tutulduğunu anlatırken ve, Halife Me'mun'un[49] Hasan bin

---

(45) «Eşek Mervan» anlamına gelen «Mervan'ul-Himar» diye tanınan Mervan'ın doğum tarihi kesinlikle bilinmemekte, ancak 682-693 yılları arasında doğduğu bilinmektedir. 733 yılında Ermenistan ve Azerbaycan valiliğine atanmıştır. 10 yıl sonra halife olmak üzere Suriye'nin üzerine yürümüş ve 744'te Şam'ı ele geçirerek yönetimi eline almıştır. Abbasîlerin giriştiği ihtilâlin başarıya ulaşması üzerine Mısır'a kaçmış, fakat sığındığı Busır köyünde 750 yılında yakalanarak öldürülmüştür. (M.E.B.)

(46) Büyük Yazma Nüsha, S. 82 (B.A.A.).

(47) «Kandökücü» anlamına gelen «Es-Seffah» sanıyla tanınan ilk Abbasî Halifesi Eb'ül-Abbas Abdullah, 724 yılında doğmuştur. Emevî Devletine karşı başgösteren hareketin başına geçerek 749 yılında Kûfe'yi almış ve orada halifeliğini ilân etmiştir. 754 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(48) «Biat», yeni seçilecek Halifenin elinin tutularak kendisine bağlılık sözünün verilmesi demektir. (M.E.B.)

(49) Abbasî halifelerinin 7.'si olan Me'mun, 786 yılında doğmuştur. Asıl adı Abdullah olup, Harun Reşid'in oğludur. 798 yılında Horasan valiliğine atanmıştır. Babasının ölümü üzerine tahta çıkan kardeşi Emîn'e karşı ayaklanmış ve 813 yılında onu yenilgiye uğratarak halifeliğini ilân etmiştir. Emin ise Me'mun'un adamlarınca öldürülmüştür. Hükümdarlığının ilk 4 yılını İran'daki Merv şehrinde geçiren Me'mun, daha sonra Bağdad'a gitmistir. Bir yandan Mısır ve Azerbaycan'da çıkan isyanları bastırmış, bir yandan da Bizans İmparatorluğuna saldırarak Konya Ereğlisine kadar ilerlemiş ve burayı almıştır. 833 yılında Bizans'a karşı yaptığı sefer sırasında Pozantı suyu kenarında hastalanarak ölmüştür. (M.E.B.)

Sehl'in kızı Boran'la evlendiğini ve bu evliliğin Hicrî 210 (Miladî 826) yılında yapılmış olduğunu yazarken de yine **İbni Kuteybe**'nin **Kitab'ül-Maarif** adlı eserini kaynak göstermiştir[50].

4 — **Bağdad Tarihi:** Yazar, **Tayfur bin Ebi Tahir**'in yazmış olduğu **Bağdad Tarihi** adlı kitabından da, Peygamber soyunun üstünlüğü, Emeviler ve onların dünya işleriyle uğraşmaları, öldürme, kan dökme ve yağma işlerine dalmaları ile ilgili bilgileri almış; ayrıca İmam Malik[51] ve onun Temim bin Murr[52] kabilesinden gelmiş olduğu hakkındaki yazıları aktarmıştır[53].

5 — **Musul Tarihi:** Yazar, **Muhammed bin Ali Eş-Şımşati**'nin, Hicrî 440 (Miladî 1049) yılında Şerefüddevle Karvaş bin Mukalled için yazmış olduğu **Musul Tarihi** adlı kitabından da alıntılar yapmıştır[54].

6 — **El-Ahbar'ut-Tıval:** Yazar, Romalılarla Fars-

---

(50) Büyük Yazma Nüsha, S. 2 (B.A.A.).

(51) Maliki mezhebinin kurucusu olan İmam Malik Medine'de doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Öğrenimini tamamladıktan sonra Medine'de fıkıh ve hadîs okutmuştur. 761 yılında, Hazreti Ali'nin soyundan gelen Muhammed bin Abdullah'ın Abbasîlere karşı giriştiği ayaklanmayı desteklemiş ve bu yüzden, ayaklanmanın bastırılmasından sonra Abbasîlerin Medine Valisi tarafından kırbaçlanarak cezalandırılmıştır. 795 yılında ölmüş olan Malik'in, mezhebinin ilkelerini ve kurallarını kapsayan **El-Muvatta' fi'l-Hadis** (Hadîste Kolaylık) adlı eseri ünlüdür. (M.E.B.)

(52) Çok eski bir Arap kabilesi olan Temîm bin Murr, özellikle Müslümanlıktan önce yetiştirmiş olduğu büyük şairlerle ün yapmıştır. Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra Müslümanlıktan dönmek istemişlerse de bu girişimleri Halid bin Velid tarafından bastırılmıştır. (M.E.B.)

(53) Büyük Yazma Nüsha, S. 7 (B.A.A.).

(54) Büyük Yazma Nüsha, S. 35 (B.A.A.).

ların savaşlarından, her birinin, aralarındaki sınır bölgesinde bulunan Diyarbekir ve Diyar-ı Rebîa[55], Meyyafarkîn vb. şehirleri ele geçirişlerinden ve Meyyafarkîn'in 19. Sasanî Hükümdarı Kisra Kubaz bin Fîruz zamanına kadar uzun süre Roma yönetimine boyun eğdiğinden bahsederken, **Dineverî**'nin **El-Ahbar'ut-Tıval** adlı kitabından alıntılar yapmıştır[56].

7 — **El-Vahıdî Tefsiri:** Yazar, Müslümanların sayısından, Hazreti Ömer'in Müslüman olduğu gün sayılarının 39 olduğundan, ve Hazreti Ali, Hazreti Fatma, Hazreti Hasan, Hüseyin'in üstünlüğünden bahsederken de **El-Vahıdî Tefsiri**'nden alıntılar yapmıştır [57].

8 — **Sa'lebî Tefsiri:** Yazar, Emevî halifelerinin zulüm ve katılıklarından, Allah'ın onlar aracılığıyla Müslümanlara azap verdiğinden, Hazreti Osman döneminde başgösteren kargaşalıklardan ve onun hal'ini [58] ilk isteyenin Amr bin Zerare olduğundan söz ederken **Sa'lebî** ve **İbni Abdülvahhab** [59] tefsirlerinden alıntılar yapmıştır [60].

9 — **Sâbi' Tarihi ve Sûlî'nin Evrak adlı kitabı:**

---

(55) Diyar-ı Rebîa, Yukarı Mezopotamya'nın Musul ile Re'sül-Ayn (bugünkü Ceylanpınar) arasındaki kesiminin eski adıdır. Buraya Arap kabilelerinden Rebîa bin Nizar göç ettiği için bu ad verilmiştir. (M.E.B.)

(56) Büyük Yazma Nüsha, S. 12 (B.A.A.).

(57) Büyük Yazma Nüsha, S. 18 (B.A.A.).

(58) «Hal'», Halifenin yetkili kimselerce görevinden uzaklaştırılması demektir. (M.E.B.)

(59) Elimizdeki kaynaklarda bunun hakkında herhangi bir bilgi yoktur. (M.E.B.)

(60) Büyük Yazma Nüsha, S. 85 (B.A.A.).

Yazar, Halife El-Kaadir ([61]) ve kendisine yapılmış olan biatı anlatırken Sâbi'in tarih kitabını kaynak göstermekte ([62]); Halife El- Mütevekkil ([63]) döneminde Abbasî Devletinin zenginliğinden ve servetinden söz ederken de **Sûlî**'nin **Evrak** adlı kitabından alıntılar yapmaktadır ([64]).

10 — **El-Eğanî:** Yazarın, **Yezid bin Muaviye**'den, deliliklerinden ve ölüm nedeninden bahsederken de **Eb'ül-Ferec El- Isfahanî**'nin **El-Eğanî** adlı kitabından alıntılar yapmış olduğunu görüyoruz ([65]).

İbn'ül-Ezrak El-Farıkî, ayrıca tefsirci **Sebiî** ([66]), **İbn' üş-Şecerî** ([67]), **Vakıdî** ([68]), **Hafız bin Asakir** ([69]) gibi büyük tefsir, tarih ve dil bilginlerinden de alıntılar yapmıştır. Bunlardan başka adlarını yazmadığı ve «bazı tarihlerde böyle yazılmıştır», ya da «bazı kitaplarda böyle gördüm» şeklinde işaret etmekle yetindiği birçok yazardan da alıntılar yapmıştır.

---

(61) Abbasi Halifesi olan El-Kaadir Billâh'ın asıl adı Ahmed'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. 991 yılında Halife olmuş, 1031 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(62) Büyük Yazma Nüsha, S. 23 (B.A.A.).

(63) Abbasi halifelerinin 10.'su olan El-Mütevekkil Alâllah'ın asıl adı Cafer'dir. 882 yılında doğmuştur. 847 yılında tahta çıkmıştır. Baskıcı bir yönetim kurmuştur. 861 yılında büyük oğlu El-Müstansır'ın da dahil olduğu bir komploda öldürülmüştür. (M.E.B.)

(64) Büyük Yazma Nüsha, S. 100 (B.A.A.).

(65) Büyük Yazma Nüsha, S. 61 (B.A.A.).

(66) Elimizdeki kaynaklarda hakkında bilgi yoktur. (M.E.B.)

(67) Asıl adı Hibetullah olan İbn'üş-Şecerî Arap dil bilginidir. 1058 yılında doğmuştur. Dilbilgisi ve şiir konularında önemli eserleri vardır. 1148 yılında ölmüştür. (M. E.B.)

(68) Tarihçi ve fıkıh bilgini olan Vakıdî'nin asıl adı Muhammed'dir. 747 yılında Medine'de doğmuştur. Öğreni.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî,** tarih, coğrafya, tefsir, edebiyat vb. konularda yazılmış birçok kitap okumuş ve bunlardan bilgi edinmiştir. Bu durumu, onun büyük bir kültüre, derin bir bilgiye ve geniş bir görüş açısına sahip olduğunu göstermektedir.

★

Öyle anlaşılıyor ki; yazarın başvurmuş olduğu **Bağdad Tarihi, Musul Tarihi** gibi bazı kaynaklar kaybolmuştur. Bu gibi kaynakları, yazarın onlardan ne ölçüde yararlanmış olduğunu öğrenebilmek için aradımsa da elde edemedim. Öbür kaynakları ise elde edebildim ve gözden geçirerek **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nin her iki yazma nüshasıyla da karşılaştırdım. Ve gördüm ki; yazar, bu kaynaklardan yaptığı alıntıları harfi harfine aktarmamış; kendi konusuyla ilgili bölümlerinin muhtevasını almış ve kendi üslûbuyla özetleyerek vermiştir. Örneğin, Sasanî Hükümdarı Kubaz'ı ve onun Rum ülkesinin, Meyyafarkîn ve Amed'in fethi için askerler gönderdiğini **Dineverî**'nin **El-Ahbar'ut-Tıval** adlı kitabından alırken böyle yapmıştır (70).

---

mini tamamladıktan sonra Bağdad'a yerleşmiş ve kadılık görevine atanmıştır. 822 yılında Bağdad'da ölmüştür. **Fütuh'uş-Şam** (Şam Fetihleri) ile **El-Mağazî** (Gazalar) adlı eserleri ünlüdür. (M.E.B.)

(69) Tarih ve hadis bilgini olan Hafız bin Asakir'in asıl adı Ali'dir. 1105 yılında Şam'da doğmuştur. Öğrenimini Bağdad'da ve bazı İran şehirlerinde tamamladıktan sonra Şam'da öğrenci okutmuştur. 1175 yılında ölmüştür. Şam'ın tarihini ve Şam'la ilişkisi olan belli başlı kişilerin biyografilerini kapsayan 80 ciltlik **Et-Tarih'ul-Kebir li Dimeşk** (Büyük Şam Tarihi) adlı eseri ünlüdür. (M.E.B.)

(70) Büyük Yazma Nüsha, (B.A.A.).

İbn'ul-Ezrak bu tarihçilerden alıntılar yaparken, rivayetlerini gelişigüzel almamış; yukarıda da dediğimiz gibi eleştirerek, doğru ve yanlışlarını ayırt ederek almıştır.

Şunu da hemen belirteyim ki yazar, çok kısa alıntılar yapmış olanlardandır. Alıntı yaptığında bir satır, ya da yarım satır, bazen de bir tek cümle almıştır.

Burada belirtilmesi gereken bir başka husus da, yazarın, bu kaynaklara eserinin yalnız ilk yarısında yer vermiş olmasıdır. Eserin daha büyük önem taşıyan ikinci yarısı ise, kaynağını, yazarın İslâm ülkelerinin gerek doğu ve gerekse batı bölgelerine yapmış olduğu uzun gezilerde arkadaşlık ettiği ya da dinlediği kimselerin sözlerinden ve bizzat kendi gözlemlerinden almıştır.

İbn'ül-Ezrak söz konusu kaynakları kullanırken her kaynaktan yaptığı alıntıyı ona uygun düşen yerde zikretmiştir.

Örneğin halifelikten ve onun Haşimî ailesinin hakkı olduğundan sözederken, bu konuda ün yapmış **Sa'lebî, İbni Abdülvahhab, Vahıdî** gibi kimselerin eserlerine başvurmuş olduğunu görüyoruz. Farslarla Romalılar arasında ve bunlarla Müslümanlar arasında cereyan etmiş olan savaşları anlatırken **Belazürî**'nin **Fütuh'ul-Buldan** ve **Dineverî**'nin **El-Ahbar'ul-Tıval** adlı kitaplarını kaynak göstermiştir. Bunlar ise en yakın geçmişteki tarihçilerdir ve bu olayları diğerlerinden daha iyi bilen kimselerdir; üstelik bu tarihçilerin, özellikle **Ebu Hanife Dineverî** gibi bir kısmı da Farslar arasında yaşamıştır.

Yazar, Abbasî Devletinin servetinden ve zenginliğinden sözederken **Sûlî**'ye başvurmuştur. **Sûlî** ise, bu konuda çok büyük bilgi ve tecrübe sahibi olduğu kuşku götürmeyen bir kimsedir; çünkü bir zamanlar Abbasî Halifeliğinde vezirlik yapmıştır.

Yezid bin Muaviye'nin ahlâksızlığından, katılığından bahsederken de yazar, **El-Eğanî** adlı kitaba dayanmaktadır. Bu kitap ise, saz ve eğlence meclislerinden ayrıntılı şekilde bahseden ilk kaynak sayılmaktadır.

Sonra yazarın, birçok yerde **İbni Kuteybe**'nin kitaplarına başvurmuş olduğunu görüyoruz; **İbni Kuteybe**'nin yazdıkları ve kitapları ise güvenilir birer kaynak sayılırlar.

Meyyafarkîn Tarihinden Alıntı Yapan Tarihçiler:

Şimdi de, bu incelemeye sıkı sıkıya bağlı olan daha önemli bir konuya geçiyoruz. Bu da, tarihçilerin **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'ne başvurmuş ve eserlerinde ondan çok alıntı yapmış olmaları konusudur.

Gözden geçirdiğim çeşitli kaynaklardan, birçok belli başlı tarihçinin, **İbn'ül-Ezrak**'ın söz konusu eserine başvurmuş ve kendi eserlerinde ondan alıntılar yapmış olduklarını öğrendim. Bunlardan bazıları şunlardır:

1 — **İbn'ül-Esîr, El-Kâmil Fi't-Tarih** adlı kitabında.

2 — **İbni Hallikan, Vefeyat'ül-A'yan** adlı kitabında.

3 — **Yakut'ul-Hamevî, Mu'cem'ül-Büldan** ve **Mu'cem'ül Üdeba'** adlı iki kitabında.

4 — **Sıbt İbn'ül-Cevzî, Mir'at'üz-Zeman** adlı kitabında.

5 — **Aynî, Tarih'ül-Aynî** adlı kitabında.

6 — **İbni Şeddad, El-A'lak'ul-Hatîre fi Zikr'i Umera'iş-Şam ve'l-Cezîre** adlı kitabında.

İşte bütün bu tarihçiler, belli başlı olaylar konusunda yazardan yararlanmışlar ve birçok uzun alıntılar yapmışlardır. Bazıları bir olay hakkında kendisin-

den bilgi olarak alıntı yapmış ve bunu bazen değişik bir üslûpla, bazen de ona bir şeyler ekleyerek yazmışlardır. **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nden alıntı yapanlar arasında **İbn'ül-Esîr** bu yöntemle tanınmıştır. **Zehebî** de **İslâm Tarihi** adlı eserinin bazı bölümlerinde bu yöntemi uygulamıştır. Bazı yazarlar ise doğrudan doğruya onun sözlerini aktararak alıntı yapmışlardır. **İbni Hallikan, Yakut'ul-Hamevî, Sıbt İbn'ül-Cevzî** ve **İbni Şeddad** da bu yöntemi uygulamışlardır. Bunlar, **İbn'ül-Ezrak**'ın ibarelerini değiştirmeksizin aynen aktarmışlardır. Bazıları, kitaplarında **İbn'ül-Ezrak**'tan alıntı yaparlarken açıkça, «bu, **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**'nin **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi** adlı kitabından alınmıştır» diye yazmışlardır. **İbni Hallikan, Sıbt İbn'ül-Cevzî ve İbni Şeddad** böyle yapmışlardır. Buna karşılık **İbn'ül-Esîr** ve **Yakut'ul-Hamevî** gibi bazı yazarlar ise, **İbn'ül-Ezrak**'tan alıntı yaparken bir tek harfle olsun kendisinden sözetmemişler, onu anmayı ihmal etmişlerdir.

Şunu da belirtelim ki; yazarın tam adının **Ahmed bin Yusuf bin Ali bin Ezrak El-Farıkî**, kitabının adının da **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi** olduğunu bize bildirmiş olan tek tarihçi, **İbni Şeddad** olmuştur.

★

Yukarıda sözü geçen yazarların **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nden ne ölçüde yararlanmış olduklarını ve yazarın gerçeğe, tarihe ve tarihçilere sunmuş olduğu büyük malzeme ve yardımın miktarını açıkça ortaya koymak için, bu tarihçilerin kendisinden yaptıkları bazı alıntıları burada özet olarak kaydetmem herhalde yararlı olacaktır:

İbni Hallikan, Mervanî Hükümdarı Nasruddevle

Ebu Nasr'ın ([71]) adaletinden ve kendisine nasibolan mutluluktan bahsederken şöyle diyor:

«**İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**, tarihinde, adı geçen **Nasruddevle**'nin bir tek kişiden başka kimsenin malına elkoyduğunun işitilmemiş olduğunu yazmıştır. O kişinin başından geçen olayı da kendisi anlatmıştır; fakat burada zikredilmesine gerek yoktur. Nasruddevle eğlencelere düşkün olduğu halde sabah namazını kaçırmamış. 360 cariyesi varmış, yılın her gecesinde birisiyle yatarmış ve o cariyenin sırası ancak ertesi yılın aynı gecesinde gelirmiş. Vaktini iki bölüme ayırırmış. Bir bölümünde devlet işlerine bakarmış; öbür bölümde de eğlenirmiş, ailesiyle ve eşleriyle meşgul olurmuş. Çocukları da çokmuş. Çağının birçok şairleri kendisine gelmişler, ona övgüler sunmuşlar ve bu övgülerini şiir kitaplarında ebedîleştirmişler. Ermiş olduğu mutluluklardan biri şuydu, ki, iki halifeye vezirlik yapmış iki kişi kendisine vezirlik yapmış. Bunlardan biri kitapları, risaleleri ve şiirleriyle ün yapmış ve İbn'ül-Mağrıbî adıyla tanınmış olan Eb'ül-Kasım Hüseyin bin Ali'ydi. Bu zat, daha önce Mısır Halifesinin veziriydi; fakat oradan ayrılıp Ebu Nasr'a gelmiş ve iki defa vezirliğini yapmış. İkincisi ise Fahruddevle Ebu Nasr bin Cehîr'di. Kendisi ([72]) hayatının sonuna kadar mutlu kalmış; Hicrî 29 Şevval 453 (Miladî 1062) tarihinde ölmüş ve Muhdese Camiine gömülmüş. Kimisi de, Sêdlî (Sidli) Sarayında gömülmüş, sonra da Muhdese Camiinin bitişiğindeki kubbeye nakledilmiş

---

(71) Mervanî Devletinin en ünlü hükümdarı olan Nasruddevle Ebu Nasr hakkında bu kitapta ayrıntılı bilgi vardır. Bu nedenle biyografisini yazmaya gerek görmedik. (M.E.B.)

(72) Nasruddevle. (M.E.B.)

olduğunu söylüyor. 77 yıl yaşamış, 52 veya 42 yıl hüküm sürmüştür. Allah kendisine rahmet eylesin» ([73]).

Yine **İbni Hallikan,** Muhiddin El-Fakîh'üş-Şafiî adıyla tanınmış olan Muhammed bin Yahya En-Nisabûrî'nin ölümü hakkında yazardan alıntı yapmıştır. **İbni Hallikan** bu konuda şöyle diyor:

«Ebu Said Muhammed bin Ebi Mansur En-Nisabûrî, Muhiddin El-Fakîh'üş-Şafiî adıyla tanınmıştır. Kendisi Hicrî 476 (Miladî 1084) yılında doğmuş ve, Selçuklu Hükümdarı Sultan Sencer'le ([74]) savaşarak **Nisabûr** ([75]) şehrini istila eden Oğuzlar tarafından 548 (Miladî 1154) yılının Ramazan ayında şehit edilmiştir. Oğuzlar, kendisini yakalayıp ağzına toprak tıkamışlar ve ölünceye kadar öyle bırakmışlardır. **İbn'-ül-Ezrak El-Farıkî,** tarih kitabında, bu olayın Hicri 553 (Miladî 1159) yılında cereyan etmiş olduğunu yazmıştır. Fakat ilk rivayet daha doğrudur» ([76]).

İbni Hallikan, Hatib bin Nübate'nin ([79]) doğum ve

---

(73) **Vefeyat'ul-A'yan,** C. 1, S. 70. (B.A.A.)

(74) Melikşah'ın oğlu olan Sultan Sencer, 1086 yılında doğmuştur. Babasının ölümünden sonra tahta çıkan kardeşi Berkyaruk tarafından 1097 yılında Horasan hükümdarlığına getirilmiş, daha sonra kardeşi Muhammed Tapar'ı taht kavgasında Berkyaruk'a karşı desteklemiştir. Tapar'ın ölümünden sonra 1118 yılında kendini Sultan ilân etmiştir. Gerek doğuda, gerekse batıda birçok zafer elde ettikten sonra 1153 yılında Oğuz Türkleriyle yaptığı çarpışmada yenilmiş ve esir düşmüştür. 1156 yılında esirlikten kurtulmuşsa da eski gücünü bulamamış ve 1157 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(75) Nisabûr, İran'ın Horasan bölgesinde eski bir şehirdi. Nişapur da denirdi. (M.E.B.)

(76) **Vefeyat'ul-A'yan,** C. 1, S. 581, (B.A.A.)

(79) Asıl adı Abdurrahim olan İbni Nübate'nin çeşitli konularda yazmış olduğu hutbeleri ünlüdür. (M.E.B.)

ölümü ile ilgili olarak da **İbn'ül-Ezrak**'tan şöyle bahsetmiştir:

«Bu Hatibin doğum ve ölüm tarihini **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**'den başka kimsenin yazdığını görmedim. **İbn'ül-Ezrak**, adı geçen Hatibin Hicrî 335 (Miladî 927) yılında doğmuş ve yine Hicrî 374 (Miladî 985) yılında Meyyafarkîn'de ölmüş olduğunu ve orada gömüldüğünü yazmaktadır. Allah kendisine rahmet eylesin» ([80]).

İbni Hallikan, Muhammed El-Hecce'nin doğumu ile ilgili olarak da yine **İbn'ül-Ezrak**'tan bahsediyor:

«Eb'ül-Kasım Muhammed bin Hasan El-Askerî bin Ali El-Hadî bin Muhammed El-Cevad, «Hecce» lakabıyla tanınmıştır. Şiîlerin ([81]) beklenen Mehdi ([82]) olduğunu ve yeraltında gizlendiğini iddia ettikleri adam budur. **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî, Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nde, adı geçen Hecce'nin Hicrî 9 Rebiyülevvel 258, (Miladî 873) ya da 8 Şaban 256 (Miladî 871) tarihinde (ikinci tarih daha doğrudur) doğduğunu, yeraltı barınağına girdiği zaman dört veya beş yaşında bulunduğunu yazmaktadır. Kimisi de Hicrî 276 (Miladî 890) ve 17 yaşında barınağa girmiş olduğunu öne sürmüştür. Bu iki rivayetten hangisinin daha doğru olduğunu Allah bilir. Allah kendisine rahmet eylesin» ([83]).

---

(80) **Vefeyat'ul-A'yan**, C. 1, S. 336. (B.A.A.)

(81) Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra halifeliğin Ali'nin hakkı olduğu ilkesini savunan Müslüman topluluğu. Çeşitli kollara ayrılan bu görüş sahiplerine Aleviler de denir. (M.E.B.)

(82) Kıyametten az önce ortaya çıkacağına ve bütün kötülükleri yok edip adaletli bir düzen kuracağına inanılan kişi. (M.E.B.)

(83) **Vefeyatul-A'yan**, C. 1, S. 356. (B.A.A.)

Sıbt İbn'ül-Cevzî'nin de **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**'nin **Meyyafarkîn** ve **Amed Tarihi**'nden alıntılar yapmış olduğunu görüyoruz. **İbn'ül-Cevzî**, Mağrıplı Vezir'in başından geçenlerden ve kendisinin, Hazreti Ali'nin Kûfe'deki [84] şehitliğine gömülmek için başvurduğu oyundan bahsederken şöyle diyor:

«Hicrî 418 (Miladî 1028) yılında Mağrıplı Vezir Eb'ül-Kasım Hüseyin Bin Ali ölmüştür. Kendisi Hicrî 370 (Miladî 981) yılının Zilhicce ayında Mısır'da doğmuştu. Daha sonra babası Ali, Halife tarafından öldürülünce oradan kaçmıştı. Hüseyin akıllı, faziletli, cesur, onurlu, şair bir adamdı. Hatta denildiğine göre, hiç bir halifeye ve hükümdara, bu vezirden daha yetenekli ve iyi siyaset bilen bir vezir nasibolmamıştır. Dedem, -Allah kendisine rahmet eylesin- **Muntazam** adlı kitabında diyor ki: **Mağrıplı Vezir** öleceğini anladığı zaman kendisine bağlı olan Diyarbekir ile Kûfe arasındaki bütün komutanlara ve yöneticilere mektuplar yazarak Vezirin çok değerli bir cariyesinin öldüğünü, cenazesini Kûfe'deki Hazreti Ali şehitliğine iletmelerini ve cenaze ile birlikte gidecek kimselere karışmamalarını, onlara saygı göstermelerini bildirdi. Bundan amacı, tabutunun kimse tarafından açılmamasını ve ölüm haberinin gizli kalmasını sağlamaktı. Bu planı gerçekleşti. Kendisi 46 yaşındayken Meyyafarkîn'de öldü ve Hazreti Ali şehitliğine götürülerek oraya gömüldü.

«Bu, dedemin yazmış olduğu rivayettir. **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nde ise bu olay şöyle anlatılmıştır: Mağrıplı Vezir, Kûfe'deki türbedara [85] bir

---

(84) Kûfe, Irak'ın güney kesiminde bulunan eski bir şehir olup, özellikle Abbasîler döneminde çok gelişmişti. (M.E.B.)

(85) «Türbedar» türbe bekçisi, türbe hizmetçisi demektir. (M.E.B.)

mektup yazarak şehitliğe gömülmek istediğini, tabutuna, içinde 1000 altın bulunan bir kese konmasını vasiyet ettiğini, tabut Kûfe'ye varınca kendisinin açıp bu parayı çıkarmasını ve bu altınların, tabuttaki cesedin kendisine ait olduğunun işareti olduğunu bildirmişti. Bu vasiyetini de, ünlü hutbe yazarı Ebu Tahir Muhammed bin Abdurrahim bin Nübate'ye yapmış ve tabutunun içinde ne olduğunu kendisine söylemişti. Sonra, tabut Kûfe'ye varınca oradaki türbedar cenazenin kime ait olduğunu sormuş; Mağrıplı Vezire ait olduğu cevabını alınca da, 'onun işareti olacak' diyerek tabutu açmış ve altın kesesini bulmuştur. Bunun üzerine kendisini türbenin yanına gömmüş, başucuna da bazı dualar yazmış ve altın kesesini de almıştır» [86].

Şimdi de, **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nden birçok sayfaları tamamıyla aktarmış olan bir başka tarihçiden sözedeceğiz. Bu da **El-A'lak'ul-Hatîre** adlı kitabın yazarı **İbni Şeddad**'dır. Kendisi Meyyafarkîn ve Amed ile onların fethinden bahsederken şöyle diyor:

«El-Cezîre, Diyar-ı Rebia, Diyar-ı Mudar [87] ve Diyarbekir, İslâmiyetin başından beri hep bir vali tarafından yönetilmektedir. Bazen Diyar-ı Rebîa, bazen Diyar-ı Mudar, bazen de Diyarbekir ayrı ayrı valiler tarafından yönetilirdi. Amed, Meyyafarkîn, Mardin ve Erzen [88], onlara bağlı kalelerle birlikte çoğu zaman

---

(86) **Mir'at'üz.Zeman,** 418 Yılı Olayları. (B.A.A.)

(87) «Diyar-ı Mudar», Yukarı Mezopotamya'nın Rakka, Urfa, Harran bölgelerini içine alan ve Malatya yakınlarına kadar uzanan kesiminin eski adıdır. Arap kabilelerinden Mudar'ın bazı kolları bu bölgeye göç etmiş oldukları için bu adla adlandırılmıştır. (M.E.B.)

(88) Erzen, eskiden Meyyafarkîn (bugünkü Silvan) ile Siirt şehirleri arasında yer alan bir şehirdi. (M.E.B.)

bir vilâyet olarak idare edilirdi. Özellikle Amed ve Meyyafarkîn, birbirinden hiç ayrılmamışlardır. Bunun için biz de bu iki şehri birlikte anlatıyoruz. **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nin yazarı **Ahmed bin Yusuf bin Ali bin Ezrak**, 19. Fars Hükümdarı Kisra Kubaz bin Firuz'dan bahsederek...».

İbni Şeddad daha sonra **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nden Amed ve Meyyafarkîn'in Hazreti Ömer döneminde nasıl fethedildiğini anlatmıştır.

İbni Şeddad, Adududdevle'nin (89) biyografisinde, kendisinin Diyarbekir ve Diyar-ı Rebîa'yı nasıl ele geçirdiği konusunda da şöyle diyor:

«367 (Miladî 978) yılında Büveyhoğulları (90) ailesinden olan Ebu Şuca' Fenna Hüsrev bin Rüknüddevle Musul üzerine yürüyerek onu Nasruddevle'nin oğulları Ebu Tahir ve Ebu Ali'den aldı. Meyyafarkîn üzerine de üç ay süreyle mancınıklar dikildi. Ebu Tağlıb'ın vekili bulunan Hezarmerd, şehri korumak için üç ay çaba harcadı. Kendisi Eb'ül-Heyca bin Hamdan'ın (91)

---

(89) Büveyhoğullarından olan Adududdevle'nin asıl adı Fenna Hüsrev'dir. 936 yılında Isfahan'da doğmuştur. 14 yaşındayken Fars eyaletinin başına geçmiş. 977 yılında Irak'ı ele geçirmiştir. Sultanlığını Abbasî Halifesine de onaylatan Adududdevle 983 yılında Bağdad'da ölmüştür. (M.E.B.)

(90) Büveyhoğulları, Deylem kavminden olan Ebu Şuca Buveyh tarafından kurulmuş ve 933-1055 yılları arasındaki dönemde İran ve Irak'ta hüküm sürmüş olan İranlı bir hanedanın adıdır. Sultanlıkları Abbasî halifelerince de onaylanmıştır. Büveyhoğulları Devletine 1055 yılında Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey tarafından son verilmiştir. (M.E.B.)

(91) Musul Valisi ve Hamdanoğulları hanedanının kurucusu olan Eb'ül-Heyca bin Hamdan'ın asıl adı Abdullah'tır. Doğum tarihi bilinmemektedir. 905 yılında Musul valiliğine atanmıştır. Kürtlere ve Karmatlara karşı birkaç

arkadaşı ve tecrübeli, heybetli, yaşlı bir adamdı. Şehir üzerindeki çarpışmalar şiddetlendi. Sonra kış geldi, kar ve yağmur yağışı çoğaldı. Bu sırada Hezarmerd öldü; Eb'ül-Mealî, onun yerine kahraman ve cesur olan Yunus adındaki vezirini tayin etti. Yunus Meyyafarkîn'e gitti ve şehre girmeyi başardı. Bütün şehir halkı kendisine destek oldu. Adududdevle'nin komutanı Eb'ül-Vefa kendisine mektup yazarak konuşmak istediğini bildirdiyse de, Yunus savaşı sürdürmekten başka bir şey kabul etmedi. Sonra savaş başladı ve kapılar açıldı; Eb'ül-Vefa bin Hacib, 9 Safer 369 (Miladî 980) cuma günü Meyyafarkîn'e girdi. Kuşatma da 368 (Miladî 979) yılının sonlarına doğru başlamıştı. Yunus ve şehir kadısı tutuklanarak Adududdevle'ye gönderildiler. Kimisi de, Meyyafarkîn kapısının önünde başlarının kesilmiş olduğunu öne sürmüştür. Doğru olan rivayet de budur. Gazanfer bin Ebu Tağlıb halası Cemile ve diğer kadınlarla birlikte kıra kaçtılar. Eb'ül-Vefa Meyyafarkîn'den Amed'e gitti ve orayı da kuşatarak büyük bir çaba ve şiddetli bir çarpışma sonucunda ele geçirdi. Meyyafarkîn ve Amed Tarihi'nin yazarı **İbn'ül-Ezrak** böyle yazıyor». (92).

Bunlar, bazı tarihçilerin ve bilim adamlarının, **İbn'ül-Ezrak**'ın **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nden birçok konuda bilgi ve alıntılar almış olduklarını açıkça gösteren bazı örneklerdir. Bunlardan da kitabın değerinin büyük, yararının geniş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu zevkli ve önemli konuda daha fazla açıklamalarda bulunmak ve ayrıntılı bilgi vermek isterdim. Ne

---

kez çarpışmıştır. Bir ara Abbasî Halifesine karşı başkaldırmış ve tutuklanmışsa da, sonra affedilerek serbest bırakılmış ve görevine iade edilmiştir. 929 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(92) Marsh, s. 71 ve 78. (B.A.A.)

var ki yerimiz, bu konuda sözü uzatmamıza elverişli değildir. Allah izin verirse yakın gelecekte, bu konuda daha geniş, ayrıntılı ve derinlemesine, ayrı bir inceleme yapmak fırsatını bulabileceğimi umarım.

İbn'ül-Ezrak'ın Biyografisi:

Adı **Ahmed bin Yusuf** bin **Ali bin Ezrak**'tır. Fakat **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî** diye tanınmıştır. Hicrî 510 (Miladî 1117) yılının Şevval ayında **Meyyafarkîn** şehrinde doğmuş olan **İbn'ül Ezrak,** anlaşıldığına göre soylu ve tanınmış bir ailenin çocuğuydu. Fakat üzülerek belirtelim ki; hayatının ilk yıllarındaki, yani çocukluk çağındaki kişiliğini tanımamıza yardım edecek bir bilgiye sahip değiliz. Kendisi de, kuvvetli bir ihtimalle, Meyyafarkîn'deki benzerleri gibi çocukluk hayatı yaşamıştır. Çocukluk çağından gençlik çağına adım atınca hükümet işlerinde görev almaya başlamış ve bu alanda büyük bir başarı göstermiştir. Başarılarını sürdürmesinde ve devletin bazı önemli işlerini yüklenmesinde, kişiliğinin ve ahlakının rol oynamış olduğu tahmin edilmektedir.

Yazarın babasının ve ailesinin hayatını ve bunun kendi hayatı üzerindeki etki derecesini ayrıntılı olarak bilmemize yardım edecek rivayetler de mevcut değildir. **İbni Hallikan, İbni Şakir El-Kütübî** [93], **Yakut** ve öteki tarihçilerle biyografi yazarlarının, **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**'nin biyografisiyle ilgilenmemiş ve hayatından hiç sözetmemiş oldukları, gerçekten şaşılacak

---

(93) Tarihçi olan İbni Şakir El-Kütübî 1287 yılında doğmuştur. Öğrenimini Haleb ve Şam'da tamamladıktan sonra kitapçılık yapmıştır. «Kitapçı» anlamına gelen «El-Kütübî» diye tanınmasının nedeni budur. 1362 yılında ölmüştür. İbni Hallikan'ın **Vefeyat'ul-A'yan** adlı kitabına ek olarak yazdığı **Fevat'ül-Vefeyat** («Vefeyat»ın Kaçırdıkları) eseri ünlüdür. (M.E.B.)

bir durumdur. Çünkü **İbn'ül-Ezrak** büyük ve önemli tarihçilerden sayılır. Hayatı hakkında bütün bildiklerimiz, kendi eseri olan **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**'nden alınmıştır; o da şurada burada bölük pörçüktür.

Yazarın, kitabında hayatının ilk yıllarındaki kişiliğini ve ailesini bize tanıtmasını çok arzu ederdik. Ne var ki kendisi çocukluk çağını atlayarak, gençliğini, kültürünü ve uğraştığı işleri anlatmakla yetinmiştir. Ayrıca yolculuklarından ve Fars (İran), Irak, El-Cezire, Ermenistan, Şam gibi ülkelerin birinden diğerine geçtiğinden, geçtiği ya da kaldığı ülkelerdeki ulusların birçok gelenek ve düzenlerini inceleyip öğrendiğinden de bahsetmiştir.

Gerçekten de çok gezmişti. Gezilerinde halifelerle, halifelerin çocuklarıyla, krallarla, sultanlarla, bilginlerle, vezirlerle, kadılarla, şehirlerdeki ve bölgelerdeki yüksek dereceli yöneticilerle görüşmüştür. Ayrıca çeşitli bölgelerdeki camileri, hükümdar ve ermişlerin türbelerini de ziyaret etmiştir. Kendisi, bizzat gördüğü, ya da dedesi Eb'ül-Hasan Reis Ali bin Ezrak, Abbasî sarayında kâtiplik yapan Muhammed bin Abdülkerim El-Enbarî, Kadı Kemaleddin Şehrezorî ve bu kitapta adları geçecek olan öteki kişilerden duyduğu, uluslar ve devletler hakkındaki çeşitli haber ve olayları yazmaya önem vermiştir.

Yazarın, soylu ve tanınmış bir ailede yetişmiş ve ailesinin yüksek bir mevki, önemli bir yer işgal etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, dedesi Eb'ül-Hasan Reis Ali bin Ezrak, Muhammed bin Cehir'in vezirliği sırasında nâzırlık (94) makamına yükselmiştir. Fahruddevle Muhammed bin Cehir ve oğlu Zaîmüddevle Eb'ül-Kasım, Hicrî 478 (Miladî 1086) yılının Cemaziyelev-

(94) «Nâzırlık» sözcüğü bakanlık demektir. (M.E.B.)

vel ayında Amed'i, Meyyafarkîn'i ve bütün Diyarbekir'i fethettikleri zaman yani Mervanî Devletinin son yıllarında da Eb'ül-Hasan, Hasankeyf'te (95) nâzırlık yapmıştır.

Meyyafarkîn halkı Hicrî 482 (Miladî 1090) yılında Sultan (96) tarafından kendilerine vali tayin edilen Amîd Kıvamüddin Ebu Ali'nin yerine, kendilerine iyi muamele etmiş ve angaryayı kaldırmış olan Fahruddevle Muhammed bin Cehîr'in atanmasını istediklerinde de, Eb'ül-Hasan'ı bu iş için Sultana gönderilen elçiler heyeti içinde görüyoruz. Bu heyet Emîr Eb'ül-Heyca, Reis Ebu Abdullah bin Mûsık, Galipoğulları, Kadı Ebu Bekir bin Sadaka, Kadı Eb'ül-Kasım bin Nübate, Reis Eb'ül-Hasan bin Ezrak gibi, Meyyafarkîn'in ileri gelenlerinden ve büyüklerinden kurulmuştu.

Yazarın Kültür Düzeyi:

İbn'ül-Ezrak, büyüyünce Bağdad'a giderek orada Kur'an, fıkıh (97), feraiz (98), dilbilgisi, hadîs, tefsir okudu ve oradaki büyük bilginleri, müderrisleri (99) dinledi. Kur'an'ı Şeyh Ebu Muhammed bin Bintüşşeyh, Şeyh Abdülvahhab El-Haffaf, Ebu Mansur Er-Rezzaz

---

(95) Hasankeyf, bugünkü Mardin ilinin Gercüş iline bağlı olan bir bucak merkezi olup, eskiden büyük bir şehir ve önemli bir kalcydi. (M.E.B.)

(96) Sözü edilen Sultan, Selçuklu Sultanı Melikşah'tır. (M.E.B.)

(97) «Fıkıh», İslâm hukuku biliminin adıdır. (M.E.B.)

(98) «Feraiz» İslâm hukukunun miras bölümünde belirlenmiş olan hisselere ve bu konudaki bilim dalına verilen addır. (M.E.B.)

(99) «Müderris» öğrenci okutan kimse, öğretmen demektir. (M.E.B.)

ve başka bilginlerden öğrendi. Feraizi de Şeyh Eb'ül-Muzaffer bin Şehrezorî El-Attar'da ([100]) okudu. Dilbilgisi derslerini de Şeyh Ebu Mansur El-Cevalîkî'den ([101]) aldı. Hadisî ise İbn'üs-Semerkandî ([102]) Abdülvahhab El-Enmatî ve Kadı Ebu Bekir'de ([103]) okudu. Bunlardan başka Vaiz Abbadî ([104]) ve Gaznevî ([105]) gibi büyük bilginlerin derslerine devam etti, meclislerinden yararlandı ve eserinde onlardan çok şey yazdı.

Öyle anlaşılıyor ki; **İbn'ül-Ezrak** tarih bilimini çok sevmiş ve o konuda yazmayı çok benimsemiştir. Bunun için tarih bilimini öğrenmeye çok gayret etmiş ve **İbni Ebi Tahir Tayfur**'un yazmış olduğu **Bağdad Tarihi, Muhammed bin Ali Eş-Şımşatî**'nin yazmış olduğu **Musul Tarihi, Sûlî**'nin yazmış olduğu **Evrak, Isfahanî**'nin yazmış olduğu **El-Eğanî, Sâbî**'in yazmış olduğu **Tarih, Dineverî**'nin yazmış olduğu **El-Ahbar'ul-Tıval, İbni Kuteybe**'nin yazmış olduğu **Kitab'ül-Maarif** gibi eserleri ve bunlardan başka tarih olaylarıyla ilgisi bulunan coğrafya, dilbilgisi, edebiyat gibi bilim dallarına ait birçok kitap okumuştur.

---

(100) 99 N.'lı nottan buraya kadar sayılan bilginler hakkında elimizdeki kaynaklarda bilgi yoktur. (M.E.B.)

(101) Asıl adı Mevhub olan El-Cevalikî, Arap dilbilgisi bilginidir. 1073 yılında Bağdad'da doğmuştur. Vezir Nizamülmülk tarafından yaptırılmış olan Nizamiye Medresesinde müderrislik yapmıştır. 1144 yılında Bağdad'da ölmüştür. (M.E.B.)

(102) Elimizdeki kaynaklarda İbn'üs-Semerkandî adında bir bilgine rastlanmamaktadır. Yalnız yazarın doğum tarihi olan 1117 yılından 29 yıl sonra, yani 1146 yılında ölmüş olan Alâeddin Semerkandî adında bir fıkıh bilgini geçmektedir. Bu olabilir. (M.E.B.)

(103) Abdülvahhab El-Enmatî ile Kadı Ebu Bekir hakkında elimizdeki kaynaklarda bilgi yoktur. (M.E.B.)

(104) Asıl adı Kutbeddin olan Vaiz Abbadî, 1098 yı-

Yazarın İşgal Ettiği Mevkiler:

İbn'ül-Ezrak, devlette bazı önemli mevkiler de işgal etmiştir. Örneğin Hicrî 543 (Miladî 1149) yılında Meyyafarkîn dışındaki vakıfları denetlemekle görevlendirildiğini görüyoruz. O zamanki Vezir, Said Hüsameddin tarafından tayin edilmiş olan Mekînüddin El-Mısrî idi. Muharrem 562 (Miladî 1167) tarihinde Hasankeyf Nâzırı olmuş, sonra tekrar Meyyafarkîn'e dönüp yeniden vakıfları denetlemek görevini almıştır.

İbn'ül-Ezrak El-Farıkî'nin işgal etmiş olduğu mevkiler yalnız bu saydıklarımız değildir. Kendisi başka devletlerde de önemli bazı görevler almıştır. Örneğin Şam'da Vakıflar nâzırlığı yapmış, Gürcistan'da da birçok önemli görevde bulunmuştur.

İbn'ül-Ezrak'ın İslâm devletleri başkentlerinde ikamet ettiği süreleri ve çeşitli gezilerini, bu gezilerin kendi hayatı ile, tarih ve özellikle başka kaynaklarda bulamadığımız kendi çağına ait dünya olaylarının bir tablosunu çizip bize ileten kendi tarih kitabı üzerindeki etkisini özet olarak zikredebiliriz.

Amed'de: Yazar, birçok kez Amed şehrini ziyaret etmiş ve orada Said Hüsameddin'le Frenk ordusu arasında cereyan eden bazı olayları ve Hüsameddin'in Frenkleri yenmeyi, topluluklarını tutsak almayı nasıl başardığını bizzat görmüştür.

Musul'da: Yazar birçok defa Musul'u da ziyaret etmiştir. 544 (Miladî 1150) yılında Said Hüsameddin'in hizmetinde olarak oraya gitmiştir. Tarihinde bu ziyareti sırasında şu olayı gördüğünü zikretmiştir: Sey-

---

lında Merv'e bağlı Sinc Abbad'da doğmuştur. Öğrenimini Nisabûr'da yaptıktan sonra Bağdad'a gitmiş. 1152 yılında ölmüştür. Hatipliğiyle ün yapmıştır. (M.E.B.)

(105) Elimizdeki kaynaklarda bunun hakkında bilgi yoktur. (M.E.B.)

feddin Gazi'nin ([106]) ölümünden sonra, Kadı Kemaleddin ve kardeşi serbest bırakılınca, Vezir Cemaleddin Muhammed bin Isfahanî kendilerine iki katır gönderdi ve ikisini de Musul'daki meydana çağırdı. Meydanın kenarına geldiklerinde iki kardeş katırlarından indiler ve yaya olarak yürümeye başladılar. Atabey Kutbeddin Mevdûd ([107]) kendilerini görünce o da indi. Sonra iki kardeş kendisiyle karşılaştılar ve ölen kardeşi için başsağlığı dilediler ve tahta çıktığı için de kendisini kutladılar. Sonra tekrar katırlarına binerek iki yanında durdular, bir saat böyle durduktan sonra evlerine döndüler. Kapılarına daha önce konulmuş olan nöbetçi askerler de geri alındılar. Artık bundan sonra her hafta Atabey'e ve iki vezir Zeynüddin'le Cemalüddin'e bağlılıklarını bildirmek için gitmeye başladılar.

Mardin'de: Birçok kez Mardin'i de ziyaret etmiş olan **İbn'ül-Ezrak**, bu ziyaretlerinde, kadılıktan azledilmiş olan Mecdüddin Davud bin Kadı Es-Sedîd yerine Hüsameddin tarafından Hicrî 538 (Miladî 1144) yılının Recep ayında Mardin kadılığına tayin edilen Alemüddin Eb'ül-Feth Muhammed bin Ali bin Nübate ve Mardin Hatibi Bahaeddin bin Ali bin Nübate gibi bazı kadı ve hatiplerle de görüşmüştür. Ayrıca Mardin kalesini, buradaki camii, daha önce Meyyafarkîn'deki Emîr camiinde defnedilmiş, fakat sonradan Hüsamed-

---

(106) Musul Atabeyi olan Seyfeddin Gazi, İmadeddin Zeñgi'nin oğlu olup 1106 ya da 1107 yılında doğmuştur. 1146 yılında öldürülen babasının yerine geçmiştir. 1149 yılında Musul'da ölmüştür. (M.E.B.)

(107) İmadeddin Zengi'nin oğlu olan Kutbeddin'in doğum tarihi bilinmemektedir. Kardeşi Seyfeddin Gazi'nin ölümü üzerine 1149 yılında Atabey olmuştur. Öteki kardeşi Nureddin Zengi ile birlikte Haçlılara karşı başarılı savaşlarda bulunmuştur. 1170 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

din tarafından Mardin kalesine nakledilmiş Şemseddin Gazi ve kardeşi Şemsüddevle gibi kimselerin gömülü bulunduğu mezarlığı da ziyaret etmiştir. Emîr Hüsameddin'in Mardin surlarının dibinde bulunan çeşmenin yanında yaptırdığı büyük şehitliği de görmüştür. Emîr Hüsameddin burada bir türbe yaptırmış ve buna büyük ölçüde para harcamış, vakıflar ayırmış, mezarlığı oraya nakletmiş; yine oraya yiyecek, giyecek ve gerekli malzemeyi göndermiş; ayrıca İbn'ül-Ezrak zamanına kadar mevcut olan büyük bir kütüphane kurmuştur.

Bağdad'da: Yazar **İbn'ül-Ezrak** üç kez Bağdad'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerinden birinde Halife El-Muktedî'nin ([108]) yedi büyük oğlunu görmüştü. Bu Halifenin 12 oğlu vardı. **İbn'ül-Ezrak** kitabında, o zaman Bağdad'da bulunan, halife ailesine mensup küçük ve büyük bütün çocukların El-Muktedî'nin soyundan olduklarını yazmıştır.

Yazar Bağdad'da Halife El-Muktefî'yi ([109]), Hoca İzzülmülk kendisine biat ederken görmüş ve Halifenin, Sultan Mes'ud'un ([110]) kızkardeşiyle gerdeğe girişine

---

(108) Abbasi halifelerinin 27.'si olan El-Muktedî Biemrillâh'ın asıl adı Abdullah'tır. 1056 yılında Bağdad'da doğmuştur. 1075 yılında Halife olmuştur. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kızı Mahmelek Hatun ile evlenmiş ve büyük ölçüde Melikşah'ın etkisi altında kalmıştır. **1094 yılında** Bağdad'da ölmüştür. (M.E.B.)

(109) Abbasi Halifesi olan El-Muktefî Liemrillâh'ın asıl adı Muhammed'dir. 1096 yılında doğmuştur. 1136 yılında Halife olmuştur. Selçuklular arasındaki taht kavgasından yararlanarak kendi nüfuzunu yaymış ve iktidarını sağlamlaştırmıştır. 1160 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(110) Irak Selçuklu Sultanı olan Mes'ud, Muhammed Tapar'ın oğludur. 1109 yılında doğmuştur. Babasının ölümünden sonra tahta çıkan kardeşi Mahmud'a karşı taht

tanık olmuş, kendisi de gerdek binasının kapısına gitmiştir. Ayrıca Sultan Mes'ud'un Halife El-Muktefî'nin kızıyla evlenmesinde de hazır bulunmuştur. Bağdad'daki Başkadı Zeynebî de hazır bulunmuştur. O zamanki Vezir ise Şerafeddin bin Cerad Ez-Zeynebî idi. Haznedar ise Kemaleddin'di.

İbn'ül-Ezrak bu ziyaretlerinde Irak'taki büyük bilginleri de görmüş, onlarda okumuş, derslerini dinlemiş ve yararlanmıştır. Bunların bir kısmı şunlardır: Şeyh Eb'ül-Muzaffer bin Şehrezorî El-Attar, Şeyh Ebu Mansur Mevhûb bin Ahmed bin Hıdır El-Cevalikî, Bağdad'daki Nizamiye Medresesinde ([111]) müderris olan ve İbni Rezzaz diye tanınan Şeyh Ebu Mansur Said bin Muhammed bin Ömer, Başkadı Damganî'nin çocukları, Şamlı Yusuf, Bîmaristan ([112]) Kadısı Ebu Bekir, İbni Semerkandî, Eb'ül-Berekât Abdülvahhab bin Mübarek bin Ahmed El-Enmatî.

Yazar Bağdad'dayken Şerafeddin Ali bin Cerad Ez-Zeynebî'nin vezirlik yapmakta olduğunu, sonra Hic-

---

kavgasına girişmişse de başarısızlığa uğramıştır. Kardeşinin ölümünden sonra tekrar harekete geçmiş ve uzun mücadeleden sonra 1134 yılında tahta çıkmıştır. Daha sonra Abbasî Halifesi El-Müsterşid'le çarpışan Mes'ud, 1135 yılında Halifeyi esir almışsa da ona karşı saygılı davranmıştır. Halifenin Batınîlerce öldürülmesinde Mes'ud'un da parmağı olduğunu söyleyenler olmuştur. Halifenin yerine geçen oğlu Er-Râşid'i 1136 yılında devirerek El-Muktefî'yi halifeliğe getirmiştir. 1152 yılında Hemedan'da ölmüştür. (M.E.B.)

(111) Nizamiye Medresesi, Selçuklu Veziri Hoca Nizamülmülk tarafından 1066 yılında Bağdad'da yaptırılan ünlü bir medrese ve ona bağlı kütüphanedir. (M.E.B.)

(112) Elimizdeki kaynaklarda Bîmaristan diye bir yerin adı geçmemektedir. Farsça olan kelimenin sözlük anlamı «hastane»dir. O dönemde Bağdad'ın bir semtine bu ad verilmiş olabilir. (M.E.B.)

rî 534 (Miladî 1140) yılının sonlarında Vezirlik makamını bırakarak Sultanın sarayına gittiğini ve Halife El-Muktefî'nin, hizmetçi Necah'ı Sultana göndererek Vezirin azli için kendisinden izin istediğini görmüştür. Yazar ayrıca Başkadı Zeynebî'nin vezirliğine de tanık olmuştur. Sonra bunun yerine Müeyyidüddin Sedîdüddevle atanmış, kendisinin de 535 (Miladî 1141) yılında azledilmesi üzerine, Nizameddin Eb'ül-Muzaffer bin Zaîm bin Cehir vezirlik görevine getirilmiş ve sürekli olarak bu görevde kalmıştır.

Kısacası, yazarın Bağdad ziyareti kendisinin bilim hayatı, İslâm dünyasındaki sosyal mevkii ve kitabında kaydettiği tarihsel olaylarla önemli sorunlar üzerinde büyük etki yapmıştır.

Şam'da: İbn'ül-Ezrak'ın birçok defa ziyaret etmiş olduğu şehirlerden biri de Şam'dır. Orada Başkadı Kemaleddin Şehrezorî'yle görüşmüş ve kendisinden büyük ilgi görmüştür. Orada kendisine, Şam'ın dışındaki vakıfların denetimi görevi verilmiştir.

Yazar Şam'da iken, Hicrî 22 Şevval 565 (Miladî 1170) pazartesi günü meydana gelen büyük depremi görmüş, kitabında «büyük deprem» diye nitelendirdiği bu deprem hakkında bilgi vermiştir. Bu deprem yalnız Şam'da etki yapmakla kalmamış, aynı zamanda Suriye'nin birçok bölgesini etkilemiş, Ba'lebek[113] şehrinin yıkılmasına, ve halkının çoğunun ölümüne yol açmıştır. Ba'lebek ve Haleb surlarının çoğu ile Antakya, Hama, Humus, Şizer [114] ve Trablus'un [115]

---

(113) Ba'lebek, Lübnan'da Fenikeliler zamanında kurulmuş eski ve tarihsel bir şehirdir. (M.E.B.)

(114) Şizer, Kuzey Suriye'de, Asi Irmağı kıyısında bulunan eski bir şehir olup, günümüzde kalıntıları mevcuttur. (M.E.B.)

(115) Trablusşam. (M.E.B.)

da bir kısmı bu depremde yıkılmıştır. Deprem, Irak, Diyarbekir ve Diyar-ı Rebîa'yı da etkilemiş; fakat buralardaki hasar hafif olmuştur. Büyük hasar ise Haleb ve sahil bölgelerinde meydana gelmiştir. Şam şehrinde ise yalnız bir kişi, o da üzerine bir cami balkonunun düşmesi yüzünden ölmüştür

İbn'ül-Ezrak, Şam'a yaptığı ziyaretlerden birinde, 22 Rebiyülevvel 566 (Miladî 1171) tarihinde Mısır'a doğru yola çıkan büyük kafileyi görmüştür. Bunun nedenini kendisi şöyle anlatıyor: «Frenkler Suriye şehirlerine saldırmışlar, mallarının çoğunu yağma etmişler, kadın ve çocukları esir almışlardı. Ellerinden çok az insan kurtulabilmişti. Ülkenin Valisi Kemaleddin, Frenklerin bu saldırılarına karşı koyabilecek güce sahip olmadığını anlayınca onlarla mütareke ve barış yaptı; sonra da ülkeyi terketmeye karar verdi ve dünyada bir benzerinin toplanması mümkün olmayan çok büyük bir kafile ile birlikte Şam'i terkedip Mısır'a doğru yola çıktı. Bu kafilenin 70.000'den fazla olduğu söyleniyordu. Vali kendisiyle birlikte Necmüddin Şemsüddevle'nin kızını, çocuklarını, kardeşinin çocuklarını, kadınlarını ve yanındaki adamların bütün kadınlarını da birlikte götürdü, Şam halkından da büyük bir kalabalık onlarla birlikte gitti. Mısır'a yaklaştıklarında, Selâhaddin ([116]) kendilerini karşılamaya çıktı; sonra hep birlikte Mısır'a gittiler».

---

(116) Eyyubî Devletinin kurucusu olan Selahaddin-i Eyyubî'dir. Kendisi 1138 yılında Irak'ın Tekrit kasabasında doğmuştur. Gençliğinde Haleb ve Şam Atabeyi Nureddin Zengi'nin sarayında görev almıştır. Komutan olan am-

Şam'a yapmış olduğu birçok ziyaretlerde camileri, mezarlıkları ve bilginlerin, halifelerin, kadıların, ermişlerin gömülü bulundukları şehitlikleri ziyaret etmiştir. Örneğin Emevî Camii, Hazreti Hüseyin'le birlikte şehit olanların gömülü bulundukları El-Keseb mescidi, Velid bin Abdülmelik'in [117], Hazrec kabilesinin başı Sa'd bin Ubade'nin [118], Vasile bin Eska'ın [119], Ubeyy bin Kâb'ın [120], Peygamber efendimizin

---

cası Şerguh (Şirkuh) ile birlikte Mısır'a gitmiş, amcasının ölümü üzerine Vezir olmuştur. Fatımî Devletini ortadan kaldırdıktan sonra, 1173 yılında Nureddin Zengi'nin ölümü üzerine egemenlik alanını genişleterek sultanlığını ilân etmiştir. Haçlılara karşı büyük başarılar elde ederek onları Filistin'den çıkartmış ve 1193 yılında Şam'da ölmüştür. (M.E.B.)

(117) Emevî halifelerinin 6.'sı olan Velid bin Abdülmelik 675 yılında doğmuş, 705 yılında tahta çıkmıştır. Ülkede iç istikrarı sağladığı gibi büyük fetihler de yapmıştır. Halifeliği döneminde doğuda Buhara, Semerkand, Fergana gibi önemli şehirler alınmış, Hindistan'ın içlerine girilmiş ve Haydarabad'a ulaşılmış; Batı'da ise Endülüs fethedilmiştir. Şam'daki ünlü Emevî Camiini yaptıran Velid 715 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(118) V. yüzyılda Yemen'den gelip Medine ve dolaylarına yerleşmiş, Müslümanlığı kabul ederek Hazreti Muhammed'i desteklemiş olan Hazrec kabilesinin reisi Sa'd bin Ubade'nin doğum tarihi bilinmemektedir. 635 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(119) Sahabelerden olan Vasile bin Eska'nın doğum ve ölüm tarihleri hakkında elimizdeki kaynaklarda bilgi yoktur. (M.E.B.)

(120) Ubeyy bin Ka'b Medineli sahabelerden olup Hazrec kabilesindendir. Hazreti Muhamed'in vefatından sonra Kur'an'ın toplanması için yapılan çalışmalara katılmıştır. 641 yılında Medine'de ölmüştür. (M.E.B.)

müezzini Hazreti Bilâl'in [121] ve burada zikredemeyeceğimiz; daha birçok kimsenin türbeleri, onun ziyaret etmiş olduğu yerlerdendir.

İbn'ül-Ezrak, yukarıda saydığımız şehirlerden başka Rum ülkesini, Ahlat'ı, Rey'i [122], Bercis'i, Bergeri'yi, Nevşehir'i, Tebriz'i, Humus'u, Hama'yı, Haleb'i, Menbec'i, Harran'ı, Re'sü'l-Ayn'ı [123], Dîrsaliba'yı [124] ve Medayın'ı [125] da ziyaret etmiştir.

Fakat bu konuda önemli olan, Gürcistan'a yapmış olduğu ziyarettir. Biz de son olarak bu gezisinden bahsedelim. Çünkü kendisi kitabında, başka kaynaklarda rastlayamadığımız Gürcistan'ın gelenek ve düzenini, Gürcistan Kralı ile bazı Müslüman hükümdarlar arasında cereyan eden büyük olayları anlatmıştır.

Gürcistan'da: İbn'ül - Ezrak, Doğu gezisinde Gürcistan'a giderek oranın kralı Davudoğlu Dimitri'yi ziyaret etmiş ve ülkenin Derbend[126], Ebhaz[127], Ani[128] gibi bazı eyaletlerini gezmiştir.

---

(121) İlk Müslümanlardan olan Bilâl-ı Habeşi, aslen Habeşistanlı bir zenciydi. Köle iken Müslümanlığı kabul etmiş, daha sonra ilk müezzin olmuştur. 641 yılında Şam'da ölmüştür. (M.E.B.)

(122) Kuzey İran'da bugünkü Tahran'ın güneydoğusunda bulunan eski bir şehir olan Rey, ortaçağda önemli bir merkezdi. (M.E.B.)

(123) Re's'ül-Ayn Türkiye ile Suriye arasındaki sınır bölgesinde bulunan bir kesim ve kasaba olup, iki devleti ayıran sınır çizgisi buradan geçmektedir. Türkiye'deki kısmı bugünkü Ceylanpınar'dır. (M.E.B.)

(124) Dîrsalîba bugün Lübnan sınırları içinde kalan bir kilisenin adıdır. (M.E.B.)

(125) Medayın, ortaçağda bugünkü Bağdad'ın 30 km. kadar güneyinde bulunan şehirler topluluğunun adıdır. (M.E.B.)

(126) Derbend, bugün Sovyetler Birliği'nin sınırları içinde bulunan ve Hazar denizinin batı kıyısında yer alan

Yazar, Hicrî 548 (Miladî 1154) yılında Tiflis'teydi. Orada bir süre kalmış ve, Sultan Tuğrul Bey([129]) ile Erzen ve Bedlis ([130]) Hükümdarı Şemsüddevle El-Ehdeb Doğan Arslan'ın ordularından meydana gelen Müslümanlarla gayrimüslimler arasında cereyan etmiş ve Müslümanların feci yenilgileriyle sonuçlanmış olan savaşın yerini görmüştür. Kendisi Tiflis'te iken Ebhaz (Abaza) ve Tiflis Kralı olan Davudoğlu Dimitri ile görüşmüş, sonra onun hizmetine girmiş ve bir süre yanında kalmıştır. Bu süre içinde ülkeyi dolaşmış ve kendisinden başka bir yazara ya da tarihçiye nasib olmayan şehirleri ve bölgeleri görmek fırsatını bulmuştur.

Meyyafarkin ve Amed Tarihi'nde, kendisinin

---

eski bir şehrin adıdır. Deniz ile dağlar arasında yapılmış sağlam surları ünlüdür. Araplar buraya «kapı» anlamına gelen «El-Bab» ve «kapılar kapısı» anlamına gelen «Bab'ül-Ebvab» adlarını vermişlerdi. (M.E.B.)

(127) Elimizdeki kaynaklarda Ebhaz diye bir yere rastlanmamaktadır. Kafkasya'nın batı bölgesinde bulunan Abazalar ülkesi olabilir. (M.E.B.)

(128) Ani, Kars ilinde Arpaçay'ın sağ kıyısında aynı adı taşıyan köye yakın eski bir şehrin adıdır. (M.E.B.)

(129) Büyük Selçuklu İmparatorluğunun kurucusu olan Tuğrul Bey 993 yılında doğmuştur. Büyükbabası Selçuk'un yerine geçtikten sonra, taht davası güden amcası Çağrı ve amcasının oğlu Kutalmış'la çarpışmıştır. Onları yenince 1038 yılında Nisabûr'da bağımsızlığını ilân etmiştir. Horasan, Harzem, Azerbaycan ve Irak gibi önemli yerleri almıştır. Bizans İmparatorluğuna saldırarak Trabzon'a kadar ilerlemiştir. Abbasî Halifesi kendisine «beylerbeyi» anlamına gelen «emîrül-ümera» unvanını vermiştir. Adı hutbelerde Halifenin adıyla birlikte okunmaya başlanmıştır. Buveyhoğulları Devletine son veren Tuğrul Bey, 1063 yılında Rey'de ölmüştür. (M.E.B.)

(130) Bedlis, Bitlis'in eski adıdır. (M.E.B.)

Gürcistan Kralı ile geçirmiş olduğu bazı önemli olayları kaydetmiştir. Bunlardan biri şudur:

Kendisi, Kralla birlikte kırlarda dolaşırken, yüksek bir kalenin bulunduğu bir dağa uğramışlar. Dağın eteğine inmişler ve Kral, bu kalede, Haleb vilâyetinden olan yabancı bir adamın esir bulunduğunu söylemiş; sonra da kaleye çıkıp adamla konuşmasını, nereli olduğunu sormasını istemiştir. **İbn-ül-Ezrak,** Kralın bu isteğini kabul ederek ertesi günü erkenden gitmeye karar vermiş, adamı gördükten sonra serbest bırakılması için Krala ricada bulunacağını da aklına koymuştur. Ne var ki, ertesi günün seher vaktinde kendisi adamı görmek için kaleye çıkmaya hazırlanırken, Krala, bazı valilerin ayaklandıkları haberi gelmiş; bunun üzerine Kral endişeye kapılarak derhal hareket etmiş, **İbn'ül-Ezrak** da kendisiyle birlikte gitmiş; böylece tutsak adamla görüşmesi nasibolmamıştır.

Ayrıca yine Kralla birlikte iken Derbend şehrinde şu ilginç olay geçmiştir:

Hicrî 549 (Miladî 1155) yılında **İbn-ül Ezrak** Derbend şehrine gitmiş. Bir gün kendisi ve Kral Dimitri askerlerle birlikte geziye çıkmışlar. Derbend vilâyetine varınca Kral, bir dağ eteğinde bulunan kalede durmuş ve askerlerine dinlenmeleri için emir vermiştir. Burada, damadı bulunan Derbend Kralı Emîr Eb'-ül-Muzaffer gelmiş ve Kralın hizmeti için hizmetçiler, ikameti için de gerekli eşya getirmiş, ziyafetler vermiştir. İşte **İbn'ül-Ezrak** da Kral ve askerleriyle birlikte burada bulunurken, tarlalarından bir insan topluluğu onların yanına gelmiş. Onlardan biri de **İbn'ül-Ezrak**'a gelerek kendisiyle Arapça konuşmuş. Bunun üzerine ikisi arasında şu konuşma cereyan etmiş:

«Nerelisin delikanlı?. Ben buralarda Arapça konuşana rastlamadım».

«Şu köydenim». Dağın yamacındaki bir tepenin üzerinde bulunan köyü göstermiş.

«Arapça konuşmayı nereden öğrendin?».

«Köydekilerin hepsi Araptır, hepimiz Arapça konuşuruz».

«Buraya ne zaman yerleştiniz?».

«500 yıl kadar önce».

«Hangi Araplardansınız siz?».

«Ümeyyeoğullarından ([131]), Kinde'den ([132]) ve diğer kabilelerdeniz.»

«Buraya gelip yerleşmiş olmanızın nedeni nedir?»

«Bunu söyleyemem sana».

«Niçin söylemiyorsun?. Ben sizin, Muhtar'üs-Şekafî'nin([133]) karşısında bozguna uğrayıp buralara kaçmış, Hazreti Hüseyin'in kaatillerinden olduğunuzu biliyorum».

---

(131) Emeviler. (M.E.B.)

(132) Kinde, Müslümanlıktan önce Yemen'den göç edip Arap yarımadasının Hicaz ve Necit bölgelerine yerleşmiş olan büyük ve güçlü bir Arap kabilesinin adıdır. Müslümanlık öncesi döneminin ünlü Arap şairi İmru'ul-Kays bu kabiledendir. (M.E.B.)

(133) Emevîlere karşı ayaklanmış Arap önderlerinden biri olan Muhtar'us-Sekafî yaklaşık olarak 622 yılında doğmuştur. Emevîlere karşı çıkan bir ayaklanmaya katıldığı için tutuklanmıştır. Daha sonra Abdullah bin Zübeyir'in yanında yer alarak Medine'de Emevîlere karşı çarpışmıştır. Bir ara Hazreti Ali'nin oğlu Muhammed bin Hanefiye için çalışan Muhtar, sonra Mezopotamya'nın büyük kesimine egemen olmuştur. 687 yılında, emrindeki komutanlardan İbrahim bin Eşter, Hazîr Savaşında yapılan çarpışmada Emevîlerin Suriye ordusunu yok etmiştir. Emevîlerin ünlü Valisi Ubeydullah bin Ziyad da bu çarpışmada öldürülmüştür. Muhtar 686 yılında Mus'ab bin Zübeyr'in ordusuna karşı Kûfe şehrini savunurken öldürülmüştür. (M.E.B.)

«Bunu nereden biliyorsun?».

«Hazreti Hüseyin'in kaatillerinden bir topluluğun, Muhtar'ın karşısında yenilip Derbend'e kaçmış oldukları, kitaplarla sabit ve bilinen bir gerçektir».

Sonra, genç adam dönüp köyüne gitmiş. Ertesi gün aynı genç adam, bu sefer yanında birkaç kişi olduğu halde **İbn'ül-Ezrak'**ın yanına gelmişler. Bunlardan biri Muhamed bin Umran adında yaşlı bir adammış. **İbn'ül-Ezrak** kendileriyle konuşmuş ve bu ülkedeki durumlarını, buraya nasıl yerleşmiş olduklarını, ilk ülkelerine niçin dönmediklerini ve Arapça olan dillerini bugüne kadar nasıl koruyabildiklerini sormuş. Yaşlı adam kendisine şu cevabı vermiş:

«Bu ülke bizim vatanımız oldu. Arapçayı hiç bir zaman bırakmamak için birbirimize vasiyet ediyoruz. Kadınlarımız; Arapça konuşmaları için, çocuklarımızla bu dilden başka bir dille konuşmuyorlar».

İbn'ül-Ezrak, adama şu soruyu sormuş:

«Buradaki durumunuz nasıl?».

Yaşlı adam şu karşılığı vermiş:

«Durumumuz iyidir. Kimse ile aramızda bir şey yoktur. Beş fersah ([134]) genişliğinde ve beş fersah uzunluğundaki bu topraklar bizimdir. Burada ihtiyacımızı karşılayacak kadar ekin ekiyoruz. Kimse bize karışmıyor. Derbend Hükümdarı da bize iyi davranıyor ve çıkarımız için bize kolaylık gösteriyor».

Bu konuşmadan sonra Muhammed bin Umran, kendilerinin Muhtar'ın karşısında yenilgiye uğrayıp bu ülkeye kaçmış olduklarını, kendileriyle birlikte bir başka grubun daha kaçtığını, fakat onların nereye gittiklerini bilmediklerini ve şimdi kendilerinden haber almadıklarını bildirmiş.

---

(134) «Fersah» eskiden kullanılmış, yaklaşık olarak beş km.'lik uzunluk ölçüsüydü. (M.E.B.)

İbn'ül-Ezrak da şöyle cevap vermiş:

«Bahsettiğin öteki grup Musul ve Cezire dağlarına kaçtı. İbrahim Bin Eşter En-Nehaî[135] onları izledi. Onun karşısında da yenilip Meyyafarkîn vilâyetine kaçtılar. Bu sefer de Abdullah bin Müsavır onlarla savaşmaya gönderildi. Onun önünde de bozguna uğrayıp Meyyafarkîn'in yukarısındaki Senasine dağına[136] kaçtılar ve Emevîlerin bir kolu olan Senasine Kralı Senharib'in yanında kaldılar».

Muhammed bin Umran, bunları dinledikten sonra şöyle demiş:

«Doğru söylüyorsun. Acaba onların soyundan bugüne kalan var mı?».

İbn'ül-Ezrak «evet» demiş.

Bu adamlar **İbn'ül-Ezrak**'la birlikte bir gün kaldıktan sonra dönüp gitmişler. Kral ve İbn'ül-Ezrak da iki gün orada kaldıktan sonra dönmüşler.

İşte böylece görüyoruz ki; **Meyyafarkîn ve Amed Tarihi**, yazarının gezmiş olduğu ülkelerde arkadaşlık ettiği, ya da dinlediği bilginlerden, halifelerden, kral ve prenslerden ve belli başlı adamlardan aldığı rivayetler ve bizzat yaptığı gözlemlerden derleyerek bıraktığı birinci derecede önemli bir tarihsel belgedir.

★

Sonuç olarak şunu söyleyeyim ki; bir şeyi aşırı derecede övmek benim âdetim değildir ve başkasının

---

(135) İbrahim bin Eşter En-Nehaî, yukarıda sözü geçen Muhtar'us-Sekafi'nin komutanlarındandır. (M.E.B.)

(136) Kitapta sık sık geçen «Senasine», bugün Siirt iline bağlı Sason ilçesi veya buranın halkı olabilir. (M. E.B.)

da buna alışmasını istemiyorum. Fakat buna rağmen **İbn'ül-Ezrak El-Farıkî**'nin tarihini çok överim. Çünkü o, Arap kütüphanesine ve insanlık kültürüne büyük önemi ve etkisi olan bir bilim hazinesi sunmuştur.

Allah'tan, bilim ve bilim adamları için yardım ve **başarılar dileriz.**

Kahire: Şevval 1375
Mayıs 1956

Bedevî Abdullatif Avad

Din Kuralları Fakültesinde İslâm Tarihi Profesörü ve İslâm Kongresi Genel Araştırma İdaresi Müdürü

İBN'ÜL-EZRAK EL-FARİKİ

Meyyafarkîn ve Amed Tarihi

CİLT 1

MERVANİ KÜRTLERİ TARİHİ

Arapçadan Çeviren:
Mehmet Emin Bozarslan

Denilmiştir ki:

Harbuxt (Harbuht)([137]) lu Ebu Abdullah Hüseyin Bad bin Dostık ([138]), Hizan ile Maden arasındaki Bahesmi dağlarından çıkarak çevresine bir kalabalık toplayıp yol kesmekle işe başladı. Daha önce de Diyarbekir'e birkaç defa saldırmıştı. Adududdevle ölünce Bad daha da güçlendi ve çevresindeki topluluk daha da arttı. Kendisi o sıralarda Hizan ve Maden Kapısında otururdu.

---

(137) «Harbuht» bir Kürt kabilesinin adıdır. (M.E.B.)

(138) İbn'ül-Esîr C. 9, S. 25'te bu ad «Baz» olarak geçmektedir. İbn'ül-Esîr, C. 10, S. 26'da da şunlar vardır: «Humeydiye Kürtlerinden olan ve Baz'la ilgili olayları bilen bir dostum bana, Bazın lakabının Ebu Şuca' (cesaretin babası), adının da Baz olduğunu; Ebu Abdullah Hüseyin bin Dostık'ın ise Baz'ın kendisi değil, kardeşi olduğunu söyledi». Yazar da biraz aşağıda Baz'ın Hüseyin adındaki kardeşinden bahsedecektir. (B.A.A.)

Hükümdar olmayı bu dönemde kafasına koyup tasarlayan Bad, bu amaçla yeniden harekete geçerek bazı yerleri ele geçirdi; daha sonra da Meyyafarkîn diyarına saldırmaya ve baskı yapmaya başladı. Emîr Eb'ül-Mealî'nin ([139]) adamları güçsüz oldukları için şehri koruyamıyorlardı. Bunu bilen Bad bin Dostık, Meyyafarkîn halkına mektup yazarak gönüllerini aldı ve kendilerine iyilik yapacağına söz verdi. Bunun üzerine şehir halkı Bad'ı kabul etti.

Böylece Bad bin Dostık, Hicrî 374 (Miladî 985) yılının Rebiyülâhır ayında Meyyafarkîn'e girerek şehri teslim aldı ve orada oturmaya başladı. Daha sonra kısa bir zaman içinde bütün Diyarbekir, Nusaybin, Cezire bölgelerini de egemenliği altına aldı.

Bad bin Dostık, ilk Kürt hükümdarıdır. Kardeşi Eb'ül-Fevarıs Hüseyin bin Dostık'ı da Meyyafarkîn valiliğine tayin etti([140]). Bad, askerleriyle meşgul olur ve ülkeleri fethetmekle uğraşırdı. Kardeşi Eb'ül-Fevarıs ise Meyyafarkîn'de kaldı. Meyyafarkîn surlarının birkaç yerinde adı yazılıdır. Çünkü kendisi surları.....([141]) iki yıldan az bir zaman içinde onarmıştır.

Denilmiştir ki:

---

(139) Haleb'deki Hamdanoğulları hükümdarlarından olan Eb'ül-Mealî Şerif'in unvanı Sa'düddevle idi. 992 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(140) «Marsh»ın 79. sayfasında şunlar vardır: «Bad Meyyafarkîn'e egemen olunca oraya Ebu Ali Hasan bin Ali Et-Temimî'yi vali tayin etti. Bu zat, Kürt Bad'ın Diyarbekir'deki egemenliği süresince Meyyafarkîn Valisi kaldı. Daha sonra Musul Hükümdarı ile Bad arasında bir savaş çıktı. Bu savaşta Bad öldürüldü, fakat Eb'ül-Hasan bin Ali Et-Temimî Diyarbekir'de kaldı. (B.A.A.)

(141) Noktalı yerler kitabın aslından okunamadı. (B.A.A.)

Samsamüddevle[142], Bad bin Dostık'ın sahip olduğu gücü ve fethettiği ülkeleri haber alınca bu durumu yadırgadı ve Bad'ı kıskanmaya başladı. Bu nedenle de, Ebu Harb adında bir komutanını Bad'ın üzerine gönderdi. Bad'ın dostu olan bu komutan, onun bulunduğu yere yaklaşınca kendisine mektup yazarak Samsamüddevle'nin emrine boyun eğmesini, onunla durumu idare etmesini, hizmetine girmesini teklif etti ve ülkesinin, Samsamüddevle tarafından kendisine beylik olarak verileceğini bildirdi. Bad bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Ebu Harb bir ordu alarak Bad'ın üzerine yürüdü. Ne var ki Bad kendisini yenilgiye uğrattı ve ellerindeki malları da ganimet olarak aldı. Bu suretle Bad'ın eline büyük ölçüde mal ve savaş malzemesi geçti. Kendisi de, askerleri de daha çok güçlendiler.

Bu yenilgiden sonra Samsamüddevle, daha sonraları Meyyafarkîn'de vezirlik yapacak olan Mağrıplı Vezirin babası Vezir Eb'ül-Hasan Ali bin Hüseyin El-Mağrıbî'nin komutası altında Bad'ın üzerine ikinci bir ordu gönderdi. Bu ordu Meyyafarkîn'e kadar gelerek şehri kuşattı. Fakat Bad, zaman zaman bu ordunun üzerine birdenbire saldırır ve askerleri öldürür, mallarını yağma ederdi. Bu yüzden Vezirin ne Bad'a gücü yeterdi ve ne de kuşatmayı sürdürebilirdi. Nihayet oradan ayrılmak zorunda kaldı. Artık oradan oraya gider, bazı yerleri abluka ederdi. Bad ise peşlerini bırakmayarak, onlara karşı sürekli saldırılar yapar ve her defasında bir kısmını öldürürdü. Bir süre böyle geçtikten

---

(142) Büveyhoğulları hükümdarlarından olan Samsamüddevle 962 yılında doğmuştur. Adududdevle'nin oğludur. Babasının ölümü üzerine 983 yılında tahta çıkmıştır. 998 yılında Şiraz'da öldürülmüştür. (M.E.B.)

sonra, Bad'la başa çıkamayacağını anlayan Vezir, kendisiyle barış yapmak zorunda kaldı ve Musul'a gitmeye karar verdi. Tıl Fafan[143] mevkiine varınca, Musul Valisi Eb'ül-Kasım bin Sa'd bin Muhammed El-Hâcib'e [144] mektup yazarak durumu bildirdi. Vali de Bad'a yazarak barış teklifinde bulundu. Bad bu teklifi kabul edince, iki taraf arasında Hicrî 377 (Miladî 988) yılının Ramazan ayında barış yapıldı. Bu barış gereğince Tur Abidin [145] şehri ve onun gerisindeki Cezire bölgesi Musul Valisine, ülkenin öteki bölgeleri de Bad'a verildi.

Bu tarihten önce, Hicrî 376 (Milâdî 987) yılında Şerefüddevle Eb'ül-Fevarıs Şirzîl bin Adududdevle, kardeşi Samsamüddevle'yi devirerek yerine geçmişti. Şerefüddevle iki yıl üç ay hüküm sürdükten sonra 28 yaşındayken öldü[146]. Onun ölümü üzerine kardeşi Bahaüddevle Ebu Nasr Haşad bin Adududdevle, kardeşi Samsamüddevle'yi serbest bırakarak yeniden hükümdar yaptı.

Samsamüddevle Hicrî 379 (Miladî 990) yılına kadar hükümdar kaldı. Ondan sonra kardeşi Ebu Nasr Haşad bin Adududdevle hükümdar oldu. Bad da onun hükümdarlığından hoşlandı. Zaten Bad'la Musul Vali-

(143) Kitabın aslında «Fakan» yazılıysa da yanlıştır, doğrusu «Fafan»dır. **Mu'cem'ül-Büldan** C. 2, S. 552 ve 776'da, Fafan'ın Meyyafarkîn'in güneyinde Dicle üzerinde bir yer olduğu yazılıdır. (B.A.A.)

(144) Kitabın aslında «Eb'ül-Kasım bin Sa'dan» yazılıysa da yanlıştır, doğrusu Eb'ül-Kasım bin Sad'dır. İbn'ül-Esîr'de de böyle geçmektedir. (B.A.A.)

(145) «Tur Abidîn» Cudî dağına yakın bir yerde kurulmuş olan eski bir şehirdi. (M.E.B.)

(146) Bazı kaynaklara göre 29 yaşındayken ölmüştür. (B.A.A.)

si İbni Sa'd arasında sağlam bir dostluk kurulmuştu. O kadar ki, çoğu zaman Bad kendisine yardım ederdi.

Denilmiştir ki:

Bu sırada Hakkâri ve başka bölgelerdeki Kürtlerden bir topluluk Musul'a saldırdılar, şehri yağma ettiler ve halka baskı yaptılar. Bad bin Dostık bunu duyunca askerleriyle birlikte Hasankeyf'ten çıkarak Musul kapılarından ansızın bu adamlara saldırdı, çoğunu kılıçtan geçirdi, mallarını yağma etti, Vali İbni Sa'd'ın adamlarını ve Musul'u onlardan kurtardı. Bunun üzerine Musul halkının gönlünde Bad'a karşı büyük bir sevgi doğdu.

Hicrî 376 (Miladî 987) yılında İbni Sa'd ölünce, Bahaüddevle Ebu Nasr Musul'a gelerek yönetimi kendi eline aldı. Bad bin Dostık'la daha önce yapılmış olan barışı koruyan Ebu Nasr, Cezire'yi ve Tur Abidin'i de beylik olarak kendisine verdi.

Bir süre böyle geçtikten sonra Ebu Nasr Bad'a mektup yazarak kendisi ile İbni Sa'd arasındaki şartlara dönülmesini teklif etti. Fakat Bad bu teklifi kabul etmedi. Ebu Nasr da durumu Halife Tayi'e[147] bildirdi. Bunun üzerine Halife, Sarîr Nasr bin Tasî adlı kâtibinin komutası altında bir ordu hazırlayarak Bad'ın üzerine gönderdi. Bu ordu Bad'ın üzerine yürüdü. Tur Abidin'de iki ordu karşı karşıya geldi. Arkasından da, Nusaybin'e bakan tepe üzerinde savaş başladı. Bu savaşta Bad'ın kardeşi Eb'ül-Fevarıs bin Dostık öldürüldü. Cenazesi Meyyafarkîn'e getirilerek şehrin dışında defnedildi, «Eb'ül-Fevarıs Kubbeleri» denilen yerde

(147) Abbasî halifelerinden olan Tayi'in asıl adı Abdülkerim'dir. 929 ya da 930 yılında doğmuştur. 974 yılında halife olmuştur. Halifeliği döneminde Büveyhoğullarının büyük ölçüde etkisinde kalmıştır. (M.E.B.)

üzerine bir de kubbe yapıldı. Daha sonra bu kubbenin yanında başka kubbeler de yapıldı ve böylece birçok kubbe meydana geldi.

Denilmiştir ki:

Samsamüddevle ölünce ve yerine kardeşi Bahaüdevle geçince, Hamdanoğulları[148] ülkeye göz diktiler. Hamdanoğullarından bu sırada iki emîr yetişmişti. Biri Ebu Tahir, öbürü de Ebu Abdullah olan bu iki emîr de Nasıruddevle Hasan bin Hamdan'ın oğullarıydı. Bu iki kardeş, ülkesini almak için Bad'ın üzerine yürüyerek bir süre kendisini izlediler. Bad ise önceleri bunlardan kaçtı ve oradan oraya gitti. Daha sonra Tur Abidin'e geçti ve askerlerini orada topladı. İki ordu arasında savaş başladı. Bu savaşta Bad at sırtında yenildi. Kendisi güçlü bir adam olduğu için, yenilgiden sonra başka bir ata binmek istedi ve kendi atının sırtından öbür atın sırtına atladı; fakat öteki ata ulaşamadan yere düştü ve göğüs kemiği kırıldı. Ağır yaralı olarak yerde yattığı sırada Hasan bin Hamdan'ın oğullarından biri gelerek kendisini kılıç darbeleriyle öldürdü ve üzerindeki silâh ve elbiseyi aldı. Adam, öldürdüğü kişinin Bad bin Dostık olduğunu bilmiyordu. Sonra kendisini tanıdılar; ellerini ve ayaklarını kesip Musul'a, oradan da Bağdad'a götürüp teşhir ettiler. Cesedi de Musul'a götürülerek yıkanıp kefenlendirildi ve namazı kılınarak orada defnedildi.

---

(148) Hamdanoğulları 885-991 yılları arasında Musul, Haleb, Diyarbekir ve dolaylarında hüküm sürmüş bir Arap hanedan ailesidir. Hanedanın kurucusu, Tağlip kabilesinden Hamdan bin Hamdun'dur. En tanınmış hükümdarları Seyfüddevle'dir. Hanedanın yönetimine 991 yılında Mısır Fatımî halifeleri tarafından son verilmiştir. (M.E.B.)

Musullular Bad'ın ölümüne, tarif edilemeyecek kadar üzüldüler ve matem tutup ağladılar.

Bad'ın 14 Muharrem 380 (Miladî 991) pazar günü öldürülmüş olduğu söylenir.

MERVANOĞULLARININ BÜTÜN DİYARBEKİR'E EGEMEN OLMALARI:

Denilmiştir ki:

Harbuxt (Harbuht)lu Mervan bin Kek ([149]) Bad'ın eniştesiydi ve Bad'ın kızkardeşlerinden dört oğlu vardı. Bunların büyüğü Emîr Ebu Ali Hasan, ikincisi Said, üçüncüsü Ahmed, dördüncüsü de Kek'ti. Bunlar, Siirt ile Maden arasında, Kermas denilen bir köydendiler. Bu köy hâlâ bayındır bulunmaktadır.

Adı geçen kardeşlerden her birinin çevresinde bir grup vardı. Babaları ise kendisine ait değirmende çalışıyordu. Bunlar Kermas köyünün büyükleri ve ileri gelenleriydi. Bad, yol kesme işine başladığı zamandan beri yeğenleri kendisiyle birlikte bulunuyorlardı. Daha sonra fetihlerinde ve savaşlarında da hep yanında kaldılar; kendisinden hiç ayrılmadılar.

Denilmiştir ki:

---

(149) Bazı kaynaklarda «Mervan bin Kisra» şeklinde geçmektedir. (B.A.A.)

Bad öldürüldüğü gün savaş şiddetlenip Kürtler yenilince, Bad'ın en büyük yeğeni olan Ebu Ali, halkı toplanmaya çağırdı. Halk da çağrısına uyarak çevresinde toplandı. O da Hamdanoğullarının peşine düşerek onları ağır bir yenilğiye uğrattı ve mallarını yağma etti; adamlarının çoğunu da öldürdü.

Emîr Ebu Ali ve yanındakiler sonra Hasankeyf'e döndüler. Bad'ın Deylemli olan karısı da o sırada Hasankeyf'te bulunuyordu. Ebu Ali kendisiyle görüştü ve dayısının öldürüldüğünü bildirerek olup bitenleri anlattı. Kadın ne yapılması gerektiğini sorunca Ebu Ali Meyyafarkîn'e gitmeleri gerektiğini söyledi. Bunun üzerine derhal Meyyafarkîn'e hareket ettiler ve 380 (Miladî 991) yılında şehre girdiler. Ebu Ali, yönetimi eline aldı; sonra Amed ve çevresindeki bütün kalelere en kısa zamanda egemen oldu. Ayrıca dayısı Bad'ın karısıyla da evlendi.

382 (Miladî 993) yılında Rumlar Ahlat, Menazgird[150], Erciş ve Berger[151] taraflarına çıktılar. Fakat Emîr Ebu Ali bin Mervan, onlara saldırdı ve kendilerini yenilgiye uğratı. Rumlar, Emîr Ebu Ali'nin önünden kaçmaya başladılar. Ebu Ali, ertesi gün bütün İslâm askerlerinin varacaklarını söyledi. Bunun üzerine Rumlar barış istediler ve ülkelerine döndüler. Aralarında 10 yıllık bir silâh bırakışması antlaşması yapıldı. Böylece Ebu Ali, ülkesini istikrara kavuşturdu.

Hamdanoğulları ise Şam'a dönerek sahilde birçok yeri ele geçirmişlerdi.

Böylece Ebu Ali, rakipsiz olarak hükümdar kaldı. Kardeşleri de hizmetinde bulunuyorlardı. Kendisi

---

(150) Malazgirt. (M.E.B.)

(151) Berkerî, **Takvim'ül-Büldan** S. 389'a göre Ahlat'ın doğusundaki dağlık bölgede bulunan küçük bir şehirdir. (B.A.A.)

kardeşlerine ve ailesinin öteki fertlerine iyilik ederdi.

Ebu Ali'nin başkentteki valisi Mem'di. Mem yaşlıydı, ama zeki ve tecrübeli bir adamdı; tecrübeler kendisini yüksek bir düzeye ulaştırmıştı. Mem, Ebu Ali'lnin devletini yönetiyor ve en iyi tedbirleri alıyordu.

★

Bu sırada Bahaüddevle Ebu Nasr Haşad bin Adududdevle de, iki kardeşinin ölümünden sonra ülkesinin tek hükümdarı durumuna gelmişti. Erkek çocuklarından biri[152] ölünce son derece üzülmüş ve bu yüzden yere oturmuştu. Halife Tayi' taziyeye bizzat gelmemişti.

Oysa daha önce, iki defa taziye dolayısıyle Samsamüddevle'ye başsağlığı dilemeye gelmişti; birincisinde Adududdevle, ikincisinde ise Müeyyidüddevle Ebu Mansur bin Samsamüddevle ölmüştü. Müeyyidüddevle 377 (Miladî 988) yılında ölmüş ve Samsamüddevle buna çok üzülmüştü Halife Tayi', küçük bir sandalla kendisine başsağlığı dilemeye gelmiş, ve fakat sandaldan inmemişti. Samsamüddevle evinden çıkıp kendisini selâmlamış, elini öpmüştü. Aralarında teşekkür ve duaları kapsayan uzun bir konuşma olmuş, sonra Halife evine dönmüştü.

İşte Bahaüddevle bunu bildiği için, Halifenin, oğlunun ölümü dolayısıyla taziyeye gelmeyişine içerledi ve 19 Şaban 381 (Miladî 992), ya da 383 (Miladî 994) tarihine kadar bekledi. Sonra Halifelik Makamına

(152) Ölen bu çocuğun adının Büveyh, lakabının da Ebu Mansur olduğu söylenmiştir. (B.A.A.)

giderek Tayi'i yakalayıp Saltanat Makamına getirdi; şahitleri, kadıları, hukukçuları, eşrafı, emîrleri oraya çağırdı. Hazır bulunan Haşimîler ve Haşimî olmayanlar Halifeyi hal'ettiler.

Tayi'in halifeliği 17 yıl, kimisine göre de 16 yıl 8 ay, bazılarına göre de 16 yıl 9 ay 5 gün sürmüştü.

Böylece halk halifesiz kaldı. Denildiğine göre Tayi' birkaç gün bekletildikten sonra kulakları, birkaç gün sonra da burnu kesildi ve teşhir edildi; daha sonra da Batîha'ya[153] sürüldü.

Bahaüddevle bir Alevîyi başa getirmek istediyse de, bunu öğrenen halk dalgalandı ve karışıklıklar çıkarmaya başladı. Bahaüddevle halkı yatıştırarak, Tayi' tarafından öldürülmek istendiği için kaçıp Mühezzeb bin Umran[154] sığınmış bulunan Eb'ül-Abbas bin İbrahim El-Müttakî bin Cafer'i[155] çağırdı. Kendisi Bağdad'a varınca Bahaüddevle onu karşılamaya çıktı ve halk kendisine biat etti.

---

(153) Batîha, Güney Irakta, Dicle ve Fırat ırmakları.nın birleştiği kesimdir. (M.E.B.)

(154) Mühezzeb bin Umran, Batîha Valisiydi. (M.E.B.)

(155) Asıl adı Ahmed'dir. 951 yılında doğduğu sanılmaktadır. 1031 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

EB'ÜL-ABBAS EL-KAADİR BİN İSHAK EL-MÜTTAKİ'NİN HALİFELİĞİ

Denilmiştir ki:

Tayi' hal'edildiği zaman, Bahaüddevle Ebu Nasr Haşad bin Adududdevle Batîha'da bulunan Mühezzeb bin Umran'a haber göndererek Ahmed bin El-Müttakî'nin Bağdad'a gelmesini istedi. Ahmed Bağdad'a varınca Bahaüddevle kendisini karşılamaya çıktı ve onu Halifelik Makamına getirdi; orada kendisine biat etti ve halkı da biat etmeye çağırdı. Yeni Halife Eb'ül-Abbas diye tanınıyordu. Kendisine, «El-Kaadir»([156]) unvanıyla 381 (Miladî 992), kimisine göre de 383 (Miladi 994) yılının 14 Ramazanında biat edildi. Kendisi daha Bağdad'a varmadan önce, 2 Ramazan günü adına hutbe okunmuştu. Çünkü halk, Müslümanların başında bir halife olmadan orucun muteber olmayacağını söylemişti. Bunun üzerine Bahaüddevle, Eb'ül-Ab-

(156) Unvanının tamamı «El-Kaadir Billâh» (Allah sayesinde güçlü olan)dır. (M.E.B.)

bas adına, kendisi henüz varmadan hutbe okunmasına izin vermişti.

Yeni Halifenin anası, Yümna([157]) bint Behram adlı bir cariyeydi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Eb'ül-Abbas, Tayi'den kaçarak Batîha'ya gitmiş ve orada 2 yıl 11 ay kalmıştı. Kendisini, halkın da desteğiyle Bahaüddevle Halifelik Makamına oturttu. Halife olduğu gün 45 yaşındaydı. Sâbî' Tarihi'ne göre halifeliği bir süre gecikmiş ve 23 Rebiyülevel 382 (Miladî 993) kendisine biat edilmiştir. Denildiğine göre Harbiye Camiinde namaz kılınması için kendisi emir vermiştir. Bu camii Mutî'([158]) yaptırmış, fakat içinde namaz kılmamıştı.

El-Kaadir, Halife kaldı ve halifelikte durumu istikrara kavuştu.

★

Denilmiştir ki:

Emîr Hüsamüddevle El-Mukalled bin Müseyyib El-Ukaylî, 379 (Miladî 990) yılında Nusaybin'i Hamdanoğullarından aldı; 382 (Miladî 993) yılında da Musul'a egemen oldu. Fakat Musul'da kısa bir süre kaldıktan sonra, 385 (Miladî 996) yılında Irak'tan gelen bir ordu tarafından oradan çıkartıldıysa da, 386 (Miladî 997) yılında yeniden Musul'u geri aldı ve orada kaldı. Bu tarih, o ailenin hükümdarlığının kuruluş tarihidir. Şerefüddevle Karvaş bin Mukalled'in ailesinden ilk hükümdar olan da Emîr Hüsamüddevle'dir.

★

---

(157) Bazı kaynaklara göre «Tümna»dır. (B.A.A.)

(158) Abbasî halifelerinden olan El-Mutî'in asıl adı Fazl'dır. Doğum tarihi bilinmemektedir. 946 yılında halife olmuştur. 974 yılında oğlu Tayi'in lehine halifelikten vazgeçmiş, aynı yıl ölmüştür. (M.E.B.)

Denilmiştir ki:

384 (Miladî 995) yılında Emîr Ebu Alî, Meyyafarkîn halkını, büyük tecrübelere sahip bulunan yaşlı Veziri Mem'e şikâyet ederek şöyle dedi: «Ben bunlarla başa çıkamam; onlar emrimi dinlemiyorlar ve yönetimim altında değillermiş gibi davranıyorlar».

Bunun nedeni Meyyafarkîn halkının Hamdanoğullarına olan eğilimleri ve yalnız onları istemeleriydi. Bu nedenle sarhoş ve cahil kimseler bazen Emîrin askerlerine ve adamlarına saldırır; böylece amaçlarının ne olduğunu belli ederlerdi.

Örneğin şehirdeki Bezciler Çarşısına karşı saygı gösterilmesi gelenek haline gelmişti; o kadar ki, hiç kimse o çarşıya süvari olarak giremezdi. Fakat buna rağmen, Emîre yakın olan amcasının oğullarından biri bir gün at sırtında bu çarşıya girmişti ve halk buna çok sinirlenmişti. Birkaç gün sonra yine, aynı adam, at sırtında gelip çarşıya girerek çarşının içinde atından inmiş ve bazı dükkânlara girmiş, sonra işini bitirince atına binmişti. Fakat tam bu sırada atı çarşıyı pislemişti. Bunun üzerine çarşıdakiler kendisini, attan indirerek atın pisliğini elbisesinin etekliğine koyup dışarıya atmak zorunda bırakmışlardı. Kendisi, hizmetçisinin bunu yapmasını kabul etmeleri için ısrar etmişse de, çarşıdakiler bunu kabul etmemişler ve pisliği ona attırmışlardı. Emîr bunu duyunca gücüne gitmiş ve canı sıkılmıştı.

Şehir halkının bir diğer tutumu da şuydu: Kendilerine bir asker, ya da başka bir Kürt el uzattığı zaman, Vali ve Emîrden izin almadan onu çarşının ortasında ölüm derecesinde döverlerdi.

İşte Emîr, onların bu ve buna benzer davranışlarına kızmıştı. Hükümdarlık gururu önemli bir şeydir; Hükümdar emirlerine boyun eğilmesinden ve kararlarına

uyulmasından başka hiç bir şeye önem vermez ve hiç bir işte muhalefet yapılmasını asla kabul etmez.

Nihayet Emîr, bu olayları veziri Mem'e şikâyet edince, niyetini açıkladı ve bunlara artık tahammül edemeyeceğini bildirdi. Mem kendisine şöyle dedi:

«Senin onlara gücün yetmez, onlarla başa çıkamazsın; en iyisi haysiyetini koruman ve sabretmendir». Emîr ise «sabretmeye gücüm yetmiyor» dedi.

Bunun üzerine Mem şu karşılığı verdi:

«Eğer mutlaka bir şey yapmak istiyorsan, bunu onlara söylediğin takdirde aranıza düşmanlık girecek ve durumun bir daha düzelmeyecektir».

Emîr, «O halde ne yapalım?» diye sordu.

Mem şöyle karşılık verdi:

«Bence onları bayrama kadar böyle kendi hallerine bırak. Bayram günü gelince halk bayram namazı için şehir dışına çıkacak(159). Sen de o zaman kapıları kapattırırsın ve yalnız cezalandırmak istediğin kimseleri içeri bırakır, onlardan öldürmek istediklerini öldürürsün; öbürlerini ise dışarıda bırakırsın».

Sonra Kurban Bayramı, kimisine göre de Ramazan Bayramı gelince, halk bayram namazı için şehir dışındaki namazgâha çıktı. Emîr de çıkmak istediği haberini yaydı, fakat çıkması gecikti. Bu sırada az sayılmayacak ölçüde silâh ve teçhizat, görülmemiş ölçüde deve ve süs eşyası çıkarttı. Halk, geç zamana kadar Emîri bekledi. Emîrin de namaz yerine gideceği yolundaki haberlerin yayılması üzerine şehirde kimse kalmadı; herkes dışarı çıktı.

Bu sırada Emîr şehrin kapılarını kapattırdı. Şeh-

---

(159) Eskiden büyük şehirlerde halk bayram namazlarını şehrin dışında kılardı. Bu yerlere «namazgâh» denirdi. (M.E.B.)

rin büyüğü ve ileri geleni, Muhammed bin Ebi Sakr adında yaşlı bir adamdı. Kendisi de surun üzerinde oturmuştu.

Halk şehir dışında toplanıp Emîrin çıkmasını beklemekte olduğu sırada Emîr, Hamdanoğullarının surlar üzerinde yaptırmış oldukları saraydan çıkıp şehir kapısının üzerindeki burca gitti ve surun üstünde oturan adamların bir kısmını yakalattı; İbni Ebi Sakr'ı surdan aşağıya attırdı, adam derhal öldü. Yakalanan adamların bir kısmı da öldürüldü. Askerler halkın kumaşlarını, ve mallarını yağma ettiler. O sırada tellallar bağırarak, halka aman verildiğini ve dağılmalarını, orada kalmamalarını söylediler. Sonra Emîr bazı adamların içeri girmelerini yasakladı, güvendiği kimseleri de içeri aldırdı. Halkın çoğu ise dışarıda bırakıldı. Halktan dışarıda kalanlar, başka şehirlere ve köylere dağıldılar. Emîrin hayatının sonlarına doğru bir kısmı döndü, fakat çoğu gurbette öldü.

Denilmiştir ki:

Bundan sonra Emîrin iktidarı güçlendi ve sağlamlaştı. Halk kendisinden korkmaya başladı ve kendisine hiç bir düşman, ya da muhalif kimse kalmadı.

★

384 (Miladî 995) yılının 13 Şevval pazartesi günü **Resail** kitabının yazarı Eb'ül-Hasan bin Hilâl El-Sâbî' öldü ve Bağdad'daki Şunaziye mezarlığına gömüldü. Şerif Razî[160], kendisinin ölümü dolayısıyla edebî bir ağıt yazdı. Bu ağıtın başı şöyledir:

---

(160) Hazreti Hüseyin'in soyundan olan Şerif Razi'nin asıl adı Muhammed'dir. 970 yılında Bağdad'da doğmuştur. 10 yaşındayken ilk şiirlerini yazmıştır. Büyük bir şair

«Gördün mü cenaze üzerinde taşınan insanları?»

«Gördün mü vadinin ışığının nasıl söndüğünü?»

14 Safer 385 (Miladî 996) tarihinde İsmail Sahib bin Abbad ([161]) öldü. Kendisi Adududdevle ve kardeşleri zamanında Rey Mütevellisiydi. Evinde birkaç gün zincirlere bağlandı([162]), sonra Isfahan'a nakledildi, orada Derye kapısında bulunan kendi köyünde defnedildi([163]).

Sâbî' ve İbni Abbad, zamanlarının gerdanlıkları ve çağlarının incileriydi. Allah kendilerini güzelce eğitmiş ve faziletle, edebiyatla, şiirle donatmıştı.

386 (Miladî 997) yılının 14 veya 15 Ramazanında Ebu Mansur bin Nizar adlı Mısır Halifesi ([164]) öldü. Lakabı, «El-Aziz Billâh»tı([165]). Kimisi de aynı yılın 4 Ramazanında öldüğünü söylüyor. Onun yerine oğlu Ebu Man-

---

olarak tanınmıştır. Şiirlerini topladığı **Divan** adlı eseri 4 cilttir. Devlet yöneticilerinden büyük bir saygı gören Şerif Razî 1015 yılında Bağdad'da ölmüştür. (M.E.B.)

(161) Büveyhoğullarının vezirlerinden olan İsmail Sahib bin Abbad 936 ya da 938 yılında doğmuştur. Edebiyatçı ve dil bilgini de olan İsmail'in bazı eserleri zamanımıza kalmıştır. (M.E.B.)

(162) Cesedinin muhafaza için zincire bağlanmış olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

(163) Bazı kaynaklara göre Isfahan'daki Duveyh Kapısı denilen yerde bulunan kubbede defnedilmiştir. (B. A.A.)

(164) Mısır'daki Fatımîler hanedanı hükümdarları da halife olduklarını öne sürdüklerinden, kaynaklarda onlardan da halife unvanıyla söz edilmektedir. (M.E.B.)

(165) «Allah sayesinde aziz ve değerli olan» demektir. (M.E.B.)

sur, «El-Hâkim Biemrillâh El-Muntakım min A'dail lâh»[166] lakabıyla geçti.

Ebu Mansur o zaman 21 yaşındaydı. Kendisi cesur, atılgan ve katı bir adamdı. Öyle ki insanları öldürüp kahretti ve kadınların evden çıkmalarını yasakladı; evinden dışarıya çıkan kadınların Nil nehrinde boğdurulacağını ilân etti. Mısır halkını en şiddetli tedhişle yönetti. Ayağa giyilen mestlerin yapımını yasak etti. Mısırlıların gündüzünü geceye, gecelerini de gündüze çevirdi. Gündüz hiç kimse dışarı çıkamazdı. çıkanlar derhal öldürülürdü; geceleri de halk sokaklara çıkıp çalışır ve alış-veriş yapardı. Kendisi tarif edilemeyecek ölçüde kötü gidişli ve zalim bir adamdı; zulmünün hiç bir sınırı yoktu. İleride anlatacağımız gibi öldürülünceye kadar da böyle kaldı.

★

Denilmiştir ki:

Emîr Ebu Ali Hasan bin Mervan Diyarbekir'de hükümdar olarak kaldı. Halk kendisinden korkmaya başladı. Emirlerine itaat edildi. Böylece hükümdarlığı sağlamlaştı.

Emîr Ebu Ali, daha sonra Haleb'e elçi göndererek Hamdanoğullarından Emîr Sa'düddevle Şerif bin Seyfüddevle'nin kızını istetti ve 200 bin dirhem [167] başlık yolladı. Kızın Amed'e getirilmesini, kendisinin de Amed'de oturacağını söyledi. Sonra yakın adamlarından bir heyet ile Meyyafarkîn halkının, büyükleri-

(166) «Allah'ın emriyle hükmeden ve Allah'ın düşmanlarından intikam alan» demektir. (M.E.B.)

(167) Eski bir para birimi olan dirhem, aynı zamanda 2,97 gramlık bir ağırlık ölçüsüydü. (M.E.B.)

nin ve ileri gelenlerin eşlerinden bir heyet gönderdi. Bu kadınlar arasında Hatib Ebu Tahir Muhammed bin Abdurrahim bin Nübate'nin kızı da bulunuyordu.

Bunlar Haleb'e gittiler ve gelini alıp döndüler. Emîr Ebu Ali de Meyyafarkîn'den çıkıp Amed'e hareket etti; yakınlarından başka bir heyeti de gelini karşılamağa gönderdi.

Bu sırada gelin de büyük bir topluluk ve askerî birlikle beraber yoluna devam ediyordu. Nihayet Fırat ırmağını geçerek Ruha'ya[168] vardılar ve mehtaplı bir gecede bir yere indiler. Burada gelin, bir ara çadırından çıkarak mehtabı, gökyüzünü ve yıldızları seyretmeye koyuldu. O sırada birdenbire bir ses duydu. Sesleneni görmüyor, yalnız sesini duyuyordu. Ses şöyle diyordu:

«Kaybettiğim yiğide acıyorum ki»

«Gerdek gecesinden önce dul bıraktı beni.»

Gelin bunları duyunca ürktü ve canı sıkıldı, sonra da düşünceli bir şekilde çadırına döndü. Hatib bin Nübate'nin kızı kendişini böyle görünce; «Sana ne oldu ey Emîre?»[169] diye sordu. Gelin:

«Hayırdan başka bir şey yok» karşılığını verdi.

Ne var ki can sıkıntısı devam ediyordu. Hatibin kızı kendisine şöyle dedi:

«Canını sıkma ve üzülme. Sen babanın ve dedenin memleketine sahip oldun. Artık Diyarbekir Melikesi[170] oluyorsun. Başka bir şeye önem verme».

Onun bu sözleri üzerine Emîre, biraz önce işittik-

---

(168) «Ruha» Urfa'nın eski adıdır. (M.E.B.)

(169) «Emîre» Arapça bir sözcük olup «prenses» demektir. (M.E.B.)

(170) «Melike» Arapça bir sözcük olup «kraliçe» demektir. (M.E.B.)

lerini kendisine anlatı. Hatibin kızı da onu şu sözlerle teselli etit:

«Buna aldırma ve bunu hatırına bile getirme. Sen yarın Diyarbekir'e ve bütün memlekete sahip olunca, bir benzeri daha bulunmayan bu memleket senin emrine girince bütün bunları unutacaksın».

Tam bu sırada çadırın arkasından şöyle bir ses geldi:

«Biraz sonra tamamlanacak, biraz sonra tamamlanacak.»

Emîre bunu duyunca daha çok korktu. Hatibin kızı ise sabaha kadar kendisini teselli etti.

Denilmiştir ki:

Sonra iki gün daha yol aldılar. Derken, birdenbire uzaktan bir toz kalktığını gördüler. Bunun üzerine Hatibin kızı Emîreye; «bunlar seni karşılamaya gelen ilk kafiledir» dedi.

Ne var ki gelenler onlara yaklaştıklarında, Ebu Ali'nin Amed kapısında öldürüldüğünü haber verdiler. Bunun üzerine gelini Ruha'ya geri çevirdiler ve kendisiyle birlikte gelmiş bulunan bütün yakınları da geri döndüler. Emîr Ebu Ali'nin adamları ise Meyyafarkîn'e gittiler.

★

Emîrin öldürülmesinin nedeni şuydu:

Adamlarını, Haleb'e gelin getirmeye gönderirken, Meyyafarkîn'deki işleri Veziri Mem'e bırakarak şehirden ayrılmış; yanında Mem'in oğlu Şêro (Şiro) ve askerleri bulunduğu halde Amed'e hareket etmiş ve geceyi Hani şehrinin suyu olan Hev suyunun[171] yanında

(171) Diyarbakır ve dolaylarında Anbarçayı adıyla bilinen ırmak olabilir. (M.E.B.)

geçirmişti. Orada yağmura yakalandıklarından ve su da kabardığından geçememişlerdi. Ancak ertesi gün, su ve çamur içinde ve büyük güçlüklerle geçebilmişlerdi.

Emîrin kardeşleri de yanında bulunuyorlardı. Kardeşi Ebu Nasr Ahmed bin Mervan kendi kendine şöyle dedi: «Allah bana hükümdarlığı nasibederse, halkın rahat geçebilmesi için buraya bir köprü yaptırırım».

Sonra Emîr ve yanındakiler, yollarına devam ederek Tıl Alevî'ye[172] geldiler ve orada çadır kurdular.

Burada Amed'in ileri geleni ve büyüğü olan Abdülberr kendisini ziyarete geldi. Abdülberr aynı zamanda zahire Çarşısının da başındaydı ve hayırsever, otoriter, haysiyetli bir adamdı. Emîr, kendisine yakınlık gösterdi ve hediyeler verdi. Kendisi de Emîre birçok hediye getirmişti.

Öte yandan Şèro, Ebu Nasr'ı seven ve Ebu Ali'den nefret edenlerdendi. Bunun için hemen Adbülberr'i yalnız buldu ve kendisine şöyle dedi:

«Emîrin sana gösterdiği yakınlığa aldanma. Çünkü kendisi bu yakınlığı göstermekle sizleri aldatmakta ve hile yapmaktadır. Onun tek amacı sizlere darbe vurmaktır. Amed'e de sadece bunun için geliyor. Meyyafarkîn halkına neler yaptığını gördünüz. Dikkatli olun. Size vereceğim öğüt budur».

Abdülberr ise buna karşılık olarak:

«Bizler Emîrin kullarıyız ve emri altında bulunuyoruz, bizlere karşı istediği muameleyi yapabilir» dedi.

Abdülberr ikindi zamanına kadar orada kaldı;

---

(172) Burası günümüzde yöre sakinlerince «Tıl Alo» ve «Tır Alo» adlarıyla anılmaktadır. (M.E.B.)

sonra Emîrden, karşılama hazırlıkları yapmak ve halkı karşılamaya çıkarmak amacıyla şehre gitmek istediğini bildirerek izin istedi. Emîr kendisine izin verdi, o da şehre döndü. Şèro'nun söyledikleri, üzerinde etki bırakmıştı. Bu nedenle şehre varınca halkı topladı ve onlara şöyle dedi:

«Bu Emîrin ne kadar zalim olduğunu biliyorsunuz. Meyyafarkîn halkına neler yaptığını da duydunuz. Oysa Meyyafarkînliler sizlerden daha yumuşak ve dayanıklıydılar. Şehre girip sizlere de aynı şeyi ya da daha ağırını yapması muhtemeldir.»

Abdülberr Şèro'nun sözlerini de halka nakletti. Bunun üzerine halk. şöyle dedi.

«Emîr senindir, biz seni dinler ve emirlerine uyarız; nasıl uygun görürsen öyle yap». Halktan bu karşılığı alan Abdülberr şunları söyledi:

«Kendisi kapıdan içeriye girdiğinde ben başına paralar dökerim, sizler de kılıçlarla onu vurun. O sırada kapıyı da kapatırız ve işini bitirmiş oluruz. Hanginiz onu öldürürse şehre Emîr olacak, ben de bugünkü durumumda kalıp onun emrine gireceğim».

Bunun üzerine anlaşıp yemin ettiler. Ertesi günü halk Emîri karşılamaya çıktı. Emîr şehre varıp kapıdan içeri girdi. Surun iç ve dış kapılarının arası dardı; atlılar, ancak peşpeşe oradan geçebiliyorlardı. İşte Emîr dış kapıdan içeri girdiği anda Abdülberr, yüzüne bir avuç altın serpti; o da kolunu kaldırarak yüzüne siper yaptı. Tam bu sırada Ebu Tahir Yusuf bin Dimne, elindeki gürzle Emîrin başına vurdu; kimisine göre de Emîrin bindiği atın sırtına, yani Emîrin arkasına atladı ve bıçaklarla yanlarını bıçakladı. Sonra kendisini kılıçla öldürdüler.

Bu arada şehrin kapısı da kapatılmış ve gürültü çıkmıştı. Halk birbirine karıştı. Emîrle birlikte içeriye

giren adamları da öldürüldüler. İçerdeki halk surların üzerine çıktı. Sonra Dağ Kapısını açtılar ve Emîri karşılamaya gitmiş olan Amedliler oradan içeriye girdiler.

Şèro ise askerlerle birlikte dışarıda kalmıştı. Sonra içerdekilere seslenerek şöyle dedi:

«Bize durumu bildirin; eğer adamımız yaşıyorsa bize duyurun».

Onun bu sözleri üzerine içerdekiler Emîrin başını ve cesedini aşağıya attılar. Şèro cesedi alarak Ebu Mansur'un yanına döndü ve durumu kendisine bildirdi. O da orduyu alarak Meyyafarkîn'e döndü. Onların şehre girmeleri üzerine Vezir Mem, Ebu Mansur'u Emîr ilân etti ve kendisine «Mümehhidüddevle» ([173]) unvanını verdi. Mervanoğullarından unvan almış olan ilk hükümdar kendisidir.

Ebu Mansur, Şèro'yu yaver tayin etti; memleket işlerini de Mem'e ve oğluna bıraktı.

Emîr Ebu Ali'nin öldürülmesi, 387 (Milâdî 998) yılının sonlarına doğruydu. Hükümdarlığı ise yedi yıl, ya da bundan biraz fazla veya az sürmüştü.

Mümehhidüddevle, Hamdanoğullarının sarayında oturdu. Hazineler ve paralar onun oldu. Ülkenin büyükleri de Şèro ve oğluna gelip gitmeye başladılar.

Emîr Ebu Ali'nin cesedi ve başı ise Erzen'e götürülerek, orada köprünün doğusundaki camiin yanı başında yapılan kubbenin içine gömüldü. Türbesi hâlâ mevcuttur.

Emîrlerin babası Mervan o zaman artık âmâ olmuştu; karısı Fehm'le birlikte oraya geldi; iklsi Emîr Ebu Ali'nin mezarı başında oturdular.

Denildiğine göre Ebu Ali'nin Fadl, ya da Senha-

---

(173) «Devlet kurucusu» demektir. (M.E.B.)

rib adında bir oğlu kalmıştı. O sırada küçüktü. Sonra amcalarının yanında büyüdü, amcası Nasruddevle tarafından evlendirildi. Sıtî Fatma adında bir kızı oldu. Nasruddevle'nin oğlu Emîr İbrahim bu kızla evlendi ve ondan Emîr Eb'ül-Fevarıs doğdu. Ebu Ali'nin oğlunun anası ise Senasine Kralı Senharib'in kızıydı.

Emîr Mümehhidüddevle Ebu Nasr, Amed'den başka bütün memleketi egemenliği altına aldı.

★

387 (Miladî 998) yılında Kadı Ali bin Ahmed En-Nesevî, Meyyafarkîn'de öldü ve oraya gömüldü.

Aynı yılın 3 Zilhicce salı günü Bağdad Başkadısı Ebu Ali Abdüllah bin El-Mahlûs öldürüldü. Kendisinin okutmuş olduğu Hasan bin Hasan bin Münzir, bir süre Bağdad'da kaldıktan sonra yükselerek Meyyafarkîn Kadısı oldu; 400 (Miladî 1010) yılına kadar bu görevde kaldı. Ondan sonra Ahmed bin Hamid Kadı oldu. Bu da iyi bir hukukçuydu. Kadı Ali bin Ahmed'e ve Kadı Ebu Ali Hasan bin Hasan'a da vekâlet ederdi. ve ileride anlatacağımız gibi 410 (Miladî 1020) yılına kadar bu görevlerde kaldı.

★

Denilmiştir ki:

388 (Miladî 999) yılında Mümehhiddüddevle, Emîr Eb'ül Mealî Şerif bin Seyfüddevle'nin kızı Sittünnas'ı, Emîr Ebu Ali'nin vermiş olduğu başlık karşılığında istetti. Kız gelin olarak Meyyafarkîn'e getirtildi ve Emîr Mümehhidüddevle orada kendisiyle evlendi.

Mümehhidüddevle hükümdar kaldı. Şèro ise söz sahibi, danışman, Emîrin yaveri, arkadaşı ve en ya-

kın adamı olmaya devam ediyordu; bütün devlet ve memleket onun elindeydi. Her taraftan kendisine aşiretler gelir, onun emrinde ve hizmetinde olduklarına dair yemin ederlerdi. Yalnız Amed ayrı kaldı.

★

Denilmiştir ki:

Emîr Ebu Ali öldürülüp askerleri de Meyyafarkîn'e dönünce, Amed de Abdülberr'in ve askerlerinin yönetimi altına girdi. Abdülberr şehrin yönetimini eline aldı ve Ebu Tahir bin Dimne'yi de emîrlik makamına getirdi. Sonra askerleri ve halkı da kendisine teslim etti. Kendisi ise halkın işleri ve ihtiyaçlarıyla meşgul olmaya başladı; böylece şanı hayli yüceldi.

Abdülberr Vezir Şéro'ya da elçi gönderdi. Şéro onun için Emîr Mümehhiddüddevle'yle konuştu ve kendisine yılda 200 bin dirhem yükledi. Sikke ve hutbe ise Emîr Mümehhidüddevle adına olacaktı. Emîr, bunu kabul etti.

Bundan sonra bütün işler İbni Dimne'nin elinde toplandı. Kendisi de çevresinde bir grup topladı. Bütün eski arkadaşlarını zahire Çarşısından toplayıp kendi hizmetine koydu. Sonra kendi kendine, şehri tek başına yönetmeyi ve Abdülberr'i öldürüp ortadan kaldırmayı düşündü. Bunu arkadaşlarıyla da konuştu. Hepsi kendisiyle birlikte olacaklarına dair yemin ettiler. O da onlara hediyeler dağıtarak güvenlerini kazandı.

Öte yandan Abdülberr, her gün Kadılık Makamında oturur, borç sahipleriyle konuşur, ihtiyaçlarını karşılar, işlerine bakar ve bu işler oknusunda gerekli tedbirleri almak için kayınbabası olan İbni Dimne'nin evine giderdi. İbni Dimne, şehir halkına bir ziyafet ver-

mek için kendisinden izin istedi. Abdülberr de izin verdi.

İbni Dimne iki gün sonra büyük bir ziyafet verdi ve bunun için halkı evinde topladı. Sonra, küçük bir evde oturan damadı Abdülberr'in yanına gitti ve elindeki kılıçla Abdülberr'in başını kesip onu öldürdü, sonra kesik başını alıp kendi evine döndü. Damadını öldürürken kızı da kocasının yanında bulunuyordu. Halk yemek yedikten sonra İbni Dimne onların yanına giderek şöyle dedi:

«Sizler hakkında ne kadar tedbirli davrandığımı ve emrinizde olduğum için canımı korumam gerektiğini bilirsiniz. Ben size en çok şefkat gösteren insanım. Bu ihtiyarın Şéro'yu getirtip şehri kendisine teslim etmeye ve Mümehhidüddevle'nin veziri olmaya karar verdiğini kesinlikle öğrenmiş bulunuyorum. Onun hedefi yalnız benim ve sizlersiniz. İşte bu nedenle, daha kendisi sizlere darbe vurmadan ben onu öldürdüm».

Sonra Abdülberr'in kesik başını onlara atarak dedi ki:

«Kim bana boyun eğerse ben onun hizmetinde olacağım; kim isyan da ederse etsin. ancak isyan edecek olanlar başlarına neler geleceğini bilmelidirler».

Halk kesik başı görünce şaşkına döndü ve hepsi itaat edeceklerini bildirdiler. İbni Dimne kendilerine yemin ettirdi. Sonra dağıldılar.

İbni Dimne sonra atına binerek hazineleri açtı, silâhları ve paraları kendi evine getirdi, akrabalarına ve dostlarına paralar dağıttı. Amed halkına çok iyilik yaptığı için halk kendisinden memnun oldu ve büyük küçük, herkes emrine boyun eğdi.

İbni Dimne daha sonra Şéro'ya mektup yazarak gönlünü aldı ve şöyle dedi:

«Emir beni Amed'de vali olarak kabul etsin. Ben onun kuluyum. Amed'de kendisine valilik yapacak benim gibi bir adam bulunmaz».

Emîr Mümehhidüddevle, Abdülberr'le mutabık kaldığı şekilde onu vali kabul etti.

Denilmiştir ki:

İbni Dimne yönetimi eline aldıktan sonra gücü arttı, halkı kendine bağladı ve onlara iyilik etti. Şehrin doğu kesiminde surların üzerinde, Dicle'ye bakan bir saray yaptırdı; ayrıca surda, saraydan Dicle'ye açılan bir kapı açarak ona «Su Kapısı»[174] adını verdi. Artık iktidara iyice yerleşmişti. Bütün krallarla mektuplaştı; Halife El-Kaadir Billâh'a, Mısır Hükümdarına, sonra da Ez-Zahir[175] ve El-Müstansır'a[176], Rum Kralına[177] mektuplar yazdı ve emîrler gibi oldu. Büyük adamlar da her taraftan kendisine hediyeler yolladılar. Kendisi her korkanın sığınağı ve her gelenin dostu olmuştu. Bol bol para harcardı. Her ülkeden şairler kendisini överlerdi. Tihamî[178] Nasruddevle'nin ziyaretine giderken ona da uğradı ve üç kasideyle kendisini övdü. İbni Dimne ata bindiği zaman önünde 70 deve

---

(174) Bugün «Yeni Kapı» adıyla bilinen kapı olabilir. (M.E.B.)

(175) Abbasî halifelerinden olan Ez-Zahir Biemrillâh 1225-1226 yıllarında halifelik yapmıştır. (M.E.B.)

(176) Fatımî halifelerinden olan El-Müstansır Billâh 1029 yılında doğmuştur. 1036 yılında babasının ölümü üzerine tahta çıkmıştır. 1094 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(177) Bizans İmparatoru. (M.E.B.)

(178) Ünlü bir Arap şairi olan Tihamî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Casusluk yaptığı iddiasıyla Kahire'de tutuklanmış ve 1026 yılında hapishanede öldürülmüştür. Divan adlı bir şiir kitabı vardır. (M.E.B.)

yürütülürdü; bütün bu develerin eyerleri cevherlerle işlenmiş altındandı. O kadar büyük serveti ve süsü vardı ki tarif edilemez.

İbni Dimne, hayatının başlarında, sırtına bir çuval buğday alarak Amed'in Tıl Kapısı[179] tarafındaki değirmene götürmüştü. Buğday öğütüldükten sonra, sahibinin evine götürmek üzere değirmenden aldı. O gün de hava çok sıcaktı. İki sur arasına geldiğinde yükünü yere bıraktı ve bir saat dinlendi; yan yatarken surlara baktı ve kendi kendine şöyle dedi: «Ne sağlam sur! Fakat alçaktır, biraz daha yükseltilmesi gerekir. Allahım! Eğer ben Amed'e hâkim olursam, surları bir boy daha yükselteceğim». Sonra şehrin yönetimini eline alınca bu sözünü hatırladı ve büyük bir meblağ harcayarak surları bir boy yükseltti. Bunun izi surlarda bellidir.

İbni Dimne Amed halkına büyük iyilik yaptı. Zaten çok iyi bir insandı. Nasruddevle dönemine rastlayan 415 (Miladî 1025) yılına kadar iyiliğini ve egemenliğini sürdürdü. İleride yine kendisinden bahsedeceğiz.

★

390 (Miladî 1001) yılında Rum Kralı Basil Amed ve Meyyafarkîn taraflarına gelip Mümehhidüddevle'yle görüştü. İkisi anlaştılar ve aralarında barış yaptılar. Sonra Basil, herhangi bir zarar vermeden dönüp gitti.

★

(179) «Mardin Kapısı» adıyla bilinen kapı olabilir. (M.E.B.)

391 (Miladî 1002) yılının Rebiyülevvel ayında, kimisine göre de 27 Cemaziyelâhır günü, Reis Ebu Abdullah El-Hüseyin bin Haccac[180] Nil[181] yolunda öldü. Yazar ve şair olan merhumun tabutu Bağdad'a götürülerek doğu kesimindeki Rasafe semtinde bulunan Yahya Çarşısındaki evinde, İmam Ebu Hanife'nin[182] türbesi yakınlarına gömüldü. Kimisine göre de Musa bin Cafer[183] türbesine gömülmüştür; doğrusu da budur[184]. Ben de 568 (Miladî 1173) yılında mezarını ziyaret ettim. Mezarı Saman Kapısı mevkiinde türbenin

---

(180) Şair olan Ebu Abdullah El-Hüseyin bin Haccac'ın doğum tarihi bilinmemektedir. Şiirlerini topladığı **Divan** adlı 10 ciltlik eseri bilinmektedir. (M.E.B.)

(181) Buradaki Nil, Mısır'daki Nil ırmağı olmayıp, Irak'ın güneyinde Kûfe yakınlarında bir kasabadır. (M. E.B.)

(182) Hanefî mezhebinin kurucusu olan İmam Ebu Hanife'nin asıl adı Numan'dır. 699 yılında Kûfe'de doğmuştur. Öğrenimini Kûfe, Basra ve Irak'ın öteki şehirlerinde yapmıştır. 16 yaşındayken babası ile birlikte Hicaz'a gitmiştir. Daha sonra öğrenci okutmuş ve din bilgileriyle ilgili bilimsel çalışmalar yapmıştır. Abbasî halifelerine karşı olduğu ve Hazreti Ali'nin soyundan olanların lehine fetvalar verdiği için yönetimle arası açılmış, Abbasîlere karşı harekete geçen İbrahim bin Abdullah bin Hasan'la haberleştiği iddiasıyla 768 yılında tutuklanmış ve 15 gün hapishanede yattıktan sonra ölmüştür. Orada işkence edilip zehirlendiğini söyleyenler de olmuştur. **El-Fıkh'ul-Ekber** (En Büyük Fıkıh) adlı eseri, birçok eserinin en ünlüsüdür. (M.E.B.)

(183) Cafer-i Sadık'ın oğlu olan Musa El-Kâzım, Şiîlerce kabul edilen 12 imamın 7.'si olup 745 yılında doğmuştur. Abbasîlere karşı olduğundan kuşkulanıldığı için tutuklanmış ve yaygın söylentilere göre 799 yılında hapishanede olmüştür. (M.E.B.)

(184) İbni Hallikan da bunun doğru olduğunu yazıyor. (B.A.A.)

dışında bulunmaktadır. Allah kendisinden razı olsun. O, Irak şairleri arasında, gerdanlığın ortasında bulunan büyük inci tanesi gibiydi. Kendisi gibi bir şair ve şiirleri gibi sade şiirler görülmemişti. Şerif Razî, -Allah ondan razı olsun- onun mersiyesinde şunları yazmıştır:

«Onu iyi bildikleri halde,([185])
«Ölüm haberini verdiler.
«Bu haberi verenler, Allah aşkına
«Kimin ölüm haberini verdiler!
«Doğruluğun süt kardeşiydi o,
«Kalbinde bir dalı vardı doğruluğun;
«Tıpkı bir memeden süt emmiş
«İki süt kardeşi gibi.
«Ben zamanın, kılıç gibi
«Keskin olan o dilin
«Keskin yanını körleştireceğini,
«Tahmin etmiyordum hiç.
«Ağladım ben senin için
«Ve sözcükleri güzel anlamlar kokan,
«Yayılıp her tarafa dağılan
«O güzel sözlerin için.
«Ağlasın senin için zaman, uzun uzun;
«Çünkü sen, ağırlık taşımayan canıydın zamanın».

★

(185) Şairin Beyrut'ta basılan **Divan**'ında, bu mısra «kalbim ona bağlı olduğu halde» şeklinde yazılıdır. (B. A.A.)

18 Safer 392 (Miladî 1003) cuma günü, dilbilgisi bilgini Eb'ül-Feth Osman bin Cinnî Musul'da öldü([186])

★

Denilmiştir ki:

Mümehhidüddevle döneminde halkın durumu istikrara kavuştu. Mümehhidüddevle de güçlendi, krallara ve Bağdad'daki Halifeye mektuplar yazdı. Halifeden, Bahaüddevle ve oğlu Fahrulmülk'ten kendisine tebrikler geldi. Ayrıca krallardan da mektuplar aldı. Mısır Halifesi El-Hâkim de([187]) kendisine mektup ve hediyeler yolladı.

Mümehhidüddevle Meyyafarkîn surlarının birçok yerini yaptırdı. Surun dış tarafında 22 yerde, iç tarafında da birkaç yerde adı yazılıdır. Otuz küsûr yer yaptırmıştır. Şehir Kapısı ve Orta Kapının bulunduğu burç yıkılınca Emîr bunları yeniden yaptırdı. Ayrıca İki Burç arasında bulunan Kulfa Kapısını açtı. Artık halk bu kapıdan ve açık bulunan Rabad([188]) Kapısı ile Bakusî Kapısından girip çıkmaya başladı. İnşaatını tamamlayınca Kulfa Kapısını kapayıp kilitledi. Bunun üzerine halk yine eski kapıdan girip çıkmaya başladı. Daha sonra Rabad Kapısı ile Bakusî Kapısını da kapadı. Böy-

---

(186) İbn'ül-Esîr, İbni Hallikan ve diğer bazı kaynaklar, Bağdad'da öldüğünü, ayrıca İbn'ül-Esîr onun 393 (Miladî 1004) yılında ölmüş olduğunu yazmıştır. (B.A.A.)

(187) Mısır Fatımî Halifesi olan El-Hâkim'in asıl adı Mansur'dur. 985 yılında doğmuştur. 996 yılında tahta çıkmıştır. Mısır'ı baskı ve terörle yönetmiş, 1017 yılında tanrı olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Kızkardeşince hazırlanan bir komploda öldürülmüştür. (M.E.B.)

(188) «Rabad» Arapça bir sözcük olup, kalelerin dışındaki yerleşme merkezi, bir de mesire yeri anlamına gelir. (M.E.B.)

lece yalnız eski kapı kaldı. Kapının tamiri 396 (Miladî 1006) yılında yapıldı.

Mümehhidüddevle hükümdarlığına devam ediyordu. Şéro da Veziriydi ve bütün işler onun elindeydi. Emîr kendisine çok yakınlık gösteriyor ve ona karşı büyük bir sevgi besliyordu. O kadar ki kendisini harem dairesine bile götürüyor, karılarının ve cariyelerinin arasında oturtuyordu. Hatta bir gün kendisine şöyle dedi:

«Ey Ebu Şuca'! Benim canım seninkinden aşağıdır ve günüm seninkinden öncedir».

Şéro'nun İbni Felyus adında bir oğlu vardı. Şéro oğlunu çok severdi. Kendisini emniyet teşkilatının başına getirmişti. Emîr ise İbni Felyus'tan çok nefret ederdi; onu görmek ve yüzüne bakmak istemezdi. Hatta birkaç defa kendisini öldürmek istedi, fakat Şéro'nun hatırı için bundan vazgeçti. İbni Felyus da, Emîrin kendisine kin beslediğini bilirdi. Bir gün babasını yalnız bularak ona durumu anlattı ve şöyle dedi:

«Bil ki benim hayatım seninkine bağlıdır. Emîrin benim hakkımda da, senin hakkında da kötü düşünmeye başladığını kesin olarak öğrenmiş bulunuyorum. Onun sana göstermekte olduğu bütün bu yakınlıklar hile ve aldatmacadan ibarettir. O bizi ortadan kaldırmak için fırsat kolluyor. İşte sana haber veriyorum».

Sonra da sözlerinin doğruluğunu ispat etmek için birtakım deliller ve hikâyeler anlattı. Şéro, ne yapılması gerektiğini sorunca, oğlu şu karşılığı verdi:

«Onu öldürelim, yerine de sen geç; yoksa hepimiz ölürüz».

Şéro ise buna karşılık şöyle dedi:

«Allah, Emîre ihanet edeceğim günü göstermesin. Onun bana çok büyük iyiliği ve üzerimde çok büyük hakkı vardır; o kadar ki beni kendi yerine ta-

yin etmiş, haremine serbestçe girmeme izin vermiş bulunmaktadır. Ben kendisine ihanet edemem ve ona verdiğim bağlılık sözünü bozamam. Halk da beni o makamda görmek istemez».

Onun bu sözleri üzerine oğlu şunları söyledi:

«Sen canını, onun gösterdiği yakınlıktan ve sevgiden daha çok sevmek zorundasın».

İbni Felyus bu görüşünü günlerce savundu ve sonunda Şéro'yu ikna etti. İbni Felyus katı ve azimli bir adamdı. Sonra Şéro, Emîri zehirlemeye birkaç defa kalktıysa da yemek ve içmek zamanlarında bunu başaramadı.

Öte yandan Emîr, Hetah (Hetax) kalesini[189] Şéro'ya vermişti. Hetah sağlam, geniş otlaklara ve bereketli topraklara bakan bir kaleydi. Şéro'nun da bir âdeti vardı; ilkbahar günlerinde Emîri oraya götürürdü ve ikisi orada ilkbaharı birlikte geçirirlerdi. Şéro bu arada toplu ziyafetler de verirdi.

400 (Miladî 1010) yılının başlarında, kimisine göre de 401 (Miladî 1011) yılının başlarında yine Hetah'a gittiler ve günlerce eğlendiler, yiyip içtiler, avlandılar. İbni Felyus da onlara bol yemekler ve içkiler hazırlardı. Böylece günlerce süren güzel ve neşeli bir vakit geçirdiler.

Bu sırada Şéro oğluna, kalenin kapısına bir grup nöbetçi bırakmasını ve bunların Emîrin adamlarından kimseyi içeriye bırakmamalarını emretti. Kendileri de yemeğe ve içmeğe oturdular. Emîr, bol bol içiyor, eğleniyor ve Şéro'ya yemin vererek ısrarla oturmasını

---

(189) Diyarbakır'a bağlı Lice ile Hazro ilçeleri arasında bulunan ve eski bir şehir olan Hetah'ın adı bazı kaynaklarda da «Atak» olarak geçmektedir; yörede ise «Entax» (Entah) adıyla bilinmektedir. (M.E.B.)

istiyordu. Fakat Şéro, Emîrin önünde eğilip yerleri öpüyor ve oturmuyordu. Her defasında da bir kadeh doldurup Emîre veriyordu.

Bu arada iyice sarhoş olan Emîrin amcasının oğulları ve adamları birer birer kalkıyorlardı. Şéro da onlarla birlikte çıkıyor ve kendilerini uğurlamak için çıktığı izlenimini veriyordu. Ne var ki her kalkan adamı bir başka eve götürüp tutukluyor ve bu işi Emîrin emriyle yaptığını söylüyordu. Meclistekilerin hepsi dağılıncaya kadar bu iş böyle devam etti. Sonunda Emîrin yanında şarkıcılardan ve diğer üç kişiden başka kimse kalmadı. Bir de Emîrin Muşrık adındaki özel hizmetçisi vardı.

Emîrin yüzünde serhoşluk belirtileri belirince Şéro şöyle konuştu:

«Eğer efendimiz uyumayı arzu buyururlarsa yatakları hazırdır».

Emîr şu karşılığı verdi:

«Evet uyuyacağım, yalnız elimdeki şu kadehi de içeyim. Hayatımın hakkı için gel de birlikte birer kadeh içelim».

Şéro, «başüstüne» dedi ve birlikte içtiler. Sonra Emîr kalkıp yatak odasına geçti ve yatağına girdi. Özel hizmetçisi de ayaklarını kucağına alarak ovmaya başladı.

Bu sırada İbni Felyus Şéro'ya dedi ki:

«Haydi, tam zamanıdır, fırsat eline geçti işte».

Şéro ise şöyle dedi:

«Vallahi bu işte vicdanım bana itaat etmiyor». İbni Felyus ise, direterek şöyle konuştu:

«Bu işi mutlaka yapmalıyız, yoksa ,hepimiz ölürüz».

Bunun üzerine Şéro şu karşılığı verdi:

«Vallahi ben yapamam, istersen kendin yap».

Bunun üzerine İbni Felyus, elinde yalın kılıcı olduğu halde Emîrin yatak odasına girdi. Emîr kendisini görünce sordu:

«Bu saatte buraya neye geldin». İbni Felyus hizmet için geldiğini söyleyince, Emîr dedi ki:

«Çık dışarı, bir daha da girme». Fakat İbni Felyus çıkmadı. Bunun üzerine Emîr yatağından fırlayarak bir hâmlede onu yere yıktı ve üzerine oturup Şéro'ya «kılıcımı getir» diye bağırdı. Kılıcı da sürekli olarak yanında bulunduruyordu. O sırada da yatağının altındaydı. Fakat Şéro kendisini tehdit ederek kılıcı yatağının altından aldı ve Emîrin omuzuna indirdi. Emîr şöyle dedi:

«Ah Şéro!, sen İbni Felyus'un kinine uydun; vallahi sen bundan sonra iflâh olamazsın».

Şéro ile oğlu Emîri öldürdükten sonra hizmetçi Muşrık'ı da yakaladılar. Sonra Şéro, güvendiği askerleri uykudan kaldırıp onlara olup bitenleri anlattı. Emîrin adamlarını ve amcasının oğullarını da tutukladı. İstediği adamları kalede alıkoydu, istemediklerini de çıkarttı. Bütün bu işleri bir gecede bitirdikten sonra, aynı gece Muşrık'ı önüne katarak Meyyafarkîn'e hareket etti ve seher vaktinde oraya vardı.

Kapıcıların ve nöbetçilerin bir âdeti vardı; Emîr avdan ve geziden döndüğü zamanlarda Muşrık'ın yüzünü görmeden kapıyı açmazlardı. Şéro kapıya varınca Muşrık nöbeıçilere seslendi. Onlar da inip kapıyı açtılar. Şéro ve İbni Felyus, önlerinde meşaleler yandığı halde içeri girdiler. Fakat nöbetçiler Emîri görmeyince Şéro'yu durdurdular ve atından indirdiler. İbni Felyus hemen dönüp onlardan üç kişi öldürdü ve babasını ellerinden aldı. Sonra şehre girip, hükümdarlık makamı olan Hamdanoğulları Sarayına gittiler. Şé-

ro şehrin yönetimine, hazineye ve orduya elkoydu. Halk da korkusundan kendisine boyun eğdi.

★

Denilmiştir ki:

Şéro, Emîrin kardeşi Emîr Ebu Nasr'ı yakalatmak için Siirt şehrine bir askerî birlik gönderdi.

Emîr Ebu Nasr, Emîr Ebu Ali'nin öldürülmesi sırasında, kardeşi Mümehhidüddevle ve askerlerle birlikte Amed surlarının önünde bulunuyordu. Emîr Ebu Mansur Meyyafarkîn'e dönüp hükümdar olunca, kardeşi Ebu Nasr da bir süre yanında kalmıştı. Bir gün Ebu Nasr, hükümdar olan kardeşine şöyle demişti.

«Dün gece rüyamda, Ay'ın kucağıma düştüğünü gördüm»:

Kimisine göre de şöyle demişti:

«Güneş'in başımın üstüne geldiğini gördüm».

Kardeşi de kendisine şu karşılığı vermişti:

«Bu rüyan, senin hükümdar olacağının işaretidir. Bundan sonra yüzünü görmeyeyim, gördüğüm takdirde seni öldürürüm».

Sonra kendisini Meyyafarkîn'den uzaklaştırarak Siirt'teki ırmağın kenarına göndermişti. Hayatının sonuna kadar da kardeşini görmemişti.

Bazıları da bu olayı şöyle anlatıyorlar:

Emîr Ebu Ali'nin öldürülmesi üzerine bunlar Amed'den döndükten bir süre sonra, Mümehhidüddevle Ebu Nasr'ı sürgün etti. Kendisine, kardeşini sürgün etmemesi için rica edenlerin ricalarını da kabul etmedi. Fakát ricada bulunanlar, yine kardeşinden bahsetmeye devam edince Hükümdar, «onu görürsem öldürürüm» dedi. Bunun üzerine onlar sordular:

«Peki niçin, günahı ne?» Emîr de şu karşılığı verdi:

«Rüyamda Güneş'in kucağıma düştüğünü, kardeşim Ebu Nasr'ın da yerinden fırlayarak onu kucağımdan kaptığını ve benimle mücadele ettiğini gördüm. Burdan anlaşılıyor ki kendisi mutlaka Hükümdar olacaktır. Bu nedenle kendisini görmeye tahammülüm yoktur».

Denilmiştir ki:

O yıl kıtlık vardı. Bir ölçek buğday 10 kırmızı altına çıkmıştı. Emîr Ebu Nasr kendi kendine şöyle dedi: «Eğer ben hükümdar olursam günde bir ölçek buğday camide sadaka veririm», Emîr Ebu Nasr, kardeşinin hükümdarlığı boyunca hep Siirt'te kaldı.

Emîr Mümeinhidüddevle'nin hükümdarlığı 387 (Miladî 998) yılından 401 (Miladî 1011) yılına kadar, yani 14 yıl sürmüştü.

★

14 Muharrem 401 (Miladî 1011) tarihinde cuma günü, Musul'da Mısır Halifesi El-Hâkim adına hutbe okundu. Fakat birkaç gün sonra yine onun adı iptal edilerek Abbasî Halifeleri adına okunmaya başlandı. Bunu Ukayloğulları(190) yapmıştı. Halk tepki gösterince yine iptal ettiler.

★

(190) XI. ve XII. yüzyıllarda Musul ve dolaylarında egemenlik kurmuş bir aile olan Ukayloğulları, başlangıçta Hamdanoğullarının hizmetine girmişler, daha sonra 996 yılında Musul'u işgal etmişler ve Kuzey Irak'ın büyük bir kesimini egemenlikleri altına almışlardır. Yönetimlerine 1093 yılında Selçuklular tarafından son verilmiştir. (M. E.B.)

Şéro Emîrin mührüyle bütün kaleleri aldı. Yalnız Erzen kaldı. Erzen'de de Emîr Ebu Ali ve Emîr Mümehhidüddevle'nin hükümdarlıkları boyunca valilik yapan Isfahanlı Hoca Eb'ül-Kasım adında bir vali bulunuyordu.

EMÎR EBU NASR AHMED NASRUDDEVLE BİN MERVAN'IN HÜKÜMDARLIĞI

Denilmiştir ki:

Şéro, Meyyafarkîn'e girdiği günün üçüncü günü, Emîr Ebu Nasr'ı yakalatmak ve Tanza([191]) ile Siirt'i kendisinden almak için 500 atlıdan kurulu bir askerî birlik gönderdi. Ayrıca Dünbülî([192]) Abdurrahman bin Eb'ül-Verd'i Erzen'e yolladı. Erzen'de, akıllı ve tedbirli bir adam olan yaşlı Hoca Eb'ül-Kasım bulunuyordu. Abdurrahman Eb'ül-Kasım'ın yanına gitti, onunla ve adamlarıyla yumuşak bir dille konuştu. Fakat onlar hiç bir sözüne karşılık vermediler. Sonra ikisi ava çıktılar. Bir ara Hoca Eb'ül-Kasım yalnız kaldı. Bu sırada, hızlı hızlı yürümekte olan bir adam gördü. Hemen adamı çağırıp «ne haber» diye sordu. Adam şu karşılığı verdi:

---

(191) Tanza, Cizre yakınlarında bulunan eski bir şehirdir. (M.E.B.)

(192) Dünbülî Kürtlerin bir kolunun adıdır. (M.E.B.)

«Şéro Emîri öldürdü ve Emîr Ebu Nasr'ı yakalatmak için asker gönderdi. Ben de, onlar daha varmadan gidip kendisine durumu bildireceğim. Haberin yayılmaması için her tarafta yollar tutulmuştur».

Adamın bu sözleri üzerine Hoca Eb'ül-Kasım endişeye düştü. Her zaman kendisine danışırlardı. Erzen'e varıp da haberin doğru olduğunu öğrenince elbiselerini yırttı, yüzünü dövdü, ağladı, sızladı; sonra da Emîr Ebu Nasr'a bir askerî birlik ile şu haberi gönderdi:

«Atları doludizgin koşturarak acele yanıma gel».

Bu haber üzerine Ebu Nasr ertesi gün Erzen'e vardı ve durumu öğrenerek Eb'ül-Kasım'ın yanında kaldı.

Bu sırada Şéro'nun askerleri de Erzen'e vardılar. Eb'ül-Kasım onlarla çarpıştı. Bunun üzerine Şéro'nun askerleri Erzen'e saldırdılar. Hoca Eb'ül-Kasım Emîre dedi ki:

«Sen kalenin kapısını koru, ben bunları kovayım».

Askerler Emîrin Erzen'e gelmiş olduğunu ve orada güvenlik içinde bulunduğunu öğrenince gerisingeriye döndüler. Ertesi gün hizmetçi gelip Emîri gözleriyle gördü ve gidip onlara bildirdi. Bunun üzerine onlar da üzülüp Meyyafarkîn'e geri döndüler ve durumu Şéro'ya bildirdiler.

Denilmiştir ki:

Hoca Eb'ül Kasım sonra Mervan ve karısını Ebu Ali'nin türbesinin yanından getirterek, onlara Emîrin öldürülmüş olduğunu bildirdi. Ebu Nasr'ı da getirterek hepsinin huzurunda ona yemin ettirdi. Kendisi de yeni Emîrin buyruğu altında olacağına ve bütün emirlerine boyun eğeceğine yemin etti ve şöyle dedi:

«Ben canımı ve malımı senin uğrunda harcayacağım».

Daha sonra çıkıp şehir halkını, askerleri, şahitle-

ri, kadıyı topladı ve onların huzurunda Emîre tekrar yemin ettirdi. Onlar da yeni hükümdarın emrinde olacaklarına yemin ettiler.

Hoca Eb'ül-Kasım sonra hazineleri açarak halka ve askerlere mal, para ve silâh dağıttı. Her taraftan Kürt aşiretlerini topladı ve toplanan muazzam halk topluluğuna Emîrin buyruğu altında olacaklarına, onun emrinden çıkmayacaklarına, kendisinden bir şey istemeyeceklerine ve, Şéro'yu öldürüp memleketi kendi egemenliği altına alıncaya kadar kendisiyle beraber olacaklarına dair yemin ettirdi. Hepsi de yemin etti.

Bundan sonra hemen harekete geçerek Meyyafakin'in dışındaki Rabad'a saldırdılar. Oradaki malların hepsini yağma ettiler ve adamların çoğunu öldürdüler. Şéro ve askerleri şehirden çıkıp onlarla savaştılarsa da, şiddetli çarpışmalar sonucunda yenilgiye uğradılar ve gerisingeriye kaçmak zorunda kaldılar. Ellerinde bulunan her şey de ganimet oldu ve birçok adamları öldürüldü. Emîr ve Hoca Eb'ül-Kasım da ordu ile birlikte Erzen'e döndüler. Oraya vardıktan sonra Emîr alınmış olan bütün ganimetleri askerlere dağıttı, kendisi hiç bir şey almadı. Ayrıca hazinedeki eşyayı da çıkarıp onlara dağıttı, askerlere yeni techizat da verdi. Çevresinde daha büyük bir halk topluluğu toplandı. Emîr ve Hoca Eb'ül-Kasım bu topluluğu alarak yeniden Meyyafarkîn'in üzerine yürüdüler ve bir fersah mesafede karargâh kurdular.

Şéro bu durum karşısında, yaptığına pişman oldu ve kendisini kötü bir akıbetin beklediğini anladı. Daha önce halka kötülük yapmış olduğu için, bu sefer halkın gönlünü almaya çalışarak onlara iyilik etmeye ve mal dağıtmaya başladı. İbni Felyus kendisine, Rum Kralına mektup göndererek onun himayesine sığınmasını ve, «ey Rum Kralı, senden başka canımızı kur-

taracak kimse yoktur» deyip memleketi ona teslim etmesini tavsiye etti. Şéro da bu tavsiyeye uydu ve Rum Kralına mektup ve hediyeler gönderdi. Şehir halkı bunu duyunca çok iğrendiler, canları sıkıldı ve Şéro'yu da, oğlunu da açıkça lânetlediler. Şéro ve oğlu, halkın kendilerine sövdüğünü ve lânet getirdiğini duydular.

Sonra Şéro, elinde bulunan paraları, mücevherleri ve malzemeleri sandıklara koydu ve, eskiden beri kendisiyle dost geçinen İbni Dimne'ye mektup yazarak, ya kendisinin bizzat gelmesini, ya da güvendiği bir adamını göndermesini istedi. İbni Dimne, yaveri ve damadı Komutan Mürtec'i göndererek emrinde olduğunu ve istediğini yapacağını bildirdi. Mürtec Meyyafarkîn'e varınca sandıklara konmuş bulunan mallar ve paralar kendisine emanet edildi; Şéro, sandıkların içindekileri parça parça, kese kese göstererek çeşitlerini ve niteliklerini belirtti. Sandıklar daha sonra Amed'e nakledildi. İbni Dimne de Şéro'ya bağlılık yemini etti. Şéro da ona, ikisinin beraber olacaklarına ve kendisini bırakmayacağına, himaye edeceğine yemin etti.

Denilmiştir ki:

Halk, Şéro'nun memleketi Rum Kralına teslim etmeye kararlı olduğunu ve Müslümanlara darbe vuracağını iyice anlamıştı. Halk, Emîr Ebu Ali'nin kendilerine yapmış olduğu muamelenin bir benzerinin yapılacağından korkuyordu. Nitekim cuma günü namaz vakti gelince İbni Felyus büyük bir kalabalıkla ve muazzam bir gürültü içinde camiye gitti. Halk, onun bu durumda geldiğini görünce, baskına uğrayacaklarından artık şüpheleri kalmadı. Ve halk ayaklanarak camiden dışarı çıktı. İbni Felyus halkın önünde yenilgiye uğ-

radı ve gerisingeriye kaçtı; fakat halk peşini bırakmadı.

Öte yandan, daha önce Emîr Mümehhidüddevle'nin hizmetine girmiş bir Gürcü soylusu vardı. Bu adam, İbni Ebî Leys adlı Gürcü Kralından kaçmıştı. Ailesi hâlâ Tiflis'te Gürcü krallarının hizmetinde bulunmaktaydı. Meyyafarkin'e gelmiş olan bu soylu ile birlikte kalabalık bir topluluk da vardı. Emîr öldürülünce onlar da Şéro'nun hizmetine girmişlerdi.

İşte İbni Felyus halktan kaçıp sarayın kapısına varınca ve orada askerlerin himayesine girince, halkın hâlâ kendisini kovalamakta olduğunu gören babası Şéro, halka ok atmaları için bu Gürcülere emir verdi. Bu emri alan Gürcüler, hep birlikte halka ok attılar. Halkın bir kısmı öldü, bir kısmı da yaralandı. Sonra Şéro çıkınca halk durdu ve kendisine şöyle dedi:

«Bize İbni Felyus'u teslim et. Çünkü kötülüğün başı odur. Seni de yaptığın işe o teşvik etti».

Fakat Şéro İbni Felyus'u teslim etmedi. Bunun üzerine halk tekrar hücuma geçti. Bu durumu gören Şéro saraya girdi ve hazineleri açarak askerlere silâh dağıttı. Böylece Şéro'nun askerleriyle halk arasında büyük bir çarpışma başladı. Bu şiddetli çarpışma sonucunda Şéro ve askerleri yenilgiye uğradılar ve surlara sığındılar. İbni Felyus ise öldürüldü ve cesedi çocuklar tarafından yerlerde sürüklenerek sokaklarda gezdirildi, teşhir edildi. Halk ayrıca sarayı ve içindeki malları yağma etti.

Şéro ise surlara sığınarak Hükümdarlık Burcuna çıktı ve orada kaldı. Daha sonra şehrin yaşlılarını çağırttı. Onlar gelince kendisine sitem ve serzenişte bulundular. Şéro kendilerinden aman istedi. Onlar da aman verdiler ve onu öldürmeyeceklerine, kendisiyle Emîr Ebu Nasr arasında arabuluculuk edeceklerine

söz verdiler. Bunun üzerine burçtan indi ve onların elebaşılarından birinin evinde onlara yemin ettirdi.

Evin sahibi, Ebu Tayyıb Muhammed bin Ubeyd bin Mihver adında zengin bir adamdı. Halk kendisine bağlıydı ve sözünü dinlerdi. Kendisi, Şeyhler Şeyhi Eb'ül-Hasan Ali bin Yahya bin Hasan bin Ebi Tayyıb'ın dedesidir.

İşte adı geçen Ebu Tayyıb, Şéro'nun yanından çıkıp halka sitem etti ve sarayı yağma etmekten vazgeçmelerini söyledi. Ne var ki halk sözünü dinlemedi. Eski sarayı yıktılar ve kalan malları da aldılar.

Halk sarayı istilâ ettikten sonra Emîr Ebu Nasr'a yazarak gelmesini istediler. Emîr de gelip şehrin dışında karargâh kurdu ve kendilerine haber salarak Şéro'yu teslim etmelerini istedi. Fakat halk, «biz kendisine aman verdik, canını ve malını koruyacağımızı vadettik» diyerek Şéro'yu teslim etmeyeceklerini bildirdi. Sonra halk arasında ikilik çıktı. Bunun üzerine Şeyh Ebu Tayyıb bin Mihver onlardan ayrıldı ve «ben bu işte yokum» dedi. Kendisi çekilince, başlarına Ebu Tahir bin Hammamî adında saygı gösterdikleri bir adam getirdiler. Bir süre onun sözünden çıkmadılar. Ne varki daha sonra aralarında yine ikilik çıktı. İkilik çıkınca Ebu Tahir de onlardan ayrıldı.

Bu sefer de başlarına, Bezciler Çarşısının ileri geleni olan Eb'ül-Hasan Ahmed bin Vasîf El-Bezzaz adındaki adamı getirdiler. Bunun, İbni Ebi Reyhan adında, aşireti ve akrabaları adamları bulunan bir dostu vardı. İkisi görüşüp anlaştılar ve şehri korumaya, halkın durumuyla ilgilenmeye karar verdiler. Eb'ül-Hasan halka iyilik yapacağına söz verdi ve halkı, yaşlıları toplayarak onlarla durumu görüşüp kararlar aldı. Saraydan yağma edilmiş olan malların bir kısmını da geri aldı. Böylece durumu güçlendi.

Denilmiştir ki:

Sonra Emîr Ebu Nasr, ciddi olarak halkın karşısına çıktı, onlarla şiddetli bir savaşa girişti. Bunun üzerine İbni Vasîf işin uzayacağından, halkın Emîre teslim olacağından ve kendisinin düşman olarak kalacağından korkmaya başladı. Bunu önlemek için de Emîre gizlice haber göndererek kendisinden ve Hoca Eb'ül-Kasım ile diğer arkadaşlarından aman istedi. Ayrıca kendi şahsı ve halk için bazı şartlar ileri sürdü ve elinden geleni yapacağını bildirdi. Emîr kendisine olumlu cevap verdi ve geri çekildi.

İbni Vasîf sonra şehrin yaşlılarını ve ileri gelenlerini camide toplayarak onlara şöyle dedi:

«Abluka altında ne zamana kadar sabredeceğiz ve içinde bulunduğumuz durum ne zamana kadar sürecek? Evlerimiz ve emlâkimiz yıkıldı, geçimimiz ve kazancımız bozuldu».

Halk ise onun bu sözlerine şu karşılığı verdi:

«Şéro'yu asla teslim etmeyeceğiz».

Emîr de kendilerine haber yolladı. Fakat ona cevap vermediler. Bu, Ekim ayında oldu.

Kasım ayı gelince, görülmemiş bir soğuk ve kar yağışı başladı. Bu yüzden Emîr ile arkadaşları büyük güçlüklere uğradılar. Artık orada kalmalarına imkân yoktu. Bu nedenle orada bazı askerler bırakarak Erzen'e döndüler. Şehri kuşatmaya devam eden askerler şehir halkının dışarıyla olan bağlantısını kesmeye ve yiyecek sağlamalarını engellemeye devam ettiler. Emîr de Şubat ayına kadar Erzen'de kaldı. Sonra tekrar Meyyafarkîn üzerine yürüyerek kuşatmayı ve savaşı şiddetlendirdi. İbni Vasîf tekrar Emîre haber göndererek güvenini kazanmaya çalıştı. Emîr de iyilik yapacağı cevabını verdi. Emîr, onların uzun süre dire-

nebilmelerinden ve teslîm olmayışlarından etkilenmişti.

İbni Vasîf Emîrden olumlu cevap alınca halkı topladı ve şöyle konuştu:

«Bu durum ne zamana kadar böyle devam edecek? Bu iş hayli uzadı. Bu Emîr bizlerden vazgeçmeyecektir. Bizim de kendisinden başka sığınacak kimsemiz yoktur. Şêro için kendimizi ölüme atmayalım».

Halk ne yapılması gerektiğini sorunca da şöyle dedi:

«Emîre yazalım ve durumumuzu düzelttiğimizi bildirelim. Şêro için de af dileyelim. Affederse ne âlâ, etmezse Şêro varsın ölsün; fakat biz kendimizi ölüme atmayalım».

Bunun üzerine halk, «Nasıl istersen öyle yap» diyerek ittifakla kendisine yetki verdi. Sonra halktan bir grup çıkarak Emîrin yanına gitti. Emîr onlara ilgi gösterdi, iyilik yapacağını vadetti ve istekleri üzerine yazılı olarak aman verdi, Şêro'ya da dokunmayacağını söyledi. Bunun üzerine şehre döndüler. Ertesi gün erkenden kalkıp Su, Şehir ve Rabad Kapılarını açtılar. Emîr Ebu Nasr şehre girerek Şêro'nun evine gitti. Çünkü Hükümdarlık Makamı yıkılmıştı. Şêro da Hükümdarlık Burcundan inip Emîrin huzuruna girdi. Hoca Ebül-Kasım Hükümdarlık Burcuna çıktı.

Emîr Ebu Nasr'ın şehre girişi, 401 (Miladî 1011) yılının son ayındaydı.

Böylece memleketi istikrara kavuşturan Emîr, halkın işleriyle meşgul oldu ve Hoca Eb'ül-Kasım'ı da Vezir tayin ederek bütün işleri kendisine bıraktı. Kendisi de ancak onun fikrini aldıktan sonra bir işe girişirdi. Vezir, güzel bir siyaset izleyerek şehirde bulunan birtakım ahlâksız, zararlı ve yıkıcı kimseleri cezalandırdı. Böyleleri şehirden kaçmak zorunda kaldı-

lar. Sarayın yağma edilmesi sırasında ellerine geçirmiş oldukları altınlar da onlardan geri alındı. Eb'ül-Hasan bin Vasif de Tanza, Tıl Fafan ve Cezîre sınırına kadar olan bölgeyi yönetmekle görevlendirildi.

Emîr, bir süre sonra Şéro'yu yakalayıp, kardeşi Mümehhidüddevle'yi öldürmüş olduğu yere göndererek orada astırdı. Kendisiyle birlikte bozgunculuk yapmış olan adamlarından da bazıları yakalanarak öldürüldüler. Ayrıca, dürüst olmayan, kargaşalık çıkarmak ve bozgunculuk yapmak isteyen kimseler de şehirden çıkartıldılar. Emîr daha sonra kardeşi Mümehhidüddevle'nin tabutunu Erzen'de bulunan anne ve babasının yanına naklettirerek kardeşi Ebu Ali'nin kubbesine gömdürdü.

Mümehhidüddevle'nin çocuğu yoktu.

Emîr Şéro'yu öldürünce İbni Vasîf de korktu ve Tanza'yı da, yönetimini de bırakarak Bağdad'a gidip yerleşti.

Denilmiştir ki:

Emîr Ebu Nasr hükümdarlığını sağlamlaştırdı. Amed'den başka Diyarbekir,in her tarafını egemenliği altına aldı. Krallara, Halifeye ve Büveyoğlu Bahaüddevle'ye mektuplar yazdı. Böylece iktidarı güçlendi ve kendisine karşı çıkacak kimse kalmadı. Unvanı da «Nasruddevle»([193]) idi. Bu arada İbni Dimne de, damadı olan Komutan Mürtec'i Meyyafarkîn'e gönderdi ve kendisiyle birlikte Hükümdara hediyeler ve hükümdarlığını kutlamak için mektuplar yolladı; Mümehhidüddevle zamanında olduğu gibi Nasruddevle'ye de vergi vereceğini, onun adına hutbe okutacağını ve

---

(193) Devletin yardımı, yardımcısı demektir. (M.E.B.)

para bastıracağını bildirdi. Emîr ve Hoca Eb'ül-Kasım, bunu kabul ettiler.

★

402 (Miladî 1012) yılının 2 Rebiyülevvelinde, feraiz bilgini Eb'ül-Hüseyin[194] bin Duban Bağdad'da öldü. Allah kendisine rahmet eylesin.

23 Zilkade 403 (1013) tarihinde de Kadı Ebu Bekir El-Bakıllanî[195] Bağdad da öldü. Mezar taşına şu şiir yazıldı:

«Adamların beraberinde yürüdüğü dağa bak,
«Mezara bak ki, içine ne şerefler alır.
«Kınına girmiş İslâm kılıcına bak
«Ve bak İslâmın sedef içindeki incisine».

5 Cemaziyelevvel 403 (Miladî 1013) pazartesi günü de Melik Bahaüddevle Bağdad'da vurularak öldürüldü. O sırada 42 yaşında bulunuyordu[196]. Yerine çocukları geçtiler.

4 Muharrem 403 (Miladî 1013) cumartesi günü, Sultanuddevle Ebu Şuca[197] amcasının oğlu Fahrulmülk'ü yakaladı ve salı gecesi öldürdü.

---

(194) İbn'ül-Esîr C. 9, S. 167'de «Eb'ül-Hasan» diye geçiyor (B.A.A.).

(195) Kadı Ebu Bekir El-Bakıllanî'nin asıl adı Muhammed'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Basra ve Bağdad'da öğrenim yapmıştır. Sonra öğrenci okutmaya ve eser yazmaya başlamıştır. Şiîleri ve Batınîleri eleştiren eserler yazmış, kelâm bilgisi alanında büyük üne kavuşmuştur. (M.E.B.)

(196) **En'Nücum'üz-Zahire** C. 4, S. 232'de şunlar yazılıdır: «Bahaüddevle bin Adududdevle, 5 Cemaziyelâhır 403 (Miladî 1013) pazartesi günü Ercan'dan öldü. O zaman ömrü 42 yaş 9 aydı. Cenazesi Ercan'dan Kûfe'ye götürüldü.» (M.E.B.)

(197) Bahaüddevle'nin oğludur. (M.E.B.)

Yine bu yılın Muharrem ayında Kâbe'deki «Rukn-ı Yemanî»nin[198] çatladığı ve Peygamber efendimizin oturmuş olduğu duvarın yıkıldığı haberi geldi.

Ayrıca Kudüs'teki Büyük Manastır kayanın üzerine yıkıldı.

Bir de Surremenrea'da[199] bulunan cami yandı ve bu yüzden halk büyük bir korkuya kapıldı.

★

Denilmiştir ki:

Emîr Ebu Nasr Nasruddevle, ikameti için bir saray yaptırmak istedi ve Hamdanoğullarının eski sarayını yenilemeye karar verdi. Bazı kimseler ise, tepenin üzerindeki kaleyi onarıp saray haline getirmesini tavsiye ettiler. Kendisi de bu görüşü beğendi. Hoca Eb'ül-Kasım ise şu görüşü ileri sürdü:

«Bence sarayı Hükümdarlık Burcunun yanında yaptır. Çünkü orası yüksek ve bütün şehre hâkim durumda olan bir yerdir. Şayet sarayı şehrin içinde yaptırırsan Hükümdarlık Burcu yalnız kalır ve orada bulunacak kimse, onu şehirden ayırıp bağımsız olarak yönetebilir. Fakat sarayı orada yaptırırsan Hükümdarlık Burcu da, kapı da saraya bitişik olacağı için senin yönetiminin altında kalırlar ve sarayın birer parçası haline gelirler».

Bu görüş Emîrin hoşuna gitti ve 403 (Miladî 1013) yılının başında sarayı yaptırmaya başladı; büyük bir

---

(198) Kâbe'nin Yemen tarafına bakan köşesi. (M.E.B.)

(199) Surremenrea Dicle'nin doğusunda, Bağdad'ın 100 km. kadar kuzeyinde bulunan eski bir şehirdir. 836 yılında Abbasî Halifesi El-Mu'tasım tarafından kurulmuş ve başkent haline getirilmiş bu şehrin yerinde günümüzde sadece bir köy bulunmaktadır. «Gören sevinir» anlamına gelen «Surremenrea» adı sonradan «Samerra» şekline sokulmuştur. (M.E.B.)

para harcayarak gayet güzel bir saray meydana getirdi. Ayrıca Rabad'a bakan yazlığı da yaptırdı ve sarayın bahçesine ağaçlar diktirdi. Denildiğine göre bu yazlığın ve Melike evinin yerinde büyük bir manastır vardı. Sonra buradaki eski eserleri Hükümdarlık Manastırına nakledildi. Emîr, yeni yaptırdığı sarayı en güzel şekilde süsledi, duvarlarında ve tavanında altın nakışlar işletti ve böylece görülmemiş şekilde bir saray meydana getirdi. Denildiğine göre Pınarbaşı'ndan[200] saraya bir de su kanalı açtırdı. Bu, yolun üzerinde bulunan saray kanalıdır. Bu suyu saraya götürüp orada hamam ve havuz yaptırdı.

Denilmiştir ki:

Sarayın inşası 403 (Miladî 1013) yılının Zilhicce ayında tamamlandı.

Zilhicce ayında bayramdan üç gün önce, Halife El-Kaadir Billâh'ın hizmetçilerinden biri geldi. Yanında da, Sultanuddevle bin Büveyh'in, Eb ül-Ferec Muhammed bin Ahmed bin Mezîd adındaki yaveri vardı. Bunlar Halife ve Sultandan hediyeler, tebrikler ve bütün Diyarbekir'in kendisine verildiği hakkında berat getirdiler. Ayrıca kendisine «Nasruddevle» unvanı da verildi. Hediyeler ise bir kuşak, bir ferace elbise, bir cübbe, bir siyah renkli sarık, iki işlemeli altın bilezik, bir de altın eyerli at olmak üzere yedi parçadan ibaretti. Ayrıca, Diyarbekir'in bütün kale ve şehirlerinin kendisine verildiği hakkında imzalı bir yazı vardı. Bu yazı halkın, şahitlerin ve ileri gelenlerin huzurlarında okundu.

O zamanki kadı, Ali bin Hâmid'di. Yukarıda da

---

(200) Pınarbaşı, şehrin kuzeyinde bulunan ve «Kanîya Mezın» (Büyük Pınar) adıyla anılan pınar olsa gerektir. Yazar bazı yerlerde buna «Kaynak pınarı» demektedir. (M.E.B.)

bahsettiğimiz gibi kendisi, Kadı Nesevî'nin vekili bulunuyordu. Kendisi daha önce de kadılık yapmıştı. Fakat azledip yerine Eb'ül-Kasım Hasan bin Hasan bin Munzır tayin edilerek Mümehhidüddevle'nin hükümdarlığı boyunca bu görevde kalmıştı. Eb'ül-Kasım ölünce 401 (Miladî 1011) yılında Ali bin Hâmid tekrar kadı olmuştu.

Emîr, gönderilen hil'atleri halkın huzurunda giydiği günün akşamı, Mısır Halifesi El-Hâkim Biemrillâh Ebu Ali Mansur'dan da bir elçi gelerek birçok hediye getirdi. Mısır Halifesi de Emîre «İzzüddevle»[201] unvanını vermişti. Mısır Halifesinin elçisi gelince bütün devlet yöneticileri kendisini karşılamaya çıktılar. Elçi onlarla birlikte şehre girdi.

Ertesi günün sabahı da Rum Kralı Basil'den bir elçi geldi. Halk onu da karşılamaya çıktı Konstantiniye[202] Kralı olan Basil de Emîr Nasruddevle'ye uzun boylu atlar, develer ve tarif edilemeyecek kadar güzel hediyeler göndermişti.

O gün bayramın dördüncü günüydü. Emîr Nasruddevle, bayram tebriklerini kabul etmek için tahta oturdu. Halife ve Sultanın elçileri sağına, Mısır Halifesinin ve Rum Kralının elçileri de soluna oturdular. Şairler ve Kur'an okuyucuları da hazır bulunuyorlardı. O gün, gerçekten büyük bir gün ve görülmeye değer bir bayramdı. Gelmiş olan yazılar elçilerin ve emîrlerin huzurunda halka okundu. Emîr, gönderilen hil'atleri giydi Kendisi de elçilere, benzerlerinin bulunmasına imkân olmayan hediyeler verdi.

Böylece Nasruddevle'nin şanı yüceldi ve gücü

---

(201) «Devletin izzeti, onuru» demektir. (M.E.B.)

(202) «Konstantiniye» İstanbul'un eski adıdır. (M.E.B.)

arttı; memleketi de istikrara kavuştu. Kendisi hayır işlerinde bulunan, halk arasında adaleti dağıtan bir hükümdardı. Meyyafarkîn surları için çiftlikler ve başka şeyler vakfetti. Ailesinden hiç kimsenin yapmadığı hayır işleri yaptı. Devletin yöneticisi ve siyasetçisi ise Hoca Eb'ül-Kasım'dı.

★

Denilmiştir ki:

403 (Miladî 1013) yılında Şerif Zülmecdeyn Ebu Ahmed El-Musevî[203] öldü. Sultanuddevle onun taziyesinde hazır bulundu. Cesedi Saman Kapısı semtindeki Kureyş Şehitliğine gömüldü. Kendisi Talibîlerin[204] temsilcisi bulunuyordu. Ölmeden önce bu görevi oğlu Şerif Razî Eb'ül-Hasan Muhammed'e devretmişti. Hac emîrliği[205] görevini de oğlu Murtaza'ya vermişti. Murtaza, babasının ölümüne kadar bu görevi onun adına yapardı. Onun bu görevlerini oğullarına devrettiği hakkındaki vasiyetnamesi, Halife El-Kaadir ve Sultanuddevle tarafından Bağdad minberlerinde okutuldu. Böylece iki oğlu da bu görevlerde kaldılar.

405 (Miladî 1015) yılında Kadı Eb'ül-Hasan Ali bin Muhammed El-Maverdî [206] Bağdad'da öldü.

---

(203) Asıl adı Hüseyin'dir. Musa El-Kâzım'ın soyundan geldiği için «El-Musevî» diye tanınmıştır. 919 ya da 920 yılında doğmuştur. (M.E.B.)

İbn'ül-Esîr ve diğer bazı kaynaklara göre 400 (Miladî 1010) yılında ölmüştür. (B.A.A.)

(204) «Talibîler» Hazreti Ali'nin babası Ebu Talib'in soyundan olanlar demektir. (M.E.B.)

(205) Hac emîrliği, eskiden hacıların Hicaz'a gidiş-gelişlerini ve oradaki işlerini düzenleyen, ihtiyaçlarını karşılayan resmî bir görevdi. (M.E.B.)

(206) 405 yılında öldüğü yanlıştır. Çünkü Kadı Eb'ül-

406 (Miladî 1016) yılında da yine Bağdad'da Ebu Hâmid Ahmed bin Ebi Tahir El-İsferayinî öldü. O zaman 62 yaşında bulunuyordu.

6 Safer 406 (Miladî 1016) tarihinde de Şerif Razî bin Hüseyin El-Musevî öldü[207]. Sultanuddevle onun taziyesinde de bulundu. Kendisi 359 (Miladî 971) yılında doğmuş ve ilk şiirini 12 yaşındayken yazmıştı. Cenaze namazını, Ebu Abdullah Muhammed bin Mahlus El Alevî kıldırdı ve bütün halk namazını kıldı; üzerinde beş tekbir getirildi. Cenazesi Saman Kapısındaki Kureyş Şehitliğine defnedildi. Kardeşi Murtaza, cenazesine ve tabutuna bakamadığı için Kureyş Mezarlığındaki Şehitliğe gitmedi. Sultanuddevle ikinci defa Murtaza'nın yanına gelerek, kendisini Meşhed'deki evinden taziyeden alarak Kerh'teki evine gönderdi.

Murtaza, 23 Safer Cumartesi günü Talibîlerin temsilciliğini ve hac emîrliğini eline alarak babasının ve kardeşinin görevlerini kendi şahsında topladı. Ayrıca haksızlıklara bakma görevi de kendisine verildi, bu konudaki yazı Bağdad minberlerinde okutuldu. Sultan ise Halife Camiine geldi ve yazısı huzurunda okundu. Sultan ve Halife tarafından devlet işleriyle görevlendirilmiş bulunan bütün devlet adamları da hazır bulundular. Murtaza'ya, babasının unvanı olan «Zülmecdeyn»[208] unvanı verildi kendisi, Halife ve Sultan tarafından verilen işleri yapmaya devam etti.

★

Hasan Ali bin Muhammed bin Habib El-Basri'nin 450 (Miladî 1058) yılında öldüğü bilinen bir gerçektir. Herhalde kitabı kopya eden kişi, Arapçada «elli» demek olan «hamsîn» sözcüğünü yanlışlıkla «beş» demek olan «hams» şeklinde yazmıştır. (B.A.A.)

(207) İbni Hallikan C. 4, S. 48'e göre 6 Muharrem pazar günü ölmüştür. (B.A.A.)

(208) «İki Şan sahibi» demektir. (M.E.B.)

Nasruddevle bu sırada memleketinde istikrar içinde hüküm sürüyordu. Kendisi halk arasında adaleti yaydı ve onları birçok ağır yükümlülüklerden, vergilerden kurtardı. Meyyafarkîn surlarının birkaç yeri yıkılmıştı. Nasruddevle hükümdar olduktan hemen sonra surların yıkılmış olan yerlerini onarmaya başladı ve hepsini yeniledi.

Denilmiştir ki:

Nasruddevle hükümdar olduğu günden başlayarak daha önce yapmış olduğu adağını yerine getirmeye ve camide yoksullara günde bir ölçek buğday vermeye başladı; ve bu, 407 (Miladî 1017) ya da 408 (Miladî 1018) yılına kadar aralıksız olarak böyle devam etti. Sonra bir gün bu işten usandı ve, «belki bir gün meşgul olurum da bu adağımı yerine getiremem» diye düşündü. Bunun üzerine Vakıflar İdaresini yöneten Şeyh Ebu Muhammed El-Hasan bin Muhammed bin Mihver'in yanına giderek, kendisinin ertesi gün Hoca Eb'ül-Kasım'la birlikte Divanda[209] oturup, yılda 360 ölçek ürün veren bir çiftlik seçmelerini emretti; ve bunu fakirlere vakfedeceğini, ürününün camide dağıtılacağını söyledi. Ve şöyle dedi:

«Böylece adağımı yerine getirmiş olacağım. Çünkü günün birinde unutacağımdan ve adağımı yerine getirmemiş olacağımdan korkuyorum».

Ertesi gün Şeyh Ebu Muhammed, Hoca Eb'ül-Kasım'la birlikte Divanda oturdu ve ikisi bu meseleyi konuştular. Sonunda Meyyafarkîn'in batısında bulunan ve «Atşa» adıyla tanınan köyü seçmeye karar verdiler ve durumu Emîre bildirdiler. O da Atşa köyünü fakirlere vakfetti. İşte o zamandan beri bu köyün ürünü-

---

(209) «Divan», devlet işlerinin yönetildiği Hükümdar Meclisi demektir. (M.E.B.)

nü alıp camiye götürürler ve orada yoksullara dağıtırlar. Bu köy hâlâ fakir fukaranın vakfıdır. Onu değiştirenlere, ya da fakir fukaradan başkasına sarfedenlere veya vakıf olmaktan çıkaranlara Allah, melekler ve bütün insanlar lânet etsin.

★

406 (Miladî 1016) yılında Üstad Ebu Bekir bin Furek[210] öldü.

405 (Miladî 1015) yılında da Ebu Ali Er-Rikabî, Nisabûr'da öldü. Mezar taşına şu şiirler yazıldı:

«Adamların beraber yürüdüğü dağa bak,
«Mezara bak ki, içine ne şerefler alır.
«Kınına girmiş İslâm kılıcına bak
«Ve bak İslâmın sedefi içindeki incisine»[211]

409 (Miladî 1019) yılında Kadı Ebu Abdullah Hüseyin bin Seleme El-Malikî, Meyyafarkîn kadılığına tayin edildi. Bir süre Şeyh Ebu Muhammed bin Mihver'le birlikte davalara baktıktan sonra Amed kadılığına da tayin edildi ve ileride bahsedeceğimiz gibi iki görevi birlikte yürüttü.

★

Yine 409 (Miladî 1019) yılında Mısır Halifesi El-Hâkim Biemrillâh Ebu Ali El-Mansur'un ortadan kaybolup öldüğü haberi geldi. Yerine de oğlu Eb'ül-Hasan

---

(210) Asıl adı Muhammed'dir. Fıkıh ve kelâm bilginidir. Bu konularda eserleri vardır. (B.A.A.)

(211) Bu şiirin Ebu Bekir El-Bakıllanî'nin mezar taşına da yazıldığı yukarıda geçti. (M.E.B.)

Ali geçti ve «Ez-Zahîr Li'i zaz'i Dinillâh»([212]) unvanını aldı. Kendisi tahta çıktığında 15, kimisine göre de 21 yaşındaydı. O da Nasruddevle'ye hediyeler, mektup ve imza gönderdi.

Babası El-Hâkim'in 409 (Miladî 1019) yılında Ramazan ayında([213]) kaybolmasının nedeni ise şuydu:

El-Hâkim, Mısır halkına şiddetli baskılar yapardı. Kadınların evlerinden çıkmalarını yasak etmişti. Halkın mallarını yağma ederdi. Bir gün yoldan geçerken, yolunun üzerinde duran ve elinde bir kâğıt tutan örtülü bir kadın görmüş, bunun kim olduğunu sorunca da bir kadın olduğu cevabını almıştı. Kâğıdı elinden alırken, bunun yapma bir kadın olduğunu söylemişlerdi. Kâğıdı açıp okuyunca, kâğıtta kendisine küfürler ve lanetler yazılı olduğunu görmüştü. Bunun üzerine öfkesi daha da artmıştı. O gece evine döndükten ve bazı adamlar öldürdükten sonra, kızkardeşi Sittünnas ya da Sittülmülk'ü çağırarak kendisine şöyle demişti:

«Aldığım haberlere göre sen bazı erkeklerle mektuplaşıyormuşsun ve onlar sana geliyorlarmış. Şüphesiz sana tecavüz de etmişler. Seni ebelere muayene ettireceğim.»

Kızkardeşi bu sözleri duyunca korkmuş ve derhal Veziri çağırtarak şunları söylemişti:

«Kardeşim seni tutuklamak istiyor. Bu adam halkın kökünü kazıyacak. Bu ne zamana kadar böyle sürecek?».

Vezir, «ben senin emrindeyim» diye karşılık ver-

---

(212) «Allah'ın dinini yüceltmek için yardımcı olan» demektir. (M.E.B.)

(213) Diğer kaynaklara göre 27 Şevval 411 (Miladî 1021) pazartesi gecesi kaybolmuştur. (M.E.B.)

miş. Bunun üzerine Hükümdarın kızkardeşi kendisine yemin ettirmiş ve demiş ki: «Güvendiğin kölelerinden bana 10 kişi gönder».

Vezir gidip kendisine 10 köle göndermiş ve her birine bin altın vermişti. Kız da kendilerine o kadar vereceğini vadetmişti.

Halife, her gece çıkıp, Makteb, kimisine göre de Maktem adlı dağa gider ve gecenin ilk üçte biri geçtikten sonra seher vaktine kadar orada kalır, sonra yine Mısır'a dönerdi. Kızkardeşi kölelere dedi ki:

«Dağda gizleneceksiniz: kendisi dağa çıkıp yalnız kalınca ve bindiği katırı, kimisine göre de eşeği geri çevirince üzerine atılacaksınız ve kendisini öldüreceksiniz».

Onlara zehirli bıçaklar da verdi. Köleler dağa çıktılar.

Halife ise yıldızlara bakardı. O gece yıldızı çıkmadı. Bunun üzerine annesine dedi ki:

«Bu gece veya yarın başıma büyük bir felâket gelecek». Annesi de şu karşılığı verdi:

«Allahaşkına bu gece çıkma».

Kendisi de oturdu. Fakat gece yarısından sonra dama çıkıp bakınca yıldızını gördü ve «çıkmışsın, uğursuz»! dedi. Sonra dağa çıkmaya karar verdi. Annesi kendisini alıkoymak istediyse de Halife kabul etmedi ve «Allah kaderimizde ne yazmışsa o olacak» diyerek çıktı. Dağa çıkınca da katırı geri çevirdi ve bir mağaraya girdi.

İşte bu sırada köleler hemen üzerine atıldılar ve kendisini bıçaklarla vurup öldürdüler, cesedini de alıp kızkardeşi Sittünnas veya Sittülmülk'e götürdüler. O da cesedi sakladı ve ertesi günü kardeşinin sarayına giderek küçük oğlu Eb'ül-Hasan'la konuştu. Sonra Vezir de geldi ve Sittünnas, kardeşinin oğlunu tahta çı-

karttı, dedesi El-Muizz'in elbisesini ve tacını çıkararak ona giydirdi. Yeni Halifeye «Ez-Zahîr Lii' zaz'i Dinillah» unvanı verildi. Memleketin yönetimi Sittülmülk ve Vezirin eline geçti. Bir süre sonra Sittülmülk Veziri de öldürdü.

El-Hâkim'in halifeliği 23 yıl sürmüştü[214]. Oğlu, 409 (Miladî 1019) yılının Ramazanında halife oldu.

★

410 (Miladî 1020) yılında Sultan Mahmud Sebüktekin[215] ortaya çıktı ve Hind ülkesine, Gazne'ye egemen oldu; büyük işler ve savaşlar yaptı.

★

Emîr Nasruddevle, Erran[216] ve Yüksek Ermenistan Hükümdarı Manuçeroğlu Fadlun'un kızı Fadluniye ile evlendi ve bundan Said ve Şehinşah adlı iki oğlu oldu. Büyük oğlu da Emîr Eb'ül-Hasan'dı. Said, bunun küçüğüydü. Nasruddevle ayrıca, Şerefüddevle Karvaş bin Mukalled'in kızı Seyyide ile de evlendi ve

---

(214) Bilindiğine göre El-Hâkim'in halifeliği 25 yıl sürmüştür. (B.A.A.)

(215) Gazneli Mahmud adıyla tanınmış olan Sultan Mahmud Sebüktekin 970 yılında doğmuştur. Önceleri Sâmânoğullarına bağlı olarak Bust vilâyetini yönetmiş; 994 yılında Horasan valiliğine atanmıştır. 998 yılında Gazne şehrini alarak orada hükümdarlığını ilân etmiştir. 999'da da Sâmânoğullarının başkenti Buhara'yı almış ve Sâmânoğulları Devletini ortadan kaldırmıştır. Hindistan'a karşı birkaç sefer yapmış ve bu ülkenin birçok bölgesini ele geçirmiştir. 1030 yılında Gazne'de ölmüştür. (M.E.B.)

(216) «Erran» Aras ile Kür ırmakları arasındaki kesimdir. (M.E.B.)

kendisi için sarayın bitişiğinde «Melike Evi» adıyla bilinen bir köşk ve bahçe yaptırdı; ona büyük ölçüde değer verdi.

Denilmiştir ki:

Meyyafarkîn'e, Mısır'dan Üstad Ferec adında bir adam geldi. Yanında, güzellikte ve udla şarkı söylemekte bir benzeri daha bulunmayan bir cariye vardı. Emîr, efendisine ilgi gösterdiği cariyeye âşık oldu aşktan deliye döndü. O kadar ki hiç tahammülü kalmadı. Cariyenin, efendisinden Muhammed Eb'ül-Vefa adında bir oğlu vardı. Emîr, cariyeyi satın almak istediğini söyleyince efendisi, «benim ondan çocuğum var, satılması caiz değildir» diyerek bu isteği reddetti. Emîrin buna canı sıkıldı. Fakat cariyeyi o kadar seviyordu ki hiç sabredemiyordu. Satılamayacağını anlayınca kendisiyle evlenmeye karar verdi ve onu bu şekilde efendisinden aldı.

Buna Seyyide ile Fadluniye'nin canı sıkıldı. Seyyide buna katlandıysa da, Fadluniye, ziyaret amacıyla babasının evine gitti ve bir daha da dönmedi; ölünceye kadar babasının evinde kaldı. Emîrin oğlu Emîr Said ise babasının yanında bulunuyordu. Nasruddevle, tarif edilmeyecek kadar güzel olan cariyeler almıştı. Fakat hepsini ihmal ederek yalnız Mısırlı Fereciye ile meşgul oldu.

Nasruddevle 414 (Miladî 1024) yılında kendi şahsî parasıyla Bimaristan'ı [217] yaptırdı ve camiyi onardı. Onarma işiyle, Hazinedar Ebu Said El-Kâtib bin Bahtşo'yu görevlendirmişti. Aynı yıl Rabad Camiinin

---

(217) «Bimaristan» Farsça bir sözcük olup «hastane» demektir. (M.E.B.)

minaresini yaptırdı[218] ve Meyyafarkîn surlarının birçok yerini onardı.

★

Yine 414 (Miladî 1024) yılında Şeyh Eb'ül-Hasan Ahmed bin Muhammed bin Kasım bin İsmail El-Muhamilî vefat etti [219].

418 (Miladî 1028) yılında da Ebu İshak İbrahim bin Muhammed El-İsferayinî öldü. Denildiğine göre Sahib bin Abbad şöyle demiştir: «Bakıllanî boğucu bir denizdir, İbni Furek öldürücü bir ince yılandır, İsferayinî ise yakıcı bir ateştir».

★

Denilmiştir ki:

415 (Miladî 1025) yılında Komutan Mürteç, Amed'den gelerek, her yıl olduğu gibi, yine İbni Dimne'den hediyeler ve hatıralar getirdi. Kendisi İbni Dimre'nin damadıydı. Bu seferki gelişinde Emîrle yalnız konuşmak istedi. İkisi yalnız kalınca Emîre şunu sordu:

«Amed'i ister misin?»

Emîr de tabii ki «evet» diye karşılık verdi. Bunun üzerine Mürtec dedi ki:

«Öyleyse istediğim yemini eder misin?»

Emîr teklifini kabul etti ve, kendisinden yana olacağına, İbni Dimne'nin mal ve mülklerini kendisine vereceğine ve kendisi hakkında hiç kimsenin sözüne

---

(218) Bu, şehrin doğusunda surların dışında bulunan ve üst kısmı yıkılmış olan minare olabilir. (M.E.B.)

(219) Diğer bazı kaynaklara göre El-Muhamilî 415 (Miladî 1025) yılının Rebiyülâhır ayında ölmüştür. (B. A.A.)

inanmayacağına dair yemin etti. Böylece Emîre tam güveni olduktan sonra Vezir Eb'ül-Kasım'a da yemin ettirdi.

Komutan Mürtec Amed'de büyük miktarda mal ve mülk elde etmişti. İbni Dimne ise bu yüzden kendisini çekemiyordu. Mürtec de bu nedenle İbni Dimne'den korkuyordu. Meyyafarkîn'den Amed'e döndükten sonra adamlarını toplayarak amacını onlara açıkladı. Kendilerine yemin ettirip güven getirdikten sonra aralarından dört kişi seçerek İbni Dimne'ye gitmelerini, kendisinden para ve her zaman aldıkları haklarını istemelerini emretti.

Bunlar güçlü ve cesur adamlardı. Mürtec her zaman kayınbabasının yanına serbestçe girdiği için onlar da kendisiyle birlikte gittiler ve haklarını istediler. İbni Dimne kendileriyle bir saat tartıştı. Onlar o sırada üzerine atılıp kendisini bıçaklayarak öldürdüler.

O adamlar girdiğinde İbni Dimne zarif bir tahtın üzerinde oturuyordu ve yanında bir hizmetçiden başka kimse yoktu. Kendisi öldürülünce bu hizmetçi bağırdı. Bunun üzerine halk sarayın kapısında toplandı. İçeri girdiklerinde İbni Dimne'nin kanlar içinde yattığını gördüler. Hizmetçi diğer hizmetçileri de çağırdı. Bunlar İbni Dimne'nin kızının oturduğu eve gittiler ve kendisine, «kocan babanı öldürdü» diye haber verdiler. Bunun üzerine Mürtec'in çocukları da çıktılar, halk da toplandı.

Bu sırada, İbni Dimne'nin öldürüldüğünü görmüş olan hizmetçi halkın arasından fırlayarak Mürtec'in üzerine atıldı ve «onu sen öldürdün» diyerek bıçağı gırtlağına sapladı ve kendisini sarayın ortasında boğazladı. Halk bu sefer de Mürtec'le uğraşmaya başladı.

Bu arada hizmetçi, hazineyi açarak içindeki de-

ğerli cevherleri aldıktan sonra, Su Kapısını açıp Meyyafarkîn'in yolunu tuttu. Amed halkı da saraya saldırarak içinde bulunan eşyayı yağma etti.

Mürtec'in oğulları Nasruddevle'ye haber göndererek durumu bildirdiler. Onların haberi hizmetçiden önce ulaşınca Nasruddevle derhal yola çıktı. Yolda da hizmetçiyle karşılaştı ve kendisinden durumu öğrendi. Hizmetçi, beraberinde getirmiş olduğu değerli eşyayı da Emîre vererek İbni Dimne'nin parasının nerede bulunduğunu, kimler tarafından alınmış olduğunu ve emanetlerinin yerlerini de kendisine söyledi.

Nasruddevle sonra yoluna devam ederek Amed'e vardı. Ne var ki kapılar yüzüne kapatıldı ve Mürtec'in oğulları adamlarını, silâhlarını alarak surların üzerine çıktılar. Vezir Eb'ül-Kasım kendileriyle konuşunca da şöyle dediler:

«Babamızın kaatili bize teslim edilmedikçe şehri teslim etmeyeceğiz».

Emîr ise kaatili teslim etmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Vezir kendisine şöyle dedi:

«Amed bir hizmetçiye değiştirilmez. Onlar haklarını ve babalarının kaatilini istiyorlar. İbni Dimne ise senin fikrinle ve emrinle öldürüldü».

Bu sözler karşısında Hükümdar hizmetçiyi onlara verdi. Onlar da kendisini öldürdüler. Emîr, babalarına vermiş olduğu sözü kendilerine de verdi. Bunun üzerine kapıları açtılar. Ve Emîr Nasruddevle 415 (Miladî 1025) yılının başlarında Amed'e girdi. İbni Dimne'nin iktidarı 28 yıl sürmüştü.

Emîr Nasruddevle Amed'de oturup durumu düzene koydu. İbni Dimne'nin mallarını ve hazinelerini istedi, sarayın yağma edilmiş olan mallarını geri aldı, halka iyilik yaptı ve onları birçok külfetten kurtararak aralarında adaleti yaydı. Şehrin yöneticiliğine de Har-

ran ve Ruha Valisi bulunan arkadaşı Eb'ül-Haris Zeng bin Evan'ı tayin etti. Ne var ki kendisi henüz Amed'-deyken o günlerde öldüğü haberini aldı ve buna çok üzüldü. Bunun üzerine Eb'ül-Hasan adındaki kendi oğlunu vali tayin etti ve kendisine «Sa' düddevle» [220] unvanını verdi. Emîr, bu oğlunu çok severdi. Kendisine İbni Hammar adlı bir kâtip de tayin etti. Şimdiki Nexwar (Nahuvar) ailesi bu adamın soyundandır. Şarapçı demek olan «Hammar» [221] adını «Nexwar» [222] kelimesiyle değiştirdiler.

Nasruddevle Amed'deki işleri düzene koyduktan sonra Meyyafarkîn'e döndü. Amed kadılığına da Ebu Abdullah Hüseyin bin Selome El-Malikî'yi tayin etti. Kendisi aynı zamanda Meyyafarkîn Kadısı idi. Bir ay Meyyafarkîn'de, bir ay da Amed'de kadılık yapardı. Bu işi düzenli bir şekilde yürütmek için de güzel bir usul bulmuştu. Ayın 14. günü Meyyafarkîn'den çıkar; yanına bütün maiyetini, ses sanatçılarını ve gerekli yiyecek, mum ve güzel kokuları da alırdı. Hep birlikte, yolun yarısında bulunan Kasımiye'ye[223] kadar giderlerdi. Orada, Amed'den yola çıkmış olan adliyecilerle karşılaşırlardı. Bunların yanında ses sanatkârları, yiyecek filân da vardı. O gece sabaha kadar orada güzelce vakit geçirirlerdi. Meyyafirkîn'den gelmiş olanlar ertesi gün dönerlerdi. Kadı ise Amed'den gelmiş olanlarla birlikte Amed'e giderdi ve bir ay Amed-'de kalırdı. Ondan sonraki ayın yine 14. gecesi, yine gerekli ihtiyaç maddelerini de alarak Amed'in ileri gelenleriyle beraber yola çıkardı ve Meyyafarkîn'den ge-

---

(220) «Devletin mutluluğu» demektir. (M.E.B.)

(221) «Hammar» Arapçadır. (M.E.B.)

(222) «Nexwar» Kürtçedir. (M.E.B.)

(223) Burası Diyarbakır-Silvan karayolu üzerinde bulunan bir köydür ve bugün de mevcuttur. (M.E.B.)

lenlerle Kasımiye'de, karşılaşırdı. Yine o gece sabaha kadar orada güzel vakit geçirirlerdi. Amed'den gelmiş olanlar ertesi gün geri dönerlerdi. Kadı da Meyyafarkînlilerle birlikte giderdi. İki şehrin kadılığını yaptığı sürece uyguladığı usul hep buydu.

Emîr Nasruddevle Meyyafarkîn'de oturmaya devam ediyordu. Amed'i de geri aldıktan sonra şanı yüceldi, halk kendisinden korktu ve diğer hükümdarların gözünde de büyüdü. Artık ne düşmanı vardı, ne de kimse kendisine karşı gelebilirdi.

Fakat Nasruddevle Amed'den döndükten bir süre sonra, 415 (Miladî 1025) yılının Şaban, kimisine göre de Ramazan ayında Vezir Hoca Eb'ül-Kasım vefat etti[224]. Buna Emîrin canı çok sıkıldı ve kendisi büyük bir üzüntüye kapıldı.

★

Bu tarihten bir süre önce, Mağrıplı Vezir Eb'ül-Hasan Ali bin Hüseyin Mısır'dan çıkmıştı. Kendisi önce El-Muizz'in, sonra da El-Hâkim'in vezirliğini yapmıştı. Daha sonra El-Hâkim tarafından tutuklanmış, fakat hapistan kaçarak Irak'a gelmiş ve Büveyhoğullarının hizmetine girmişti. Yerine de, Mısır'da bulunan oğlu Eb'ül-Kasım Hüseyin bin Ali Mağrıbî vezir olmuştu. Vezir Eb'ül-Hasan ise Şereffüddevle Eb'ül-Menî' Karvaş'ın[225] hizmetine girmişti. Daha sonra oradan da kaçarak Büveyhoğullarından Şerefüddevle bin Bahaüddev-

(224) Sıbt İbn'ül-Cevzînin **Mirat'üz-Zeman** kitabında 416 (Miladî 1026) yılının Ramazan ayında öldüğü yazılıdır. (B.A.A.)

(225) Yazar, Karvaş'a hep «Şerefüddevle» demektedir; oysa başka kaynaklara göre unvanı «Mu'temidüddevle»dir. (B.A.A.)

le'nin hizmetine girmiş ve 10 ay kadar orada kalmıştı.

Bu sırada oğlu Eb'ül-Kasım da El-Hâkim tarafından tutuklanarak El-Bünud Hapishanesine atılmıştı. Fakat kendisi de babası gibi kaçmaya karar vermiş ve hapishaneden kaçmıştı. Denildiğine göre, bu hapishaneden, kendisinden başka kaçarak kurtulan olmamıştır. Kendisi de Mısır'dan kaçtıktan sonra Irak'a gelmiş ve babasıyla buluşmuştu. Sonra babası Irak'ta ölünce([226]), kendisi Şerefüddevle Karvaş'ın yanına giderek hizmetine girmişti. Bir süre sonra Süleyman bin Fehd'le birlikte tutuklanmıştı. Daha sonra serbest bırakılmışlar ve Diyarbekir'e dağru hareket etmişlerdi. Fakat yolda kendilerine rastlayan Şerefüddevle'nin kardeşi Bedran, yine onları tutuklamış ve Musul'a geri götürüp kardeşine, «bunlar senin paranı yediler» demişti kardeşi de onları tekrar hapse attırmıştı.

Bir süre hapiste kaldıktan sonra para karşılığında serbest bırakılınca ([227]) bu sefer Meyyafarkîn'e gelip Nasruddevle'nin yanında kaldılar. Şerefüddevle Karvaş haber gönderip teslim edilmelerini istediyse de Nasruddevle bu isteği reddetti. Aralarında birkaç defa haberleşme oldu. Fakat Nasruddevle, «onları asla teslim etmeyeceğim» diyerek isteği kesin şekilde reddetti.

★

---

(226) İbn'ül-Esîr, İbni Hallikan ve diğer kaynaklara göre babası Mısır'da El-Hâkim tarafından öldürülmüştür. (B.A.A.)

(227) İbn'ül-Esîr C. 9, S. 226'da şunlar yazılıdır: «Süleyman'dan para istenince fakir olduğunu iddia etti ve öldürüldü. El-Mağribî ise Karvaş'ı kandırarak Kûfe ve Bağdad'da parası bulunduğunu söyledi. Bunun üzerine Karvaş, serbest bırakılmasını emretti.» (B.A.A.)

Sonra Nasruddevle, Mağrıplı Eb'ül-Kasım Hüseyin bin Ali'yi Vezir tayin etti, bütün işleri de kendisine bıraktı.

Vezir Eb'ül-Kasım akıllı, azimli, faziletli ve yüklendiği bütün görevlerin üstesinden gelebilecek yetenekte olan bir adamdı. Denildiğine göre Halifeye ve Sultana vezirlik edenler arasından kendisinden daha yetenekli, daha bilgili ve daha güzel siyasetli bir kimse çıkmamıştır.

Süleyman Bin Fehd'e gelince; kendisi de Nasruddevle'nin yanında misafir olarak kaldı. Orada kaldığı sürece Vezir kendisine iyilik yaptı. Zaten aralarında dostluk ve ahbaplık vardı. Şerefüddevle'yle arası düzelinceye kadar orada kaldı, sonra Musul'daki evine ve işinin başına döndü.

Vezir, halka karşı çok iyi davranırdı. Divan işlerine de Vezir adına İbn'ül-Bereke bakardı. Mektupların ve diğer yazı işlerinin kâtibi ise Şeyh Ebu Nasr El-Menazî'ydi ([228]). Menazgırd'dan olan bu zat yetenekli ve şair bir adamdı. Birkaç defa elçi olarak Konstantiniye'ye Rum Kralının yanına gitti. Ayrıca birçok kitap sağladı ve bunları Amed'le Meyyafarkîn arasında taksim etti. Bu kitapları Amed ve Meyyafarkîn'de birer camiye vakfetti. Bu kitaplar Amed ve Meyyafarkîn'de hâlâ durmakta ve her iki şehirde de «Menazî kitapları» diye bilinmektedirler.

★

(228) Memleketi olan «Menazgırd»ın ilk yarısına izafetle kendisine «Menazî» denmiştir. (B.A.A.)

Denilmiştir ki:

El-Kaadir, pazartesi ve perşembe günleri haksızlıklara bakmak için otururdu. Kendisi, bizzat hâkimlik yapmak ve iyi işlerde bulunmakla tanınmış olan halifelerin sonuncusuydu.

El-Kaadir, 11 Zilhicce 422 (Miladî 1032) pazartesi günü öğleye doğru vefat etti. Ölüm haberi, ertesi salı günü sabahı açıklandı. Kendisi 86 yıl 9 ay 1 gün yaşamıştı [229]. 29 Rebiyülevvel 336 (Miladî 948) salı günü doğmuştu. Halifeliği ise 41 yıl 3 ay 20 gün sürmüştü [230].

El-Kaadir dindar, günahlardan sakınan, iyi işler yapan bir halifeydi. Bahaüddevle Ebu Nasr Haşad bin Adududdevle'nin hükümdarlığı zamanında halife olmuştu. Halka çok iyi muamele ve iyilik ederdi, aralarında adaleti yayardı. Onun döneminin sonlarında Deylem Devleti [231] çökmeye başladı ve işleri bozuldu.

422 (Miladî 1032) yılında Büveyhoğullarından Melik Celâlüddevle Ebu Tahir de öldü [232]. Yerine de oğlu Azizüddevle geçerek Bağdad'a geldi ve Halifeyle görüştü. Ne var ki birkaç gün sonra Türkler toplanarak amcasının oğlu Ebu Kalicar'ı [233] tahta çıkardılar. Bunun üzerine ileride de zikredeceğimiz gibi, Melik [234] Meyyafarkîn'e kaçmak zorunda kaldı.

---

(229) İbn'ül-Esîr'e göre 86 yıl 10 ay yaşamıştı. (B.A.A.)

(230) Diğer bazı kaynaklara göre halifeliği 41 yıl 3 ay sürmüştü. (B.A.A.)

(231) Büveyhoğulları Devletini kastediyor. (M.E.B.)

(232) İbn'ül-Esîr ve diğer bazı kaynaklara göre 383 (Miladî 994) yılında doğmuş ve 16 yıl hüküm sürmüş olan Celâlüddevle, 435 (Miladî 1044) yılının Şaban ayında ölmüştür. (B.A.A.)

(233) Sultanüddevle'nin oğlu olan Ebu Kalicar 1009 yılında doğmuştur. 1021'de Ahvaz valiliğine atanmış, babasının ölümünden sonra taht kavgasına girişmiş ve 1044 yılında Celâlüddevle'nin ölümü üzerine «Muhyiddin» un.

Halifenin ölümü üzerine ise yerine oğlu Ebu Cafer Abdullah'a biat edildi ve kendisine «El-Kaim Biemrillâh»[235] unvanı verildi. Annesinin adı ise «Bedrüddüca»ydı[236]. Yeni halife 22 Zilhicce 422 (Miladî 1032) tarihinde biat için oturdu. O sırada 31 yaşında bulunuyordu. Arkasındaki adamlar da oturdular. Yeni halife halka akşam namazını kıldırdı.

Aslında halifelerin cuma namazı kıldırmaları geleneği yerleşmişti. Er-Razî [237] dönemine kadar bu gelenek hep böyle sürdü. El-Razî ise bu geleneği bozarak halka akşam namazını kıldırmaya başlamıştı, ondan sonra da hep böyle gelmişti.

İşte yeni Halife El-Kaim de akşam namazını kıldırdı. Arkasından da babasının tabutunu çıkardı ve dört tekbirle cenaze namazını kıldırdı. Bundan sonra da «Ağaçlı Ev»de [238] bir kürsüye oturup, gelen bütün halkın biatini kabul etti. Üzerinde beyaz bir entari bulunuyordu. Gelenlere yaveri şöyle diyordu: «Sen, Halife El-Kaim Biemrillâh'a gönül rızasıyla itaat edeceğine dair biat eder misin?».

Gelen kişi de «evet» diyor ve Halifenin elini öpüyordu.

El-Kaim 28 Zilkade 391 (Miladî 1002) tarihinde doğmuştu ve halife olduğu zaman yaşı 31'den birkaç

---

vanıyla tahta çıkmıştır. 1048 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(234) Azizüddevle'yi kastediyor. (M.E.B.)

(235) «Allah'ın emriyle duran, ya da Allah'ın emrini ayakta tutan» demektir. (M.E.B.)

(236) **Mirat'ül-Zeman**'da şunlar var: «Annesi Bedrüd düca adında bir Ermeni cariyeydi. (M.E.B.)

(237) Abbasî halifelerinden olan Er-Razî Billâh 909 yılında doğmuştur. 934 yılında Halife olmuştur. 940 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(238) Bu ev Bağdad'daki Halifelik Sarayındaydı. (B. A.A.)

ay fazlaydı. Kendisi halifeyken saltanat da, yukarıda bahsettiğimiz gibi Büveyhoğullarından Bahaüddevle'nin çocuklarının elinde bulunuyordu.

★

Aynı yıl [239] Gazne, Belh Mevareünnehir [240] Hükümdarı bulunan Es-Sultan'ul-Âdil[241] Mahmud bin Sebüktekin de öldü. Adaletiyle tanınmış olan bu hükümdar Hindistan'a saldırmış, birçok ülke fethetmiş, Hint putlarını kırmış ve kimsenin yapamadığı işleri yapmıştı. Kendisinin yerine oğlu Muhammed [242] geçtiyse de, sonra öbür oğlu Mes'ud [243] güçlendi ve iki kardeş arasında birçok savaş ve çarpışma meydana geldi. Sonunda oğlu Mes'ud duruma hâkim oldu.

---

(239) 422 (Miladî 1032) yılı. (M.E.B.)

(240) Arapça olan «Maveraünnehir»in anlamı «Nehir ötesinde bulunan» demektir; bu eskiden, Amuderya (Ceyhun) ile Siriderya (Seyhun) ırmakları arasındaki kesime verilmiş olan addır. (M.E.B.)

(241) «Adaletli Sultan» demektir. (M.E.B.)

(242) 997 yılında doğmuş olan Muhammed'e Abbasî Halifesince «Celâlüddevle ve Cemalülmille» unvanı verilmiştir. Babası, sağlığında ülkesini iki oğlu arasında taksim etmiş ve Horasan, Hindistan ve Gazne'yi Muhammed'e vermiştir. Babasının ölümü üzerine Muhammed 1030 yılında tahta çıkmışsa da kardeşi Mes'ud ve devlet yöneticileri tarafından tahttan indirilmiş, Mes'ud'un emriyle gözüne mil çekilerek bir kaleye kapatılmıştır. 1040 yılında Mes'ud öldürülmüş ve Muhammed yeniden tahta çıkarılmışsa da, Mes'ud'un oğlu Mevdud tarafından yenilgiye uğratılarak 1041 yılında idam edilmiştir. İlk ve ikinci hükümdarlıkları toplam olarak 10 ay sürmüştür. (M.E.B.)

(243) 998 yılında Gazne'de doğan Mes'ud babası tarafından veliaht tayin edilmiştir. 1020 yılında Herat valiliğine getirilen Mes'ud fetihler yapmıştır. Babasının ölümü üzerine tahta çıkan kardeşi Muhammed'i devlet yönetici-

2 Cemaziyelevvel 423 (Miladî 1033) perşembe günü Eb'ül-Hasan bin Hilâl vefat etti ve Bağdad'da Ahmed bin Hanbel'in [244] yanına defnedildi [245]. Kendisi İbn'ül--Bevvab adıyla tanınmış bir kâtipti.

★

Nasruddevle 423 (Miladî 1033) yılında Muhdese Camiini [246] yaptırdı ve masrafını kendi şahsî parasından ödedi. Ayrıca, çok güzel bir şekilde yaptırdığı bu camiye bazı vakıflar da yaptı.

Vezir Eb'ül-Kasım görevine devam ediyordu. Vezir, Nasruddevle'nin memleketini güzelleştirdiği gibi onun şanını da yüceltti ve devleti Mısır ve Irak'taki düzene koydu. Onun dönemi parlak ve mutlu bir dönemdi. Kendisi bütün halka iyilik eden bir Vezirdi. 428 (Miladî 1038) yılına kadar vezirlikte kaldı [247] ve bu

---

riyle birleşerek tahttan indirmiş ve 1030 yılında tahta çıkmıştır. Selçuklularla birçok kez savaşmış ve 1040 yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'e yenilerek çekilmek zorunda kalmıştır. Hindistan'a yerleşmeye karar veren Mes'ud, 1041 yılında köleleri tarafından öldürülmüştür. (M.E.B.)

(244) Hanbelî mezhebinin kurucusu olan İmam Ahmed bin Hanbel 870 yılında Bağdad'da doğmuştur. Öğrenimini tamamladıktan sonra hadîs konusunda araştırma yapmak üzere Şam, Hicaz ve Yemen'de geziler yapmıştır. Halife Me'mun tarafından tutuklanmışsa da El-Mütevekkil tarafından serbest bırakılmıştır. 855 yılında ölmüştür. 3000 hadîsi kapsayan **El-Müsned** adlı kitabı ünlüdür. (M.E.B.)

(245) İbn'ül-Esîr'e göre 412 (Miladî 1022), diğer kaynaklara göre de 413 (Miladî 1023) yılında ölmüştür. (B.A.A.)

(246) Muhdese, İbni Hallikan'a göre Meyyafarkîn'in dışında bir askerî kışlanın adıydı. (B.A.A.)

(247) İbn'ül Esîr ve diğer bazı kaynaklara göre bu Vezir 418 (Miladî 1028) yılında ölmüştür. (B.A.A.)

tarihte hastalandı. Hastalanınca Kûfe'deki El-Gurra (248) Şehitliği Türbedarına bir mektup yazarak, kapının arkasında defnedilmek istediğini bildirdi ve şunları ekledi: «Tabutumda benimle birlikte bir kese içinde 1000 altın bulunacak. Tabut oraya vardığı zaman açıp bu altınları alınız. Sizinle aramdaki işaret budur».

Daha sonra hastalığı şiddetlendi ve Hatib Ebu Tahir Muhammed bin Abdurrahim bin Nübate'ye, cenazesini yıkamasını ve tabutuna 1000 altın koymasını gizlice söyledi. Sonra 428 (Miladî 1038) yılının Ramazan ayında vefat etti. 23 Ramazanda Hatib kendisini yıkayarak kefenledi ve tabutuna cesediyle birlikte 1000 altın da koydu.

Vezir daha sağken de her tarafa kendi elyazısıyla mektup yazarak şöyle demişti:

«Değer verdiğim bir cariye, Kûfe'de defnedilmesini vasiyet etmiştir. Ben de cenazesini gönderiyorum. Yanınıza vardığı zaman bir saat bile bekletmeden hareket ettirin».

Bunu da yine Hatib Ebu Tahir'den ve üç hizmetçiden başka kimse bilmiyordu.

Vezir öldüğü zaman tabuta konulunca hemen hareket ettirilip Hasankeyf'e götürüldü. Hizmetçiler de derhal mektubunu ilettiler. Bunun üzerine cenaze derhal hareket ettirilerek Cezire ve diğer yerlere götürüldü. Öyle oldu ki, ölüm haberi bir yerde duyuluncaya kadar cenazesi başka bir yere ulaşmış oluyordu. Ve o yerin yöneticileri de cenazeyi derhal yola çıkararak daha ilerideki bir yere gönderiyorlardı. Sonra cenazenin Vezire ait olduğunu öğreninceye kadar, cenaze daha ilerideki yeri bile geçmiş oluyordu.

---

(248) El-Gurra, Kûfe'de bir yerin adıdır; Hazreti Ali'nin burada gömülü olduğu söylenir. (B.A.A.)

Vezirin cenazesi bu şekilde Kûfe'ye kadar götürüldü ve Hazreti Ali'nin şehitliği olan El-Gurra'ya bırakıldı. Cenazeyle birlikte gitmiş olan adamlar türbedara, cenazenin Mağrıplı Vezire ait olduğunu söyledilerse de türbedar kabul etmedi. Bunun üzerine adamlar yemin ettiler. O zaman türbedar dedi ki:

«Peki öyleyse, bizim kendisiyle tespit ettiğimiz bir işaretimiz var, bunun için tabutu açacağız». Adamlar hayret ederek sordular: «Allah Allah, bu nasıl olur?». Türbedar ve adamları ise direttiler ve dediler ki:

«Mutlaka açacağız. Çünkü tabutun içinde, cenazenin Vezire ait olduğunu gösteren bir işaret olacak».

Sonra tabutu açtılar ve ayak ucunda bulunan 1000 altın dolu keseyi bulup aldılar; sonra da kapının arkasında bir mezar kazarak kendisini oraya gömdüler. Mezar taşına da şunları yazdılar:

«Ey, bütün insanları belli bir günde ([249]) toplayacak olan Allah! Hüseyin bin Ali El-Mağrıbî'yi, güven içinde olan kurtulan kişilerden eyle ve kıyamet gününde kendisini tövbe edenlerle birlikte haşret».

★

427 (Miladî 1037) yılında Mısır Halifesi Ez-Zahîr öldü ve yerine oğlu El-Müstansır geçti. Ez-Zahîr, 15 yıl yedibuçuk gün hüküm sürmüştü ([250]).

★

Denilmiştir ki:

Nasruddevle vezirsiz kaldı. Hükümdarlığı ve devleti vezirsiz devam ediyordu.

Bu sırada Nasriye'yi yaptırdı. Orada ırmak kıyı-

---

(249) Kıyamet gününü kastediyor. (Çevirmen)

(250) İbn'ül-Esîr'e göre 15 yıl 9 ay 17 gün, diğer bazı kaynaklara göre ise 16 yıl 9 ay hüküm sürmüştür. (B.A.A.)

sında güzel bir köşk, ayrıca çarşılar, evler, hamamlar, her çocuğuna ve amcasının oğluna da birer ev yaptırdı ve orayı çok güzelleştirdi. Irmağın üzerine de bir dolap koyarak onun aracılığıyla su çıkartıp bahçeleri sulattı, havuzları doldurttu. Bunlardan başka, Benan Tepesi yanındaki köprüyü de güzel ve sağlam şekilde yaptırdı. Şimdi cami kapısı olan bakır kapıyı da kendisi yaptırıp Nasriye Sarayına taktırdı. Böylece Nasriye'de akla gelebilecek her şeyi yaptırdı. Orası en güzel mesire yeridir.

Ilkbahar mevsimi gelince kendisi, çocukları, cariyeleri, eşleri, arkadaşları, amcasının çocukları hep birlikte Nasriye'ye gidip oradaki yeşillikler ve çiçekler arasında ilkbaharı geçirirlerdi. Emîr ve maiyetindekiler Meyyafarkîn'den çıkıp ilk gün, şimdi Batrı [251] diye bilinen köye giderlerdi. Orada ırmak kenarında, izi hâlâ bulunan bir mescid ile bir konak vardı. O geceyi orada geçirdikten sonra ertesi günün sabahı hareket edip ırmağın güney kıyısındaki Babudin'in [252] yanına giderlerdi. Orada da, Vezir Fahruddevle bin Cehîr tarafından, hâlâ Şeyh Camii adıyla bilinmekte olan bir cami, bir kervansaray, bir ev, bir hamam yaptırılmıştı. Emîr ve yanındakiler o geceyi de orada geçirdikten sonra ertesi gün kalkıp Cenine'ye gider ve köprüden geçip ırmağın doğu kıyısında konaklarlardı. Emîr orada, köprünün yanıbaşında Benan Tepesi yanında bir mescidle bir konak yaptırmıştı. O geceyi de orada geçirdikten sonra ertesi gün öğleye doğru Nasriye'ye varırlardı. Bütün yol boyunca da çimenlikleri ve çiçeklerle kırları seyrederleridi. İlkbaharı Nasriye'-

(251) İkinci nüshada bu ad «Batrıs» şeklinde geçiyor. Elimizdeki kaynaklarda ona dair bir bilgi yoktur. (B.A.A.)

(252) Babudin, bugün de mevcut olan ve Silvan ilçesine bağlı bulunan bir köydür. (M.E.B.).

de geçirirler ve sıcaklar bastırınca tekrar şehre dönerlerdi.

Nasruddevle köprüye Hüseyniye, Hamidiye, Tılbenan, Katînita, Babudin, İbrahimiye ve Bersed köylerini vakfetti; ayrıca büyük paralar da harcadı. Nasriye'ye de haddi hesabı olmayan büyük masraflar yaptı.

Nasruddevle'nin sürdüğü saltanatı hiç kimse sürmemiş ve gördüğü refah ve bolluğu hiç kimse görememişti. Her taraftan yanına adamlar gelirdi. O, kendisine sığınanların barınağıydı. Şair Sarî El-Dela' [253] kendisini birçok şiirinde övmüştür. Ayrıca her ülkenin şairleri tarafından da övülmüş bir hükümdardı. Şair Tihamî de yanına gelmiş, kendisini ve Veziri olan Mağrıplı Veziri öven şiirler yazmıştır. Eb'ur-Rıza bin Tarîf, İbni Sevdavî ve İbn'ül Kaadirî adlı şairler de onun hizmetinde bulunmuşlardır. Onun bütün günleri bayram günleri gibi parlak geçiyordu.

Süleyman bin Fehd de yanına gelmisti. Ona iyilik yaptıktan ve durumunu düzelttikten sonra kendisini Musul'a göndermişti.

Nasruddevle'nin yanına gelenlerden biri de Büveyhoğullarından Melik Aziz'di. Mervanoğullarının yanında bulunan, kırmızı yakuttan yapılmış ipi de kendisi Nasruddevle'ye hediye getirmişti. Bu ipin ağırlığı yedi miskaldı [254]. Melik Aziz Nasruddevle'ye ayrıca, Hazreti Ali'nin yazısıyla yazılmış bir Kur'an-ı Kerim getirmiş, kendisine de şunları söylemişti:

«Sana dünyayı da, ahreti de getirdim».

Nasruddevle kendisini iyi ağırlamış, ona iyilik

---

(253) Bu şair Eb'ül-Hasan Ali bin Abdülvahid El-Bağdadî adıyla bilinir. Mizah şairiydi. 412 (Miladî 1022) yılında Mısır'da ölmüştür. (B.A.A.)

(254) «Miskal» 4,25 gramlık eski bir ağırlık ölçüsüydü. (M.E.B.)

yapmış ve 20000 altından fazla para vermişti. Melik Aziz bir süre Siirt'te kaldıktan sonra Meyyafarkîn Rabadında öldü ve cenazesi Kûfe'ye götürüldü.

Nasruddevle Meyyafarkîn Camiinde kendi şahsî parasıyla bir bınkam (255) yaptırdı. Nasriye'nin bakır kapısını ve bınkamı yaptıran kendisidir. Kapının ve bınkamın üzerinde adı yazılıdır.

★

424 (Miladî 1034) yılında Kadı Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah El-Beyzavî Bağdad'da vefat etti.

428 (Miladî 1038) yılında da Kadı Ebu Abdullah Hüseyin bin Seleme El-Malıkî öldü. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi kendisi Amed ve Meyyafarkîn kadılıklarını birden yürütüyor ve her birinde bir ay görev yapıyordu.

Onun ölümü üzerine Meyyafarkîn kadılığına, iyi bir hukukçu olan Eb'ül-Mürca Saadet bin Hüseyin bin Bekir tayin edildi.

Amed kadılığına da, İbn'ül-Beğal adıyla tanınan Kadı Ebu Ali Hasan bin Ali El-Amedî tayin edildi. Kendisi Amed halkının büyüklerinden ve ileri gelenlerindendi. Şehrin içinde ve dışında, hiç kimsenin elinde bulunmayacak kadar çok malları, mülkleri ve akarları vardı. Nasruddevle kendisine çok ilgi gösterdi. Emîrin

---

(255) **Burhan-ı Katı**'da şunlar var: «Farsça olan 'bınkam' genellikle kadeh ve tasa denir. Fakat özellikle Hint köylüleri arasında iyi bilinen bir tasın adıdır. Bu köylüler onun aracılığıyla suyu paylaşırlar; bağ, bahçe ve tarla sahipleri suyun başında toplanıp tası suya atarlar, o da dolmaya başlar ve altında bulunan delikten içine su dolunca suya dalar. Bu iş bir saat kadar sürer. Sulama sırası kimde ise bu sırada su onun tarlasına gider.» (B.A.A.)

ve devlet yöneticilerinin yanında tarif edilemeyecek kadar büyük bir mevkii vardı.

Nasruddevle Amed Kadısına, Hev ırmağı üzerinde bir köprü yaptırmasını emretti. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi ,ağabeyi Ebu Ali Amed'e giderken, kendisi hükümdar olursa buraya bir köprü yaptıracağını adamıştı. Emri üzerine Kadı Ebu Ali, Nasruddevle'nin şahsî parasıyla köprüyü yaptırmaya başladı ve güzel bir şekilde yaptırdı. Üzerinde de Emîrin, büyük oğlu Eb'ül-Hasan Muhammed Sa'düddevle'nin adları ile Ebu Ali'nin kadı oluşunu ve Amed halkından da İbni Ukayl'ın adını yazdırdı. Köprü 431 (Miladî 1040) yılında yapıldı. Bu tarih de üzerinde yazılıdır.

Amed'in yönetimi Emîr Eb'ül-Hasan'ın, şehir ve halkın işleri de Kadı Ebu Ali'nin, Divan işleri ise İbni Hammar'ın elinde kaldı. Bunlar görevlerine devam ediyorlardı.

Nasruddevle, Mağrıplı Vezirin ölümünden beri hâlâ vezirsiz bulunuyor ve Divan Nâzırı İbni Bereke ile birlikte işleri yönetiyordu.

★

Öte yandan Ebu Nasr Muhammed bin Muhammed bin Cehîr, Musul'un büyüklerindendi ve Musul ileri-geleni İbni Eb'il-Ekarıb'ın da damadıydı. Ne var ki aralarında bir soğukluk başgösterdi ve bu soğukluk sonra büyüyerek büyük bir düşmanlık halini aldı. Şerefüddevle Karvaş da İbni Cehîr'i severdi. İbni Eb'il-Ekarıb her vesileyle İbni Cehîr hakkında şikâyette bulunduysa da Şerefüddevle sözünü dinlemedi.

Bunun üzerine İbni Eb'il-Ekarıb ailesini, arkadaşlarını ve amcasının oğullarını toplayarak İbni Cehîr'in Musul'dan mutlaka çıkarılması, ya da ortadan kaldı-

rılması gerektiğini bildirerek, «bu da ancak, sizlerin benimle birlik olmanızla mümkün olabilir» dedi. Adamları da, emrinde olduklarını söylediler ve hep birlikte kalkıp Şerefüddevle'nin yanına gittiler ve kendisine şöyle dediler:

«İbni Cehîr'in Musul'dan mutlaka çıkarılması gerekir. Aksi takdirde hepimiz ailelerimizle birlikte çıkarız».

Bunun üzerine Şerefüddevle İbni Cehîr'den, o yıl fethetmiş olduğu Haleb'e gitmesini ve oradaki işlere bakmasını istedi. O da Haleb'e gidip bir süre orayı yönetti. Ne var ki sonra İbni Eb'il-Ekarıb Şerefüddevle'nin nezdinde teşebbüse geçerek kendisini Haleb'deki görevinden de azlettirdi.

Bir süre böyle kalan İbni Cehîr, daha sonra Amed Kadısı İbn'ül-Beğal'a haber yollayarak, Nasruddevle'den, ülkesine gelip işsiz ve göreysiz olarak yerleşmesi için izin istemesini rica etti. Kadı da Emîrden izin istedi. Fakat Emîr izin vermedi ve dedi ki:

«Bizim kendisine ihtiyacımız yoktur, bizim ülkemizde kalmasın; kendisinden hayır gelmiş olsaydı kendi memleketinden ayrılmazdı».

Emîr bir süre daha böyle vezirsiz kaldı.

★

Bir gün Ordu Yazıcısı Ebu Hakîm bin Hadîsî, hizmetçilerden biri ile satranç oynarken aralarında tartışma çıktı; sonunda Ebu Hakîm hizmetçinin başını kırdı. Hizmetçi, yüzü kanlar içinde olduğu halde Emîrin huzuruna çıkarak şikâyette bulundu ve şöyle dedi:

«Ben senin hizmetçin olayım da başıma bunlar gelsin».

Emîr kimin böyle yaptığını sorunca hizmetçi, Ebu

Hakîm'in yaptığı karşılığını verdi. Bunun üzerine Ebu Hakîm'in alınıp huzuruna getirilmesini emretti. Ebu Hakîm ise kaçarak, Emîr Mirzeban bin Belaşo bin Kek'e sığınmıştı.

Mirzeban, Nasruddevle'nin amcasının oğluydu ve amcası Ali bin Mansur bin Kek'in (256) kızı Hind'le evliydi. Hükümdar, amcasının oğluna haber göndererek Ebu Hakîm'in teslimini istedi. Fakat Mirzeban kendisini teslim etmedi. Sonra Hükümdar bir heyet gönderdi. Mirzeban onlara da aldırış etmedi. Emîre durum bildirilince bu sefer süvari ve piyade askerlerini gönderdi. Fakat Emîr Mirzeban silâhını alarak onlarla çarpışmaya çıktı. Bunun üzerine askerler geri döndüler ve durumu Hükümdara bildirdiler. Nasruddevle bu haberi alınca sinirlendi ve sarayın, her zaman çıktığı kapısından değil, merdiven kapısından aşağıya inerek orada bir katıra bindi ve saraydan çıktı.

Denildiğine göre Nasruddevle, sarayı yaptırdığından beri, o güne kadar bu kapıdan inmemişti. Her zaman selâmlık kapısında binerek sarayın bahçesinde ilerler ve doğu tarafındaki kapıdan çıkıp istediği tarafa giderdi. O gün ise öfkesinden ve Emîr Mirzeban'ın kendisine karşı gelmesi yüzünden, selâmlıktan çıkarak merdiven kapısına geldi ve oradan inerek katıra binip bizzat Mirzeban'ın evine gitti. Mirzeban, Hükümdarın geldiğini duyunca kendisini karşılamaya çıktı ve şöyle dedi:

«İyi ettin amca oğlu! Ebu Hakîm'i almaya geldin değil mi! Oysa Ebu Hakîm, senin amcanın kızının ve amcanın oğlunun evinde bulunuyor. Xerşene (Harşe-

(256) Nasruddevle Mervan'ın oğlu ve Kek'in torunu olduğuna göre Ali bin Mansur bin Kek onun amcası değil, amcasının oğludur. (M.E.B.)

ne) [257] veya başka bir Rum kalesinin üzerine yürüyormuşsun gibi bir halin var».

Bu sözler karşısında Emîr mahcup olarak geri döndü. Birkaç gün sonra da Ebu Hakîm'i affederek görevine aide etti. Bu Ebu Hakîm, günümüzdeki Yazıcı Hadîsî çocuklarının dedesidir.

★

Nasruddevle, bundan sonra Amed Kadısı Ebu Ali bin Beğal'a haber göndererek, Şeyh Ebu Nasr bin Cehîr'i çağırmasını emretti. O da Amed'den kendisine haber gönderdi. Bu haber üzerine İbni Cehîr geldi ve Kadı ile halk, kendisini karşılayıp Amed'e getirdiler, ona gereken ilgiyi gösterdiler. Kadı, Emîrin kendisini görmek istediğini söyledi ve ona gerektiği kadar deve, at, çadır, yiyecek ve tarif edilemiyecek kadar güzel hediyeler verdi.

İbni Cehîr oradan kalkıp Meyyafarkîn'e gitti ve Nasruddevle ile görüştü. Kendisine, çocuklarına ve amcasının oğullarına ayrı ayrı hediyeler getirmişti. Emîr kendisini Vezir tayin etti ve bütün işleri onun eline verdi. Ayrıca kendisine «Kâfiddevle» [258] unvanını verdi. İbni Cehîr, 430 (Miladî 1039) yılında vezir oldu. Artık çözümlenmesi gereken bütün sorunlar ona geliyordu ve bütün isler onun elinde bulunuyordu. O da halka karşı iyi muamele ediyor ve aralarında adaleti, iyiliği yayıyordu.

İbni Cehîr faziletli, namuslu ve mert bir adamdı. Kendi zamanında kendisi gibi bir insan görülmemişti. Akıllı, tedbirli, ileri görüşlü ve azimliydi. Yanına İbni

---

(257) **Mu'cem'ül-Büldan'a** göre Harşene, Malatya'ya bağlı bir şehirdir. (B.A.A.)

(258) «Devlet için yeterli» demektir. (M.E.B.)

Sinan El-Hafacî ve İbni Ḥayus El-Halebî gibi şairler gelerek kendisine övgüler yazmışlardır. Kendisinin vezir olmasıyla devlet büyük bir itibar kazandı. Kral-larla mektuplaştı ve onlardan tebrikler aldı. En üstün bir mevkiye erişti.

★

450 (Miladî 1059) yılında, Arslan Besasîrî Olayı patlak verdi ve kendisi Bağdad'da Halifeye karşı baş-kaldırarak şehre egemen oldu. Halife Hadîse'de [259] bulunan Meharişoğullarına sığınarak onların yanında kaldı. Besasîrî ise Mısır Halifesi adına hutbe okuttu. Halifenin eşi ise, yanına oğlu Muhammed bin El-Ka-im Ez-Zahîre Eb'ül-Muktedî'yi alarak Meyyafarkîn'e geldi. Nasruddevle, küçük Ez-Zahîre ile birlikte gelen Halifenin eşini karşılamaya çıktı ve onları alıp şehre getirdi; kendilerini yanına misafir aldı ve onlara say-gı gösterdi. Daha sonra da onları Amed'e göndererek oraya yerleştirdi ve ihtiyaçlarını sağladı.

Besasîrî Olayının nedeni şuydu:

Büveyhoğulları Devleti 423 (Miladî 1033) yılından beri gerilemiş ve çökmeye yüz tutmuştu. Hükümdar Ebu Kalicar'ın ölümünden sonra yerine oğlu El-Me-lik'ur-Rahîm geçmişti. Bu arada Horasan'da da Ebu Talib Tuğrul Bey Muhammed bin Mikâil bin Selçuk ortaya çıkmıştı. Yine bu sırada Gazne ve Semerkand Hükümdarı Es'Sultan'ül-Âdil Mahmud bin Sebüktekin ölmüş ve yerine oğlu Mes'ud geçmişti. Tuğrul Bey'le Mes'ud Bey arasında savaş bulunduğu için bir süre sonra yeniden çarpıştılar. Bu çarpışmalarda Mes'ud

---

(259) Hadîse, Irakta Fırat'ın kıyısında bulunan bir yerdir. (M.E.B.)

yenildi ve Tuğrul Bey Horasan'ı, sonra da Rey'i, Isfahan ve dolaylarını ele geçirdi.

Bu olaylar cereyan ederken, Ebu Hâris Arslan Besasîrî de Bağdad'ı ele geçirerek, Halife El-Kaim'e tahakküm etmeye başladı. Daha önce kendisiyle Vezir Reis'ur-Ruesa'[260] İbni Mesleme arasında çatışma çıkmış ve Vezir Reis'ur-Ruesa', Besasîrî'nin karısını tutuklayarak kendisine kötülük etmişti. Besasîrî de isyan ederek Halifeye karşı ayaklandı. Artık bir şeye gücü yetmeyen Halife El- Kaim, Bağdad'a gelmesi için Tuğrul Bey'e haber gönderdi.

Tuğrul Bey o sırada Hemedan ve Isfahan illerine varmıştı. El-Melik'ur-Rahîm orada kendisiyle karşılaştı. Tuğrul kendisini tutuklayarak ayaklarına zincir vurdu ve bir kaleye gönderdi. Bu olay, Deylem Devletinin sonu oldu. Saltanatları 125 yıl sürmüştü. Irak'a gelmeden önce 12 yıl, Irak ve Bağdad'la diğer yerlere egemen olduktan sonra da 113 yıl iktidarda kalmışlardı.

Emîr Tuğrul Bey daha sonra dağ tarafına çıktı. Orada Emîr Yenal [261] kendisiyle karşılaştı. Tuğrul onu da yenilgiye uğrattı. Besasîrî bunu duyunca kaçarak Bağdad'a ,oradan da Rahbe'ye [262] gitti ve orada büyük bir ordu topladı. Ayrıca Mısır'a haber yollayarak yardım istedi ve Mısır Halifesi El-Müstansır'ı da

---

(260) «Reis'ur-Ruesa'» Arapça olup «başkanlar başkanı» demektir. (M.E.B.)

(261) Emîr Yenal, Tuğrul Bey'e karşı başkaldırmış bir Selçuklu şehzadesiydi. Asıl adı İbrahim olan Yenal ilk isyanının bastırılmasından sonra affedilmişse de, bir süre sonra yeniden başkaldırmış ve 1059 yılında yenilgiye uğratılarak öldürülmüştür. (M.E.B.)

(262) Rahbe, IX. yüzyılda Fırat kıyısında yapılmış eski bir şehirdir. (M.E.B.)

savaşa katılmaya çağırıp onun adına hutbe okuttu. Daha sonra Bağdad'a gelip yanındaki askerler ve kalabalıkla birlikte şehri yağma etti. Vezir ile ailesi gizlendiler. Besasîrî Bağdad'da da El-Müstansır adına hutbe okuttu.

İşte Tuğrul Bey bunu duyunca askerlerini topladı ve Irak'a hareket etti. Yanında muazzam bir halk kitlesi de vardı. Yolda Emîr Yenal ikinci defa karşısına çıktıysa da, Tuğrul yine kendisini yenilgiye uğrattı ve bu sefer esir alıp öldürdü. Sonra Bağdad'a varan Tuğrul Bey, Besasîrî'yi de orada öldürdü. Besasîrî ve adamları, Halifenin evinde ne varsa hepsini yağma etmişlerdi. Halife de evden ayrılmak zorunda kalmıştı ve İbni Mehariş kendisini alarak Ana kalesine [263] götürmüştü.

Bu olayların başlamasından bir süre sonra gelen Tuğrul Bey Bağdad'ı işgal etti ve Besasîrî'yi yakalayarak hapse attıktan sonra bizzat Ana'ya giderek Halifeyi Bağdad'a getirdi. Kendisi de Halifenin önünde yürüyordu. Halife böylece yeniden istikrara kavuştu, Besasîrî'nin kellesini de uçurdu. Abbasî Devleti tekrar duruma hâkim oldu ve hutbe tekrar Abbasî Halifesinin adına okunmaya başlandı. Halife, Tuğrul Bey'e tarif edilemiyecek ve değeri ölçülemeyecek kadar hediyeler, bilezikler, kemerler ve yazılı tebrikler verdi.

Tuğrul Bey daha sonra Bağdad'dan çıkıp Musul'a gitti. Orada da Kureyş bin Bedran [264] kendisini karşıladı ve hediyeler, paralar vererek, hizmetine girdi.

---

(263) Ana, Mezopotamya'da Fırat kıyısında bulunan eski bir kasabadır. (M.E.B.)

(264) Kureyş bin Bedran bin Mukalled, Büveyhoğulları hükümdarlarından olup, 453 (Miladî 1062) yılında ölmüştür. (B.A.A.)

Tuğrul Bey kendisini haraca bağlayarak Haraniye'ye ([265]) döndü. Artık tamamen duruma hâkim olmuştu. Kendisi Selçukluların ilk hükümdarıdır.

★

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Halifenin eşi, yanında küçük Ez-Zahîre olduğu halde Meyyafarkîn'e gelmiş ve Nasruddevle tarafından karşılanarak misafir edilmiş, ağırlanmıştı. Sonra da Nasruddevle kendilerini Amed'e göndererek saraya yerleştirmiş ve ihtiyaçlarını sağlamıştı.

Bu sırada Kadı Ebu Ali bin El-Beğal, Amed'den Meyyafarkîn'e gelerek Halifenin eşinin ve maiyetindekilerin, Amed'de kaldıkları sürece masraflarını kendisinin vermek istediğini söyledi. Nasruddevle kendisine şu karşılığı verdi:

«Bunu kabul edemem. Halifenin oğlu yanıma gelsin de benim misafirim olmasın, bu mümkün mü?».

Kadı da şöyle dedi:

«Efendimiz! Herkes duyacak ki, senin maiyetinde ve hizmetçilerin arasında, Halifenin oğlunu misafir edecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak adamlar vardır».

Sonra Vezir ve diğer devlet erkânı da Hükümdardan çok rica ettiler. Sonunda ricaları kabul edildi. Günlük tahsisatları, gerekli masraf ve diğer ihtiyaçlardan başka 50 Armanosî altınıydı ([266]). Bir süre böyle kaldılar.

★

---

(265) Elimizdeki kaynaklarda «Haraniye» adında bir yere rastlanmamaktadır. (M.E.B.)

(266) Bu, Bizans İmparatoru Romanos'un adına izafe edilen bir altındı. (B.A.A.)

Denilmiştir ki:

431 (Miladî 1040) yılında Deylem Devleti çökmeye başladı ve Tuğrul Bey Muhammed bin Mikâil bin Selçuk Horasan'da duruma hâkim oldu. Halifenin başına gelenleri duyunca da Irak'a hareket etti. Yolda Büveyhoğlu ile karşılaştı ve 432 (Miladî 1041) yılında aralarında savaş çıktı. Daha önce de iki taraf arasında Dandankan'da bir savaş çıkmış ve bu savaşta Tuğrul Bey'in beli kırılmıştı. Bu ikinci savaşı kazanan Tuğrul Bey, yoluna devam ederek Irak'a gitti. Besasîrî'yle çarpışıp kendisini yenilgiye uğrattı ve esir aldı. Böylece Bağdad'a egemen oldu ve sonra bizzat Hadîse'ye gidip Halife El-Kaim'i Bağdad'a getirerek yerine oturttu. Halifenin devletini güçlendirdi ve Besasîrî'yi de öldürdü. Daha sonra da Nasruddevle'ye haber göndererek Halifenin eşini ve Ez-Zahîre'yi göndermesini istedi. Nasruddevle onlara 200000 altın değerinde hediyeler vererek kendilerini geri gönderdi. Bundan dolayı Nasruddevle'nin itibarı çok arttı ve şanı çok yüceldi, ünü yayıldı. Hediyeleri ve yolculuklarını düzenleyen ise Vezir Fahruddevle bin Cehîr'di.

Bu, Deylem Devletinin çöküşü ve Türk Devletinin ilk doğuşuydu. Böylece Tuğrul Bey Horasan'dan sonra Irak'a da hâkim oldu.

434 (Miladî 1043) yılında Sultan Tuğrul Bey, adamlarından iki emîrin komutası altında, 10000 süvariden kurulu bir orduyu Diyarbekir taraflarına gönderdi; o ülkeyi de kendilerine beylik olarak verdi.

Birinin adı Buğa, ötekinin de Nasığlı olan ve Türklerin büyüklerinden sayılan bu iki emîr, memlekete saldırarak yağma ettiler ve Meyyafarkîn'in üzerine yürüdüler. Bunun üzerine şehrin kapıları kapatıldı ve iki taraf arasında uzun süre haberleşme oldu. Kendi-

lerine 50000 altın teklif edilerek geri dönmeleri istendiyse de bu isteği kabul etmediler.

Sonra bir gece ikisi de içki içip sarhoş oldular ve aralarında büyük bir tartışma ve karşılıklı küfürleşme başladı. Sonra kavga ettiler ve birbirlerini bıçakladılar. İkisi de öldü. Bunun üzerine askerleri arasında büyük bir gürültü çıktı. Emîr Nasruddevle bunu duyunca durumu öğrenmek için gizlice bir adam gönderdi. Giden adam durumu öğrenip Emîre haber getirince, o da askerlerini alıp üzerlerine saldırdı, mallarını yağma etti, birçok adamlarını öldürdü, bir kısmını da esir etti ve ellerindeki her şeyi ganimet olarak aldı.

Böylece Allah kendisini onların şerrinden korudu. Nasruddevle ölünceye kadar, bütün hükümdarlığı boyunca, bunlardan başka kimsenin saldırısına uğramamıştır. Allah kendisini onların şerrinden de korudu. Bu, (....) bu memlekete ilk gelişleriydi. Ondan önce buralarda yüzleri bile görülmemişti.

★

439 (Miladî 1048) yılında da Alparslan [267] ülkelere egemen oldu ve tek başına hükümdarlık kurdu.

★

(267) Büyük Selçuklu İmparatorluğunun ikinci Hükümdarı olan Alparslan'ın asıl adı Mehmed'dir. 1029 ya da 1033 yılında doğmuştur. Amcası Tuğrul Bey'in ölümü üzerine üvey kardeşi Süleyman tahta çıkmışsa da Alparslan bunu kabul etmemiş ve 1063 yılında Kazvinde hükümdarlığını ilân etmiştir. Arkasından kendisine karşı taht kavgasına girişen Selçuklu şehzadelerini tasfiye etmiştir.

Yine aynı yıl Remle [268] depremden yıkıldı, halkı da çeşitli ülkelere dağıldı.

Bu arada Nasruddevle ile Şerefüddevle Karvaş arasında gerginlik başladı.

Bu sırada Kadı Eb'ül-Mürca Ebu Bekir'in yazıcısı, Şair İbn'ül-Fatîrî'ydi. Bu adam bir gün Kadı adına Musul'daki bir dostuna mektup yazarak, Meyyafarkîn'de bulunmayan bazı fıkıh kitaplarını istedi. Sonra mektubu alıp dışarı çıktı ve Musul'a gidecek olan bir adama vererek dedi ki:

«Bu mektubu filân adama ver, döndüğünde cevabını ve istenenleri beraber getir, sana beş altın da ücret».

Bu sözleri duyan bir asker hemen Hükümdara giderek ihbarda bulundu ve duyduklarını da anlatarak şöyle dedi:

«Hükümdarım! Kadı Musul'a mektup yazdı».

Bunun üzerine Hükümdar Kadı Eb'ül-Mürca'yı huzuruna çağırtarak mektubu sordu. Kadı ise inkâr etti, ve Emîrin emri üzerine, mektuptan haberi olmadığına yemin etti. Bu sefer Emîr, Kadının yazıcısı İbn'ül-Fatîrî'yi çağırtarak ona sordu. O da şu karşılığı verdi:

«Filancaya mektup yazarak fıkıh kitapları istedim.»

Hükümdarlığı sırasında cereyan eden en önemli olay 1071 yılında Malazgirt Meydan Savaşında Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i yenilgiye uğratması ve esir alması olmuştur. Sonra tutsak İmparatoru serbest bırakan Alparslan, Maveraünnehir'de meydana gelen bir ayaklanmayı 1072 yılında bastırırken bir tutsak tarafından saldırıya uğrayarak hançerle yaralanmış ve bu yaranın etkisiyle ölmüştür. (M.E.B.)

(268) Remle Filistin'de bulunan eski bir şehirdir. (M.E.B.)

Fakat sözüme inanmadılar ve Kadıdan, inkâr ettiği ve yemin ettiği için şüphelendiler. Sonra kendisini saraya götürüp bir burcun içinde oturttular ve burcun kapısını üzerine sıvadılar. Böyleçe orada öldü.

Ondan sonra Meyyafarkîn kadılığına Ebu Mansur bin Şazan Et-Tûsî tayin edildi. Kendisi bilgin bir hukukçuydu. Ona kadılıkla birlikte Vakıflar nâzırlığı da verildi. Yıl 436 (Miladî 1045) idi.

★

Denilmiştir ki:

Meyyafarkîn surları, bütün devletler zamanında ayakta durmuş ve bir kısmı yıkılmıştı. Mervanoğulları Devletinin kurulmasından sonra ise birçok yerleri yıkılıp yeniden yaptırılmıştır. Bad'ın kardeşi Eb'ül-Fevarıs bin Dostık bu surların bir kısmını onarmış; Emîr Ebu Mansur Mümehhidüddevle de bazı yerlerini yaptırmış ve buralara hem içerden, hem de dışardan adını yazdırmıştır. Ondan önce de Emîr Ebu Ali birkaç yerini onarmıştır; onun adı da buralarda yazılıdır. Nasruddevle ve Nizameddin[269] de birçok burç ve sur vb. yaptırmışlardır. Böylece surlar çok güzel bir imar görmüştür.

Ben, Nasruddevle tarafından surların iç tarafında yaptırılmış olan ve üzerinde adı yazılı bulunan yerleri saydım; dokuz yerdi. Bazıları da yirmi yer olduğunu söylüyor. İç tarafta yaptırdığı ve üzerinde adını yazdırdığı yerleri de saydım; bunlar da otuz küsür yerdi.

Nasruddevle surlara, köyler ve başka gelir kaynakları da vakfetmiştir. El-Akabe Hamamını ve Şercan

---

(269) Nizameddin, Nasruddevle'nin oğludur. (M.E.B.)

ovasında Kaynak Pınarının ([270]) yanındaki Yeni Hamamı da yaptırarak surlara vakfetti.

Mervanoğulları zamanında Vakıflar mütevelliliğine, İbni Şelita adında bir Hıristiyan getirilmişti. Bu adam, Emîr Ebu Ali döneminden beri bu göreve bakardı. Kendisi Vakıflara ait mallardan büyük bir para biriktirdi ve bu parayla Pınarbaşından şehre bir kanal açmaya başladı. Kanalı, Pınarbaşı Camiinin altından geçirerek doğudan Rabad'ın ortasına, oradan Su Kapısına ve Hükümdarlık Burcunun altına, oradan da surun yanındaki küçük duvardan geçirerek Kulfa Kapısındaki burçlardan birine getirdi ve içeri geçirip şehrin doğu kesimine dağıttı. Kanalı, büyük bir miktar para sarfederek sağlam bir şekilde yaptırdı. Bu kanal, şehre getirilen üçüncü kanaldı. Denildiğine göre her üç kanal da Pınarbaşı'ndan getirilmişti.

Nasruddevle'nin hükümdarlığı zamanında, şehirde Ebu Bekir Muhammed bin Ceri adında büyük bir tüccar vardı. Aynı zamanda simsarlık da yapan bu yaşlı adam, mal ve servet sahibiydi. Kendisi de Hanbaz Çeşmesinden camiye bir kanal getirdi. Hanbaz Çeşmesinden başlayarak birkaç çeşme suyu daha kattığı bu kanalı batıdan surun dibine kadar getirdi; oradan da Küçük Sur'un bahçesine geçirdi. Oraya kadar 50000 altın harcadı. Bundan sonra Hükümdarın huzuruna çıkarak suru delmek için izin aldı. İzin alınca bu sefer kanalı surdan içeriye geçirerek iki surun arasına, oradan Kaynak Pınar'a, sonra Büyük Sur'dan şehre, şehrin ortasından El-Katîl sokağına, oradan kubbenin üzerindeki kendi evinin kapısından geçirdi ve evine bir damla dahi vermeden Kubbe Çarşısına ve camiye götürdü. Orada da dokuz boruyla helâlara, ha-

---

(270) 200 No.'lı dipnota bakınız. (M.E.B.)

mamlara ve başka yerlere dağıttı. Bununla şehrin en büyük su ihtiyacı karşılanmış oldu..

Meyyafarkîn halkının eskiden beri kuyu sularından başka suyu yoktu. Seyfüddevle ([271]), ilk kanalı Hamdanoğulları Sarayına götürmüştü. Nasruddevle zamanında da diğer üç kanal yapıldı. Ebu Bekir Muhammed bin Ceri büyük masraflar yaparak kanalı kendi kapısının önünden geçirdiği halde evine su vermedi. Vermesi için kendisine söylendiyse de şöyle dedi:

«Vallahi vermem, versem 'kendi evi ve çıkarı için getirdi' diyecekler».

Allah ondan razı olsun ve ona rahmet eylesin.

Nasruddevle zamanında Meyyafarkîn gelişti. Oraya her taraftan tüccarlar ve halk gelirdi. Onun döneminde halk zengin oldu ve bolluğa kavuştu. Onun dönemi en güzel dönemdi ve onun devleti diğer devletlerden daha iyiydi.

Denilmiştir ki:

Meyyafarkîn'de İbn'ül-Behat adında bir simsar vardı. Kendisi ileri gelen bir esnaftı. Bir gün şehre gelen bir kervan büyük miktarda pamuk ipliği getirmişti. O da bütün bu ipliği onlardan satın aldı. Aynı gün öğle vakti rastlantı olarak başka bir kervan gelerek pamuk ipliği satın almak istedi. Simsar da bütün ipliği kendilerine sattı ve parasını aldı. Bu satışta tam

---

(271) Hamdanoğullarından olan Seyfüddevle, bu hanedanın Haleb kolunun kurucusudur. 916 yılında doğduğu sanılmaktadır. Asıl adı Ali'dir. 935 yılında Diyarbekir ve dolaylarının yönetimini eline almış, 937-938 yıllarında Harput yakınlarında Bizans ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Daha sonra Haleb, Humus ve Şam gibi önemli şehirleri alan Seyfüddevle 948'den sonra Bizanslılarla sürekli savaşmıştır. 967 yılında Haleb'de ölmüş, cenazesi Meyyafarkîn'e götürülerek şehir dışında bulunan annesinin türbesine gömülmüştür. (M.E.B.)

500 Armanos altını kazandı. İpliği satın almış olduğu adamların parasını da henüz ödememişti. Emîr Nasruddevle bunu duyunca adamı çağırttı. O da parayı yanına alarak Emîrin huzuruna çıktı. Emîr, duyduğunun doğru olup olmadığını sorunca, simsar, «doğrudur» dedi ve parayı önüne koydu. Bunun üzerine Emîr şöyle dedi:

«Vallahi ben seni, parayı almak için çağırtmadım. Ben haberin doğru olup olmadığını ve memleketimde bir adamın bir günde gerçekten 500 altın kazanıp kazanmadığını öğrenmek için seni çağırttım».

İbn'ül-Behat ise bu parayı kendi parasının arasına katmayacağına, Emîr de ondan bir kuruş bile almayacağına yemin ettiler. O sırada Fetrasa Kalesine bağlı bir köyün satışa çıkarılmış olduğu haberi gelmişti. İbn'ül-Behat da o köyü satın aldı ve Amed'e bağlı Agil (272), Yemanî Catre kalelerinde bulunan askerlere vakfetti. Fetrasa yakınlarında bulunan o köyün adı Benunuh'tur.

Nasruddevle ayrıca, Senasine ile kendi ülkesi arasındaki sınırda yeni bir kale yaptırdı. Kendi şahsî parasıyla yaptırdığı bu kale Senasine'nin önünde bir set ve sınır oldu. Onlar bunun sayesinde artık memlekete sızamaz oldular.

Denilmiştir ki:

Nasruddevle zamanında vatandaşlardan hiç bir kimseye zulmedilmemiştir. Nasruddevle tarafından Şeyh Ebu Bekir bin Ceri'den başka kimsenin malları da elkonmamıştır. Onun mallarına elkonmasının nedeni de şuydu:

Kendisi Senasine Hükümdarının dostuydu. Bu ne-

(272) Bugünkü Eğil bucağı olabilir. (M.E.B.)

denle, kendisine düşman olan bazı kimseler Nasruddevle'ye giderek şikâyet ettiler ve dediler ki:

«Bu adam Senasine Hükümdarıyla temas halindedir, belki de şehri kendisine teslim eder».

Hükümdar, bunun üzerine evine baskın yaptırarak büyük miktarda silâh yakalattı ve bundan, şikâyetin doğru olduğuna inanarak silâhlara ve mallarına elkoydu. Elkonulan bütün mallarının değeri 400000 altına ulaşıyordu. Varislerine de, mülklerinden başka 80000 altın değerinde kumaş ve diğer eşya kaldı. Aslında kendisi hakkında Emîre yanlış bilgi verildiği için bunlar oldu. Yoksa Nasruddevle'nin, kimseden bir tek kuruş dahi aldığını kimse görmemiştir.

Nasruddevle, Ali bin Veheb Burcunun yanındaki Reis Ali bin Mansur bin Kek Bahçesinde bir sanayi çarşısı yaptırdı. Temelini su çıkıncaya kadar kazdırdıktan sonra çok güzel bir şekilde yaptırdığı ve büyük bir masrafla meydana getirdiği bu binadan daha güzel ve daha sağlam bir bina görülmemişti. İnşaatını da Vezir bin Cehîr yönetti.

Nasruddevle Meyyafarkîn halkına çok iyilik yaptı. Onun günleri bayram günleri gibiydi.

★

Nasruddevle'nin dört karısı vardı. Bunlar Erran ve Ermenistan Kralı Manuçer'in oğlu Fadlun'un kızı Fadluniye, Şerefüddevle'nin kızı Seyyide, daha önce ağabeyi Ebu Ali'nin karısı olan Senasine Kralı Senharib'in kızı ve Fereciye idiler.

Bunlardan başka 360 tane de gözde cariyesi vardı. Her birinin sırası yılda ancak bir defa gelirdi. Böylece Emîr, sanki her gece yeni bir gelinle gerdeğe girerdi. Ayrıca kendisinin, başka kralların ve sultanların

yanında bulunmayan ses sanatkârları, rakkaseleri [273] ve diğer eğlence sanatkârları vardı. Nerede güzel bir cariye ya da güzel bir ses sanatkârı olduğunu duyarsa, büyük paralar harcayarak ve değerinin kat kat fazlasını ödeyerek aldırıp getirtirdi.

Nasruddevle'nin âdeti şuydu:

Bir gün askerlerle birlikte oturur, gece vaktine kadar onlarla yiyip içerdi. Bir gün de amcasının çocuklarıyla, kendi çocuklarıyla, akrabalarıyla ve özel dostlarıyla oturup gece vaktine kadar onlarla yiyip içerdi; sonra da ses sanatkârlarının, rakkaselerin ve eğlendiricilerin arasında bir saat geçirirdi. Bunlar da dağıldıktan sonra Emîr, cariyeleriyle yalnız kalırdı. Bir gün de tahta oturup yalnız gözdeleriyle, cariyeleriyle, eşleriyle ve kızlarıyla vakit geçirirdi. O gün kendisinden başka orada hiç bir erkek bulunmazdı. Kadınlar akşama kadar raksederler, oynarlar ve kendisiyle birlikte yiyip içerlerdi. Sonra karıları ve kızları giderler, yanında cariyeleri ve gözdeleri kalırlardı. Bunlar da, yatma zamanı olan sabaha yakın saatlara kadar onu eğlendirdikten sonra kendisi, yatma sırası olan cariyesiyle yatmaya giderdi.

Denilmiştir ki:

Nasruddevle sabah erkenden ava çıkardı ve öğleye doğru dönerdi. Bir saat oturup, bu süre içinde Veziri kabul eder, kendisiyle devlet işlerini görüşür ve gereken talimatı verirdi. Sonra öğle yemeğini yer ve ikindiye kadar dinlenirdi. Öğle ve ikindi namazlarını vakitlerinde kılardı. Sonra akşam yemeğine oturur, yemekten sonra da gecenin üçte biri geçinceye kadar içerdi. Bu saatte yanındakiler dağılırlardı. Bu sefer de

(273) «Rakkase» Arapça bir sözcük olup, «rakseden, oynayan kadın» demektir. (M.E.B.)

cariyeler ve gözdeleri gelip kendisine şarkı söylerlerdi. Kendisi de onlarla birlikte içip oynardı. Gecenin üçte ikisi geçinceye kadar bunlarla eğlenir, sonra yatak odasına giderdi. Bu sırada hizmetçi de, sırası gelmiş olan cariyeyi getirirdi ve Emîr sabaha kadar onunla yatardı. Sabahleyin kalkıp yıkanır ve sabah namazını vaktinde kılardı. Denildiğine göre, hükümdarlığı boyunca hiç bir gün sabah namazını kaçırmamıştır.

Bir gün huzurunda Ebu Nuvas'ın [274] şu şiiri okunmuş:

«Ömrüme kıymak istemediğim için
«Uyuyanlara bıraktım uykuyu
«Ve gecenin karanlığını
«Eğlenmekle, içmekle geçirdim
«Uyku sarhoşluk saatinde arzu edilir ancak».

Hükümdar bu şiiri dinleyince coşmuş ve şöyle demiş:

«Aşkolsun kendisine!. Bizi şiiriyle mırıldanarak dile getirmiş».

Nasruddevle'nin ölümünden sonra bir arkadaşına birisi şöyle bir soru sormuş:

«Nasruddevle'nin hükümdarlığı kaç yıl sürdü? 53 yıl sürdüğünü duydum, doğru mu?».

Adam şu karşılığı vermiş:

«Neden 106 yıl demiyorsun? Çünkü onun geceleri gündüzlerden daha güzeldi».

Nasruddevle'yi mutlu kılan, kendisinin ölümün-

---

(274) 757 yılında Ahvaz'da doğan Ebu Nuvas, çağının en büyük şairlerinden biriydi. Öğrenimini Basra'da yapmıştır. Sonra Bağdad'a yerleşmiş ve Harun Reşidin yakınlarından biri olmuştur. Kendini içkiye ve eğlenceye vermiştir. Şiirlerinde de büyük ölçüde içki ve eğlenceyi işlemiştir. 814 yılında ölmüştür. Şiirlerini topladığı **Divan** adlı bir kitabı vardır. (M.E.B.)

den sonra da çocuklarının kıvanç duymalarına vesile olan hususlardan biri de, Mağrıplı Vezir'in ve Vezir İbni Cehîr'in kendisine vezirlik yapmış olmalarıydı. Çünkü Mağrıplı Vezir, Nasruddevle'den önce Mısır Halifesi El-Hâkim'in veziriydi. İbni Cehîr ise Nasruddevle'nin vezirliğinden Halife El-Kaim Biemrillâh'ın vezirliğine gitti.

Esasen Nasruddevle kadar mutlu olan kimse de yoktu. Gerçi başka birtakım sultanların ve kralların onunkinden daha geniş ülkeleri ve yaygın şöhretleri vardı; ama onlar, Nasruddevle'nin sürdüğü sefayı sürememişler, onun içinde bulunduğu bolluğa ve mutlu hayata erişememişler ve onunki kadar servet ve çocuk sahibi olamamışlardı.

Denilmiştir ki:

Bir gün Nasruddevle'nin yanına Hindistan'dan bilgili bir falcı geldi. Emîr kendisine ilgi gösterdi ve iyilik yaptı. Falcı, bir gün Emîrle konuşup kendisi ve ailesi için fala baktı; sözlerini de bazı açık durumlarla ispatlamaya çalıştı. Bu arada Nasruddevle'ye şöyle dedi:

«Hükümdarım! Senin iyilik yaptığın, sevdiğin ve yükselttiğin bir adam, senin ölümünden bir süre sonra devletine karşı başkaldıracak, hükümdarlığı ailenden alacak, aileni ortadan kaldıracak, memleketi eline geçirecek ve ailenin elinden bu memleketin çıkmasına kendisi yol açacaktır. Fakat kendisi ancak kısa bir süre egemenlik sürebilecek, sonra elinden alınacaktır».

Bunun üzerine Hükümdar bir süre düşündükten sonra başını kaldırarak Vezir İbni Cehîr'e baktı ve dedi ki:

«Eğer bu sözler doğruysa o adam şu ihtiyardır».

Sonra Vezire dönerek şunları söyledi:

«Ebu Nasr! Allahını seversen, eğer memlekete egemen olursan ailemi yerinde bırak».

Vezir ise eğilip önünde yeri öptü ve şu karşılığı verdi:

«Allah Allah; efendimiz, ben nerede, bu işler nerede!».

İbni Cehîr, Mervanî Devletinin, hiç kimsenin bilmediği sırlarını bilirdi. Hazineleri, paraları, değerli taşları ve ülkenin üstünlüğünü tamamıyla öğrenmişti.

Babam dedemden -Allah ikisine de rahmet eylesin-, İbni Cehîr'in bu konudaki sözlerini bana nakledерek anlattı. Dedem, İbni Cehîr'in hizmetinde Hasankeyf'te nâzırken, Vezir İbni Cehîr kendisine şöyle demiş:

«Vallahi falcının o günkü sözlerinden sonra, memleketi alma fikri içime doğdu. Bu fikir, Nasruddevle'nin torunu Emîr Mansur bin Nizameddin zamanına kadar bende saklı kaldı. Onun zamanında ise fırsattan yararlandım».

İleride de bahsedeceğimiz gibi, falcının söyledikleri doğru çıkacaktı.

★

447. (Miladî 1056) yılında Halife El-Kaim Biemrillâh'ın oğlu Eb'ül-Abbas Muhammed Ez-Zahîre, Bağdad'da babasının sağlığında öldü. O gün Tuğrul Bey Bağdad'a gelmişti. Ez-Zahîre'den, küçük oğlu Abdullah El-Muktedî kaldı ve dedesi El-Kaaim tarafından yetiştirildi.

449 (Miladî 1058) yılında da Şerif Razî'nin oğlu Adnan öldü. Onun ölümüyle de Talibîlerin temsilciliği, Zeyd bin Ali'nin [275] çocuklarından İbn'ül-Muammer'e

(275) Hazreti Hüseyin'in torunudur. (M.E.B.)

geçti ve böylece Zülmecdeyn ailesinin elinden çıktı. Kûfeli olan İbn'ül-Muammer'in ailesi, hâlâ bu görevi elinde bulundurmaktadır. Zülmecdeyn ailesine mensup olanlar ise Bağdad'da görevsiz bulunmaktadırlar.

★

Yine 449 (Miladî 1058) yılında, Vezir İbni Cehîr'in teşebbüsü ile, Kadı Ebu Mansur Muhammed bin Şazan Et-Tûsî Meyyafarkîn kadılığından azledildi ve yerine, Amedli Kadı Ebu Ali bin El-Beğal'ın oğlu Kadı Eb'ül-Kasım Ali tayin edildi.

Kadı Ebu Ali, daha önce Vezir İbni Cehîr'e iyilik yapıp kendisini bu memlekete getirmiş olduğu için, Vezir de bu iyiliğine karşılık olarak oğlunu Meyyafarkîn kadılığına getirmek istiyordu. Ve bunun için bütün gücünü kullanmaya başladı. Hatta bir gün Hükümdara şöyle dedi:

«Efendimiz! Amed Kadısı, güzel sözleriyle, serveti ve icraatıyla halkın gönlünü kazanmıştır. Bütün şehir halkı onun sözünü dinlemekte ve emirlerine boyun eğmektedir. Sen de Amed'i İbni Dimne'den, İbn'ül-Beğal'ın eline geçsin diye almadın herhalde».

Hükümdar, ne yapılması gerektiğini sorunca da Vezir şu görüşü ileri sürdü:

«Bence oğlunu buranın kadılığına tayin edersin. Böylece, hem kendisini elinde bir çeşit rehine olarak bulundurmuş, hem de babasının bizden uzaklaşmasını önlemiş olursun».

Bunun üzerine Hükümdar bu teklifi kabul ederek, Amed Kadısının oğlunu çağırttı ve kendisini Meyyafarkîn kadılığına tayin etti. Kendisiyle birlikte babası Kadı Ebu Ali, Amed'in ileri gelenlerinden kardeşi Eb'ül-Hasan, İbni Ebi Eyyûb, İbni Bekrun ve Hatîb İbni

Ukayl da geldiler. Ibni Ukayl, cuma günü Meyyafarkîn'de minberde yeni Kadının tayini hakkındaki emirnameyi okudu ve Eb'ül-Kasım kadılık görevine başladı.

★

450 (Miladî 1059) yılında Kadı Ebu Tayyıb Muhammed El- Fakîh Et-Taberî Bağdad'da öldü. Öldüğünde 102 yaşında bulunuyordu.

★

451 (Miladî 1060) yılında Nasruddevle, Meyyafarkîn'de, Amed Kadısı Ebu Ali bin El-Beğal'ı tutuklayarak hapse attırdı ve servetinin büyük bir kısmına el-koydu. Kadı bir süre sonra Meyyafarkîn hapishanesinde öldü ve cenazesi Amed'e götürülerek Rum Kapısı ([276]) kubbesine defnedildi. Çocukları da serbest bırakıldılar. Oğlu Kadı Eb'ül-Hasan Amed'e döndü. Diğer oğlu Eb'ül-Kasım ise, ileride de bahsedeceğimiz gibi, Nasruddevle ölünceye kadar Meyyafarkîn'de kaldı.

★

Nasruddevle 53 yıl hüküm sürdü. Bu süre içinde ne kendisini korkutan, ne kendisiyle düşmanlık eden, ne de bir gün kendisini uğraştıran oldu. Yalnız Buğa ve Nasığlı, bir defa memleketine saldırdılar. Onların başına da yukarıda bahsettiğimiz haller geldi; Allah Nasruddevle'yi onların şerrinden korudu. Nasruddevle, onların elindekini de savaşsız olarak ganimet aldı.

Nasruddevle'nin ünü halifelerin, kralların yanına

(276) Günümüzde «Urfa Kapısı» denilen kapı. (M.E.B.)

kadar yayıldı. Ondan daha mutlu kimse yoktu. Başka hükümdarların ondan daha çok hüküm sürdükleri, ülkelerinin daha geniş olduğu, servetlerinin daha fazla olduğu doğrudur; fakat yukarıda da dediğimiz gibi, kimse onun kadar sefa süremedi ve mutlu, zevkli bir hayat yaşamadı.

★

Nasruddevle 29 Şevval 453 (Miladî 1062) tarihinde vefat etti. Allah kendisine rahmet eylesin. Vefat ettiği gün Kasım ayının altısıydı. Muhdese Camiinde defnedildi. Bazıları da Sêdılî'deki sarayda defnedildiğini, sonra 456 (Miladî 1065) yılında, kızı Sittülmülk tarafından Muhdese Camiinin yanındaki meydanda o aile için yaptırılan özel kubbeye nakledilip oraya gömüldüğünü söylüyorlar.

★

Nasruddevle vefat ettiği zaman İbni Cehîr Vezirdi. Devlet işlerinin düzenini korudu ve güzel bir siyasetle işleri yürüttü. Hükümdar, oğlu Emîr Nizameddin Eb'ül-Kasım Nasr'ı veliaht tayin etmişti. En büyük oğlu Eb'ül-Hasan ise Amed'de kaldı ve orada öldü; çocuğu da kalmadı. Bunun küçüğü ise Emîr Said'di. Fakat veliahtlığa Emîr Nizameddin tayin edilmişti.

EMÎR NİZAMEDDİN'İN HÜKÜMDARLIĞI:

Denilmiştir ki:

Hükümdar öldüğünde Vezir yanında bulunuyordu. Vezir Ordu Komutanını, Emir Nizameddin'in şehirdeki evine gönderdi ve kendisini getirtti. Gelince de Vezir kendisini saraya çıkardı ve önünde yeri öptü, kendisine Emîr diye hitabetti ve onu Emîr olarak selâmladı, babasının ölümü dolayısıyla kendisine başsağlığı diledi ve onu tahta çıkardı. Sonra da emîrler, amca oğulları, kadılar, bilginler, şahitler ve şehrin ileri gelenleri gelerek kendisini Emîr olarak selâmladılar. Nihayet bütün halk orada toplandı.

Yeni Emîr daha sonra tahttan inip çıplak yere oturdu ve babası için yapılan taziyeleri kabul etmeye başladı. Şairler gelip ağıt okudular. Ailenin yakınları da hazır bulundular. Daha sonra Nasruddevle'nin cenazesi kaldırılıp defnedildi ve halk dağıldı.

Nizameddin de hükümdarlığına devam etti. Amcasının oğullarından kardeşlerinden, askerlerden ve şehir halkından kendisine karşı gelen olmadı.

Nizameddin, 453 (Miladî 1062) yılının Zilkade ayının başında tahta çıktı.

★

Nasruddevle 20'den fazla erkek çocuk bırakmıştı. Kimisine göre de erkek çocuklarının sayısı 40'tan fazlaydı. En büyükleri, Amed Valisi bulunan ve çocuksuz ölen Emîr Eb'ül-Hasan'dı. İkinci oğlu ise Emîr Said'di. Nasruddevle sağlığında bu oğlunu, Harran ve Ruha Valisi Even oğlu Zengi'nin kızı Sıti Azize'yle evlendirmişti ve bundan Emîr İsko ve Emîre Sittünnas doğmuşlardı.

Nasruddevle'nin üçüncü oğlu ise kendisinden sonra hükümdar olan Eb'ül-Kasım Nasr'dı. Bu oğlu akıllı, ileri görüşlü, azimli ve tedbirliydi. Bu niteliklere sahip olduğu içindir ki babası tarafından veliaht tayin edilmişti.

Nasruddevle'nin bunlardan başka da çocukları vardı. Çocuk bırakan ve hâlâ soyu Nasruddevle'ye ulaşan çocuklarını ileride zikredeceğiz. Çocuk bırakmayanlarını ise anlatmamıza gerek yoktur.

Nasruddevle'nin üç de kızı vardı. En büyükleri, hiç evlenmeyen Sittülmülk'tü. 456 (Miladî 1065) yılında babası için kubbe yaptıran budur. İkinci kızı Zübeyde'ydi. Bu, Erzen beyliğinde bulunan Eb'ül-Fevarıs Ahmed bin Şibl bin İbrahim'le evliydi. Ondan sonra da Zeyneb gelirdi. Bu da Nasruddevle'nin amcasının oğlu Reis Mûsık bin Muhammed bin Kek'le evlenmiş ve birkaç çocuk dünyaya getirmiştir.

Nasruddevle'nin birkaç tane de amcasının oğlu vardı. Bunlardan birkaçından bahsedelim: Reis Mûsık bin Muhammed bin Kek, Reis Avşîn bin Menklan bin Kek, Reis Ali bin Mansur bin Kek, Emîr Mirzeban bin Belaşo bin Kek, Reis Muhammed bin Davud bin Kek.

Nasruddevle zamanında, kendi çocuklarından ve amcasının oğlu Mirzeban'dan başka diğerlerine Emîr diye hitabedilmezdi. Mirzeban üstün ve cesur bir adamdı. Nasruddevle de kendisini çok sever ve sa-

yardı. Onu, amcasının oğlu Reis Alî bin Mansur bin Kek'in [277] kızı Hind'le evlendirmişti.

★

Nizameddin, babasının ölümünden sonra bir süre istikrar içinde hükümdarlık yaptı. Daha sonra kardeşi Emîr Said'le arası açıldı. Said, Sultan Tuğrul Bey'e sığınarak, kardeşi ile olan anlaşmazlığını kendisine bildirdi ve yardımını istedi. Tuğrul Bey de, maiyetindeki komutanlardan birinin komutası altında 5000 süvari ile büyük bir orduyu emrine vererek kendisini Meyyafarkîn'e gönderdi. Emîr Said, bu askerleri alarak 455 (Miladî 1064) yılında Mayyafarkîn kapılarına geldi ve saldırıya başladı. Vezir İbni Cehîr, kaleden inerek kendisiyle görüştü ve ona şöyle dedi:

«Bu ailenin ortadan kalkması senin elinle olmasın».

Ayrıca kendisini hem tehdit etti, hem de ona birçok para ve beylikler vadetti. Said de bunları kabul ederek mücadeleden vazgeçti. Nizameddin, Tuğrul Bey tarafından gönderilen komutana 50000 altın verdi. O da askerleriyle birlikte geri döndü. Emîr Said ise bir köşeye çekilerek kardeşiyle iyi geçinmeye başladı.

455 (Miladî 1064) yılında Halife El-Kaim, Emîr Nizameddin'e haber göndererek, Vezir İbni Cehîr'i, kendisine vezirlik yapması için istedi. Nizameddin Veziri gönderdi ve onunla birlikte hediyeler, develer ve güzel eşya da yolladı. Vezir çok güzel ve değerli bir kıyafetle yola çıktı. Bağdad'a varınca Halife tarafından Vezir tayin edildi. Ayrıca kendisine «Müeyyidüddin

---

(277) 256 No.'lı dipnota bakınız.

Fahruddevle» unvanı verildi ve en yüksek rütbeye yükseltildi.

Mervanoğulları, kıvançlarını şöyle anlatırlardı:

«Mısır Halifesi El-Hâkim'in Veziri olan Mağrıplı Vezir bize vezirlik yapmış, bizim Vezirimiz olan İbni Cehîr de Bağdad Halifesine vezirlik yapmıştır».

Daha önce, El-Ecell Eb'ül-Fadl İbrahim bin Enbarî, Meyyafarkîn'e gelmişti. Kendisi önceleri Fahruddevle Karvaş'ın devletinde nâzırdı. Sonra oradan ayrılarak Nizameddin'in yanına geldi. Bir süre Meyyafarkîn'de kaldıktan sonra Vezir Fahruddevle, Halifeye Vezir oldu. Bunun üzerine Nizameddin, El-Ecell'i Vezir tayin etti ve işleri onun eline verdi. Kendisi yeterli, akıllı ve sağlam görüşlüydü.

Yine 455 (Miladî 1064) yılında Amedli Kadı Eb'ül-Hasan [278] Meyyafarkîn kadılığından azledildi. Kendisi ileri gelen bir ailenin çocuğuydu ve iyi, değerli bir insandı. Ayrıca büyük bir servete ve mülke sahipti. İbni Ceri ile kendisi arasında düşmanlık vardı. Azledildikten sonra Mısır'a gidip yerleşti ve İbni Ceri ölünceye kadar Meyyafarkîn'e dönmedi. Onun ölümünden sonra tekrar geldi ve Kadı oldu. Kendisi akıllı, ileri görüşlü ve siyaset sahibi bir insandı.

★

458 (Miladî 1067) yılının Rebiyülevvel ayında, Sultan Tuğrul Bey tarafından Diyarbekir'e gönderilen ve emrinde 5000 süvari bulunan Salar-ı Horasan adındaki komutan Meyyafarkîn'e vardı; şehir dışında yağ-

(278) Yukarıda Meyyafarkîn kadılığına tayin edilenin Eb'ül-Kasım olduğunu yazmıştı. Burada yanlışlıkla Eb'ül-Hasan yazılmış olabilir. (M.E.B.)

macılığa ve saldırılara başladı ve Su Kapısında karargâh kurdu. Tabii şehrin kapıları kapatıldı. O da bir süre öyle kaldı.

Bu sırada Vezir kendisiyle ilişki kurarak durumu kurtarmaya çalıştı ve, döndüğü takdirde kendisine 300000 altın verileceğini bildirdi, bu konuda yemin de etti. O da bu söz üzerine yumuşadı. Vezir rehine olarak da Nasruddevle'nin oğlu Emîr Hasan'ı kendisine gönderdi. Bunun üzerine Salar-ı Horasan binerek Su Kapısından şehre girmek istedi. Ne var ki kapıya yaklaşınca, başına nelerin geleceğini sezdi ve pişman olup tereddüde düştü, geri dönmek istedi. Vezir bunu Salar'ın yüzünden anladı ve şu emri verdi:

«Hükümdarın iki kardeşi Emîr Fadlun'la Emîr Namık'ı getirin».

Bunlar getirilince ikisini de Salar'ın karargâhına gönderdi. Bunun üzerine Salar'ın şüphesi dağıldı ve şehre girdi. Saraya varınca yanında bulunan askerlerle birlikte bir odada oturdu. Vezir ise Hükümdarla konuşmaya gitti.

Hükümdar «ne yapmalı?» diye sorunca Vezir, «kendisini tutuklayalım» karşılığını verdi. Hükümdar buna itiraz etti ve dedi ki:

«Nasıl olur? Kardeşlerim askerlerinin elinde bulunuyorlar».

Fakat Vezir buna karşı şöyle dedi:

«Kardeşlerin sana düşmandırlar. Sen onların karşılığında Diyarbekir'i ve memleketi satın alıyorsun».

Emîr yine itiraz etti ve şunları söyledi:

«Aramızda kararlaştırmış olduğumuz parayı kendisine verelim, gitsin».

Vezir ise bu düşünceye karşı çıkarak şu karşılığı verdi:

«Bunu yaptığın takdirde yarın bir başkası gele-

cek, öbür gün bir başkası gelecek; üzerine öyle bir kapı açılacak ki artık sonuna kadar kapatamayacaksın».

Sonra Vezir Hükümdarın yanından ayrılarak Salar'ı ve arkadaşlarını yakaladı. Salar, «ihanet mi ettiniz» diye sorunca, Vezir «evet» karşılığını verdi. Bunun üzerine Salar şöyle dedi:

«Lâilahe illallah... Düşmanını düşmanının karşılığında yakaladı».

Salar yakalanınca Meyyafarkîn askerleri şehirden çıkarak karargâhına saldırdılar, ellerindekini yağma ettiler, askerlerinin bir kısmını öldürdüler. Hükümdarın iki kardeşini de yakalayarak Su Kapısının dışındaki tepede başlarını kestiler. Ötekini de yakalayıp, henüz sırtına binilmemiş bir tayın kuyruğuna bağlayarak tayı bıraktılar. Tay başıboş dolaşıp onu Tırmîn'e [279] götürdü. Orada bir köylü kendisini gördü ve kurtararak şehre gönderdi. Şehirde tedavi edildi, iyileşti ve yaşadı. Bunun Emîr Fadlun olduğunu sanıyorum.

Askerler Salar'ın karargâhını yağma edip adamlarının bir kısmını öldürdükten ve bir kısmını da esir aldıktan sonra geri döndüler. Birkaç gün geçtikten sonra Emîr Su Kapısının dışındaki tepenin üzerinde oturdu ve Salar-ı Horasan ile arkadaşlarını getirtip hepsinin başlarını kestirdi. Cesetleri de alınıp mezarlığın altındaki Sıyût denilen yere götürülerek kazılan çukurlara atıldı ve üzerlerine, örtülmelerine yetecek kadar toprak bırakıldı. O yer Salar-ı Horasan Savaşı adıyla bilinmektedir.

Emîr Hasan'ın cesedi ise, Muhdese Camiinin doğu tarafında bulunan kubbede, heykelin dışında def-

---

(279) Bugün Silvan ilçesine bağlı Tılmîn köyü olabilir. (M.E.B.)

nedildi; kubbe tarafına da bir kapı açıldı. Emîr Hasan'ın Ebu Said ve Menklan adlarında iki oğlu vardı. Ebu Said hâlâ yaşamaktadır. Ben de kendisini Bimaristan'da gördüm. Hastaydı. Sonra Emîr Tacüddevle bin Mansur bin Nizameddin'in yanına gitti.

458 (Miladî 1067) yılında Vezir Eb'ül-Fadl İbrahim bin Enbarî vefat etti ve Hazreti Ali Şehitliğinin yanındaki dağda bulunan uzun bir binaya gömüldü. Bu binayı kendisi camiin batı tarafında yaptırmıştı.

Vezir Eb'ül-Fadl İbrahim ölünce, yerine oğlu Ebu Tahir Selâme Vezir oldu. Kendisi de akıllı, zeki, azimli ve ileri görüşlü bir adamdı. Nizameddin'e dediler ki:

«Bu gençtir, çocuktur. Devlet işleri hakkında tecrübeli olan yaşlı adamlar ancak vezir olabilirler».

O da şu karşılığı verdi:

«Ben bunu kabul ediyorum. Kendisinin nasıl bir adam olduğunu göreceksiniz».

Nizameddin kendisine «El-Kâfi» unvanını verdi. Yeni Vezir devlet işlerini eline aldıktan sonra halkı ve memleketi en güzel siyasetle yönetti.

★

455 (Miladî 1064) yılında Tuğrul Bey Isfahan'da öldü. Yerine kardeşinin oğlu Alparslan Muhammed bin Davud geçti. Alparslan ,Tuğrul Bey'in öldüğü gün Bağdad'a gitti ve Halife El-Kaim Biemrillâh'la görüştü. Halife de sultanlığını onayladı, onun adına hutbe okuttu ve kendisine hil'atlar giydirdi. Böylece Alparslan, amcasının yerine geçti ve onun bütün ülkesine egemen oldu.

460 (1069) yılında Emîr Nizameddin ile kardeşi

Emîr Said arasında yeniden anlaşmazlık çıktı ve Said Meyyafarkîn'den çıkarak Sultana sığındı.

463 (Miladî 1071) yılında Rum Kralı, Konstantiniye'den çıkarak Menazgırt'a gitti. Alparslan bunu duyunca Irak'tan çıkıp Diyarbekir'e geldi ve Dicle kenarındaki Herşefiye'ye indi. Emîr Said de yanında bulunuyordu.

Hoca Nizamülmülk ([280]) bu sırada Meyyafarkîn'e gitti ve sarayda Emîrle görüştü. Emîr, kardeşinin durumunu ve Sultanın yanında neler konuştuğunu sordu. Hoca Nizamülmülk de kendisine bildirdi. Emîr büyük miktarda mal ve hediye hazırladı. Hoca kendisine dedi ki:

«Bence sen de Sultanın yanına gel. Arzu ettiğin şekilde dönersin.»

Emîr bu teklifi kabul ederek daha çok hediyeler ve paralar hazırladı ve ertesi gün hareket etmeye karar verdi. Emîrin karısı ile kızkardeşleri Hoca Nizamülmülk'ün yanına gelerek eteğine sarıldılar ve «senin bahtına sığınıyoruz» diye yalvardılar. Hoca da onlara şu karşılığı verdi:

«Vallahi ben onu Emîr olarak sizden alıyorum, Sultan olarak size iade edeceğim».

---

(280) Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Veziri olan Hoca Nizamülmülk 1018 yılında doğmuştur. Asıl adı Hasan'dır. İyi bir öğrenim gördükten sonra önce Gaznelilerin, sonra da Selçukluların hizmetine girmiştir. Alparslan tahta çıkınca Vezir olmuş ve kendisine Abbasî Halifesi tarafından «ülkenin düzeni» anlamına gelen «Nizamülmülk» unvanı verilmiştir. Alparslan'ın ölümünden sonra Melikşah'a da vezirlik eden Nizamülmülk, Bağdad'daki ünlü Nizamiye Medresesini kurmuştur. 1092 yılında bir İsmailî fedaisi tarafından hançerlenerek öldürülmüştür. Farsça olarak yazdığı **Siyasetnâme** adlı önemli bir eseri vardır. (M. E.B.)

Sonra çıkıp Sultanın yanına gittiler ..Sultan, Nizameddin'e ilgi gösterdi. O da Sultana saygı göstererek çok hediyeler sundu. Hoca da Sultana, Nizameddin'in karısının ve kızkardeşlerinin nasıl yalvardıklarını ve kendisinin onlara söz verdiğini anlattı. Sultan buna itiraz ederek dedi ki:

«Ben kardeşi Said'e yemin ettim».

Fakat vezir diretti ve şunları söyledi:

«Ben bunu yapamam, çünkü söz verdim. Madem ki sen de yemin etmişsin, o halde sen ava çık ve bu işi bana bırak».

Sultan bu teklifi kabul ederek ava çıktı. Sonra Vezir, Emîrin kardeşini yakalayarak kendisine teslim etti. Hoca, onların Bışarê Ezraq (Bışar-ı Ezrak) adındaki hizmetçileriyle birlikte Emirin (yani Said'in) çadırına girip kendisini selâmlayınca, Emîr şaşırdı ve şöyle sordu:

«Bu sırada niçin yanıma geldin?».

Hoca ise kendisinden özür dileyerek bir pranga çıkardı ve «ayaklarını uzat» dedi. Emîr ayaklarını uzatmayınca da Hoca kendisini çekti ve ayaklarını bağladı. Sonra bir katıra yüklenen iki çuval arasına bindirilerek Hetah'a gönderildi ve orada hapsedildi.

Öte yandan Nizameddin'in kızkardeşi Emîre Zübeyde, oğlu Ahmed'e büyük bir kese teslim ederek şu talimatı vermişti:

«Hükümdarla birlikte git ve yanında para olduğunu kendisine söyleme. Kendisi, yanında götürdüğü paraların hepsini dağıtıp eli boş kalınca, sen de yanında bulunan keseyi çıkararak önüne koy».

Nitekim Emîr, elindeki paraların ve hediyelerin hepsini dağıtınca eli boş kaldı ve bundan canı sıkıldı, ne yapacağını bilemez hale geldi. İşte bu sırada Emîr Ahmed, paraları çıkardı ve dayısının önüne koy-

du. Bunun üzerine Emîrin bütün üzüntüleri bir anda dağıldı ve bu, onun için en değerli varlık oldu.

Daha sonra Sultan kendisine saygı gösterdi, hediyeler verdi ve onu geri gönderdi. Hoca Nizamülmülk de kendisine şöyle dedi:

«Ben karına ve kızkardeşlerine, seni Sultan olarak geri göndereceğime söz vermiştim. Ne var ki bizim yalnız bir Sultanımız vardır. Sen de 'Sultan'ül-Ümera'sın» [281].

Ve kendisine bu unvanı verdi. Emîr sonra Meyyafarkîn'e döndü.

★ .

Sonra Sultan, Rum Kralının geri döndüğünü duydu ve bunun üzerine Musul'a döndü. Fakat Halat (Ahlat) ve Menazgırt halkından büyük bir grup arkasından gelerek, Rum Kralının ikinci defa memlekete geldiğini bildirdiler. Bu haberi alan Sultan tekrar hareket geçti. Erzen ve Bedlis'e uğradıktan sonra Halat'a vardı. Menazgırt Kadısı da yanında bulunuyordu. Bu sırada Rum Kralı da Menazgırt'a gelmişti. Sultan da çıkıp Menazgırt kapılarına ulaştı. Orada aralarında haberleşme oldu.

Rum Kralının yanında sayılamayacak kadar büyük bir kitle vardı. İbn'ül-Muhalban [282], Sultanın yanından Rum Kralının yanına gitti. O da kendisine bu memleketin durumunu sordu ve şöyle dedi:

«Isfahan mı daha güzel, yoksa Hemedan mı?».

Isfahan'ın daha güzel olduğu cevabını alınca da şöyle dedi:

---

(281) «Emîrler Sulanı» demekir. (M.E.B.)

(282) Alparslanın komutanlarından biridir. (M.E.B.)

«Hemedan'ın çok soğuk olduğunu duydum».

İbn'ul-Muhalban, duyduğunun doğru olduğunu söyleyince de Kral, şu karşılığı verdi:

«Öyleyse biz kendimiz Isfahan'da kışı geçireceğiz; atlar, katırlar ve eşekler de Hemedan'da kalacaklar».

İbn'ul-Muhalban da buna karşılık olarak şöyle dedi:

«Atlar, katırlar, eşekler gerçekten Hemedan'da kışı geçirecekler; fakat seni bilmem».

Sonra da oradan uzaklaştı. Ve iki taraf da savaşa hazırlandılar.

Rumlar 300000 kişiydi. Sultanın askerlerinin sayısı ise azdı. Bunun için savaşmayı erteledi; cuma günü gelince, hatiplerin minberlerde olacakları zamanı hesapladı ve tam o saatte askerlere hücum emrini verdi. Askerler hep birlikte tekbir getirerek saldırıya başladılar. Sultan şöyle dedi:

«Bu saat, bütün minberlerde İslâm orduları için dua edildiği saattir. Halk da bu dualara amîn diyecektir. Belki Allah onlardan birisinin duasını kabul eder».

Sonra tekbir getirip saldırdılar. Allah da onlara zafer verdi ve Rum Kralı yenilgiye uğradı, birçok askeri de öldürüldü. Müslümanlar mallarını ganimet olarak aldılar. Ganimet o kadar çoktu ki altın ve gümüşü batmanlarla paylaştılar. Halat ve Menazgırt halkı bu ganimetlerden o kadar aldılar ki hâlâ onunla zenginliklerini sürdürüyorlar. Çünkü onlar da orduyla birlikte çıkmışlar, savaşmışlar ve herkesten fazla ganimet elde etmişlerdir. O yıldan beri Halat halkı zengin ve para sahibi oldu.

Sultan ise Azerbaycan'a döndü; Halat ve Menaz-

gırt'a (283) da birer vali tayin etti. Böylece bu iki şehir Mervanî Devletinin elinden çıktı. Bu şehirler hâlâ Sultanın elindedir ve beylik olarak yönetilmektedir.

★

Daha sonra Emîr Said, kardeşi Nizameddin'e haber göndererek durumundan şikâyet etti ve kendisine beylik olarak bir yer verilmesini istedi. Vezir de, Said'in oradan çıkarılmasını, kendisine Amed'in beylik olarak verilmesini tavsiye etti ve orda kaldığı takdirde istikrara kavuşacağını söyledi. Emîr de bu tavsiyeye uyarak kardeşini Hetah'tan getirtti. İki kardeş karşılaşınca ağlaştılar. Emîr Said, Emîrin özel ikametgâhında misafir edildi. İki kardeş birkaç gün birlikte yiyip içtiler ve aynı odada yattılar.

Bir gece ikisi uyurken, sabaha karşı Emîr Said'in hizmetçisi içeri girerek kendisini uyandırdı. Said, «ne var?» diye sorunca hizmetçi, şöyle dedi:

«Bak kardeşin Nizameddin uyuyor, işte kılıcın da şurada; kendisini öldür ve memlekete egemen ol».

Said ise şu karşılığı verdi:

«Alçak! Yazıklar olsun sana! Kendisi bir cariyenin oğlu olsun da bana güvensin ve mertçe davransın; ben de Fadluniye'nin oğlu olayım da ihanet edeyim ha! Bu olamaz asla. Defol!».

Sonra uyudu. Sabahleyin uyandı ve kardeşini de uyandırdı. Bir saat kadar konuştular, sonra kalktılar.

Sonra Emîr Said yol hazırlığı yaparak Amed'e git-

---

(283) **Mu'cem'ül-Büldan** C. 4, S. 648'de şunlar yazılıdır: «Buraya 'Menar-ı Kürd' ve 'Melazgırt' da denir. Halat (Ahlat) ve Rum ülkesi arasında bulunan ünlü bir şehirdir. Erzen'e 2-3 günlük, Bedlis'e de yarım günlük mesafededir.» (B.A.A.)

ti ve orada yönetimi eline aldı. Bir süre öyle kaldı. Aradan bir zaman geçince Nizameddin Amed'i kendisine teslim ettiğine pişman oldu. Derken güzel bir cariye aldı. Bir süre yanında kaldıktan sonra kendisine şöyle dedi:

«Benimle evlenmek ve memleketin melikesi olmak ister misin?».

Cariye, dedi ki:

«Ben nerede, bu iş nerede!».

O zaman Emîr şöyle dedi:

«Bak, ben seni kardeşime hediye edip Amed'e göndermek istiyorum. Sen bir süre kendisiyle birlikte kaldıktan sonra aranızdaki cinsel ilişki sonunda kendisine şu mendili vereceksin».

Cariye de bunu kabul etti ve Emîrin vaatlerine kapıldı (284).

★

Sultan Rum Kralını esir almıştı. Sonra kendisini serbest bıraktı. Aralarındaki savaş 463 (Miladî 1071) yılında cereyan etmişti.

---

(284) Yazar bu konuyu burada kesmiştir. Bu kitabın ikinci yazma nüshasında ve **Mir'at'üz-Zeman** 464 yılı olaylarında konu şöyle devam ediyor: «Sonra cariyeyi kardeşine gönderdi ve onu, çok güzel olduğu için kendisine hediye ettiğini bildirdi. Cariye Emîr Said'e varınca Emîr kendisini çok sevdi. Artık ondan ayrılamıyordu. Bir süre sonra, aralarındaki cinsel ilişki bitince cariye kendisine mendili verdi, o da mendille üreme organını sildi ve derhal düştü, üç gün sonra da öldü. Bunun üzerine Nizameddin Amed'e giderek Sıti Azize'ye 'çocuklar benim olsun, ben de senin olayım' diye haber saldı. Azize Amed'i kendisine teslim etti. O da sözünü yerine getirerek cariye ile evlendi, onu Meyyafarkin'e getirdi ve çok sevdi.» (B. A.A.)

Halife El-Kaaim zamanında, Sultanın adamlarından olan Ahbeş adındaki Eqsiz (Aksiz) [285], dağdan inerek Şam'ı, Remle'yi, Kudüs'ü ve bütün sahili ele geçirdi. Böylece buralarda tekrar Abbasîler adına hutbe okutuldu. Bu, 473 (Miladî 1081) yılında oldu. Buralar o tarihten beri Mısır'ın elinden çıktı.

466 (Miladî 1074) yılında Amed kapılarında, Şerefüddevle Müslim bin Kureyş'le [286] Artuk ve Sultan Alparslan'ın adamları arasında Amed kapılarında bir çarpışma oldu. Çünkü bunlar Diyar-ı Rebia'ya saldırmak istemişlerdi. Bu yüzden bütün Araplarla Diyar-ı Rebia ve Diyarbekir askerleri toplandılar. Komutan Artuk ve Sultanın askerleri onlara saldırdılar. Onlar da Amed'e sığındılar. Çarpışma Amed kapılarında oldu. Sonunda Şerefüddevle ve Araplar yenilgiye uğradılar. Artuk ve askerler de Irak'a döndüler [287].

★

10 Cemaziyelevvel 468 (Miladî 1076) cuma günü Halife El-Kaim Biemrillâh vefat etti [288]. 73 yıl 3 ay 15

---

(285) İbn'ül-Esîr C. 10, S. 46 ve 68'de «Etsiz» diye geçiyor. (B.A.A.)

(286) Musul'da hüküm süren Ukayloğulları hükümdarlarından olan Şerefüddevle 1022 yılında doğmuştur. 1061 yılında babasının ölümü üzerine yönetimi eline almıştır. Önce Fatımîleri tutmuş, sonra da Alparslan'la ittifak kurmuştur. Melikşah zamanında da bu ittifakı sürdürmüştür. Haleb, Urfa gibi şehirleri aldıktan sonra yeniden Fatımîlerle ittifak kurmuştur. Kutalmışoğlu Süleymanşah'la 1085 yılında Antakya yakınlarında yaptığı savaşta öldürülmüştür. (M.E.B.)

(287) İbn'ül-Esîr C. 10, S. 86'da bu olayın 477 (Miladî 1076) yılında cereyan etmiş olduğu yazılıdır. (B.A.A.)

(288) İbn'ül-Esîr ve diğer bazı kaynaklara göre 13 Şaban 467 (Miladî 1077) perşembe gecesi vefat etmiştir. Yazarın bunlarınkine uyan bir rivayeti gelecektir. (B.A.A.)

gün yaşamıştı. Besasîrî Olayından sonra Hadîse'den Bağdad'a döndüğünden beri hamamcı olduğu gecelerde yıkanmadan yatmamış ve kimsenin kendisine yemeğini ve abdest suyunu getirmesine izin vermemişti. Kendi işini bizzat kendisi yapardı. Bağdad'daki Halifeler Türbesine gömüldü. Halifeliği 43 yıl 5 ay 10 gün sürmüştü. Kendisi adaletli, günahlardan sakınan, dünyadan elini çeken, hayırsever ve sakin bir halifeydi. Sultan Alparslan'ın kızıyla evlenmişti [289]. Ez-Zahîre lakabı verilen Eb'ül-Abbas Muhammed'den başka çocuğu yoktu.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Bessasîrî Olayından sonra Bağdad'dan ilk çıkan, E-Zahîre ve annesi olmuştur. Nasruddevle'nin yanına giderek Amed'de kalmışlar, sonra yine Bağdad'a dönmüşlerdi. Ez-Zahîre babasının sağlığında ölmüş ve Abdullah adında bir çocuk bırakmıştı. Bu çocuk, dedesi El-Kaaim tarafından yetiştirilip büyütüldü. Halife ölünce kardeşlerinden, kardeşlerinin çocuklarından, amcalarından ve amcalarının çocuklarından hayatta kimse yoktu. Yalnız adı geçen torunu yaşıyordu. Bu nedenle halk kendisini Halife seçmeye ittifakla karar verdi ve ona biat etti. Eb'ül-Kasım diye tanınıyordu. Kendisine «El-Muktedî» [290] unvanı verildi. Dedesinin cenaze namazını kendisi kıldırdıktan sonra cenaze defnedildi. 10 Cemaziyelevvel 468 (Miladî 1076) cuma günü halka ikindi namazını kıldırdı.

---

(289) İbn'ül-Esîr ve diğer bazı kaynaklara göre Tuğrul Bey'in kardeşi Davud'un kızı Hatun'la evlenmişti. (B.A.A.)

(290) Unvanının tamamı «Allahın emrine uyan» anlamına gelen «El-Muktedî Biemrillâh»tır. (M.E.B.)

Kimisi de 13 Şaban günü kendisine biat edildiğini söylüyor. Çünkü Sultanın Horasan'dan gelmesini beklemişlerdi. İki rivayet de doğrudur. Zira dedesi öldüğü gün Bağdad halkı kendisine biat etmiş, Sultan ve arkadaşları da Horasan'dan geldikten sonra biat etmişlerdi. Böylece kendisi halife oldu.

Bugün o ailedeki büyük küçük bütün halife çocukları onun soyundandırlar. Kendisinin 12 oğlu olmuştu. İleride de bahsedeceğimiz gibi bunlardan El-Müstazhir halife oldu. Diğerleri de çoğalmışlardır. Bugün o ailedekilerin hepsi onun soyundandırlar. Ben de 534 (Miladî 1140) yılında Bağdad'a gittiğimde bazı çocuklarını gördüm. Onlardan yedi tanesi yaşlıydı. Biri, en büyükleri olan Mervan'dı. Bugün onlardan kalabalık bir aile vardır.

★

. 465 (Miladî 1072) yılında Sultan Alparslan bin Davud öldü ve Isfahan'da defnedildi. Yerine de oğlu Sultan Melikşah ([291]) geçti. Bundan daha adaletli ve hayırsever bir hükümdar görülmemişti. Halk bunun zamanında bütün iyiliklere kavuştu.

Bazıları Alparslan'ın 466 (Miladî 1074) ya da 467

---

(291) 1055 yılında doğan **Melikşah özel bir eğitimle** yetiştirilmiş ve babasının ölümü üzerine tahta çıkmıştır. Kendisine karşı taht iddiasında bulunan amcası Karaarslan Kavurd'u yenip öldürttükten sonra Karahanlılara ve Gaznelilere boyun eğdirmiştir. Daha sonra Mervanî Devletinin topraklarını, Anadolu'nun büyük bir kısmını, Suriye ve Ermenistan'ı Selçuklu İmparatorluğuna katmıştır. 1092 yılında Bağdad'da ölmüş ve Isfahan'a götürülerek gömülmüştür. Zehirlenerek öldürüldüğü de söylenmiştir. (M.E.B.)

(Miladî 1075) yılında öldüğünü söylemişlerse de, ilk rivayet doğrudur.

★

461 (Miladî 1070) yılında Sultan Nizameddin, Meyyafarkîn'deki Hükümdarlık Burcuna dördüncü bir kat ekledi. Bu işe, Kadı Ebu Nasr Hibetullah bin Cercûr Eş-Şazî El-Meşrıkî nezaret etti. Masrafını da Sultan kendi şahsî parasından yaptı.

★

468 (Miladî 1076) yılında Kadı Ebu Nasr bin Cercûr Meyyafarkîn'de ansızın öldü. Bu sefer kadılık görevine İbni Âmir, İbni Zeydan ve Kadı Ali bin El-Beğal'ın çocuklarından kurulan bir kurul tayin edildi. Kadı Eb'ül-Hasan bin El-Beğal, Vakıflara nezaret etmekle görevlendirildi.

Vezir Ebu Tahir bin Enbarî, Kadı Ebu Bekir Muhammed bin Sadaka'ya çok ilgi gösterdi. Kendisi hukukçu El-Kazrunî'nin arkadaşlarındandı ve bilgili bir hukukçuydu. Kadı Ebu Nasr bin Şazan Et-Tusî'nin yanında okumuştu. ve Kadı Ebu Nasr bin Cercûr'a vekâlet ederdi. İşte bu nedenle ve halkı iyi tanıdığı için halk kendisinin kadı olmasını istiyordu. Vezir de kendisini takdir etti. Böylece kadılığa tayini çıktı. Sonra kendisinin bilgili, girişken ve dayanıklı bir adam olduğu görüldü. Sultanın sarayına giderek Isfahan Müderrisi El-Müştab'la (292) tartıştı. Ayrıca Halife Divanına da gitti. İleride yine kendisinden bahsedeceğiz.

---

(292) Maveraünnehirli olan fıkıh bilgini olan El-Müştab 1024 yılında doğmuştur. Fergana'da öğrenim görmüş ve birkaç kez Bağdad'a giderek oradaki bilginlerle çeşitli konularda tartışmıştır. 1094 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

Kadı Eb'ül-Hasan Ahmed bin El-Beğal ise vakıflara ve surlara bakmakla görevlendirildi. Nizameddin zamanında şehrin iç kapısının üstünde bulunan iki küçük burç onun nezaretinde yapılmıştır. Bu burçların üzerinde dürbün ve ayna bulunmaktadır ([293]). Camideki demirciler helâsının üstünde onun adı yazılıdır. Bir süre bu görevde kaldıktan sonra Amed'e gitti.

★

Nizameddin hükümdarlığa devam ediyordu. Kendisi adaletli, sakin, iyi gidişli, halka iyilik yapan bir hükümdardı. Onun zamanında Meyyafarkîn güzel bir imar gördü. Halka iyiliği ve hayrı dokundu. Kendisi bizzat halkın işlerini kontrol ederdi, hallerini ve kimin nereye gittiğini sorardı. Meyyafarkîn onun zamanındaki gibi bir imar görmedi, halkı da yine onun zamanındaki gibi zenginliğe ve bolluğa kavuşmadı. Meyyafarkîn ve Amed surlarının birçok yerlerini yükseltti. Bu yerlerde iç ve dış taraflarda onun adı yazılıdır.

Amed'in doğusunda Kayanın ve Tepe Kapısının ([294]) altında Dicle üzerindeki köprüyü de ([295]) kendisi yaptırdı, masrafını da kendi şahsî parasından ödedi. Bu köprü, 472 (Miladî 1080) yılında Vezir Eb'ül-Fadl İbrahim bin Enbarî'nin nezareti altında yaptırıldı.

★

(293) Eskiden kullanılan bu tip aynalar, saldırıya geçen düşmanın uzaktan görülmesine yarardı. (M.E.B.)

(294) Bugün «Mardin Kapısı» denilen kapı olabilir. (M.E.B.)

(295) Diyarbakır ve dolaylarında halk arasında «Pıra Dehderî» (Onkapılı, ongözlü Köprü» adıyla bilinen bu köprü günümüzde de mevcuttur. (M.E.B.)

472 (Miladî 1080) yılında, Şerefüddevle Amed kapılarında yenilgiye uğradı. Emîr Bedran da yanında bulunuyordu. Bunu yukarıda da anlattık (296).

★

Nizameddin, 12 yıl ve birkaç ay hüküm sürdükten sonra 472 (Miladî 1080) yılının Zilhicce ayında öldü (297).

Bunun üzerine Vezir Ebu Tahir Selâme bin Enbarî, devletin yönetimini eline alarak, veliaht olan Nizamddin'in büyük oğlu Nâsıruddevle Eb'ül-Muzaffer Mansur'u ve bilginlerle müneccimleri getirtti. Nizameddin'in hizmetine, Bağdad'dan İbni Aysun adlı büyük bir müneccim girmişti (298). Bu müneccim yıldız burçlarına baktı ve Nâsıruddevle'nin ancak üç gün

---

(296) Yukarıda 466 (Miladî 1074) yılında olduğunu yazmıştı. (M.E.B.)

(297) Yukarıda, babasının 453 (Miladî 1062) yılında öldüğünü ve kendisinin de o tarihte tahta çıktığını yazmıştı. Ölüm tarihi de 472 (Miladî 1080) olduğuna göre 12 yıl değil, 18-19 yıl hüküm sürmüş olur. (M.E.B.)

(298) **En.Nücum.Zahire** C. 5, S. 185'te bu müneccimle ilgili şu ilginç sözler vardır: «489 (Miladî 1097) yılında müneccimler, Nuh tufanına benzer bir tufanın olacağını haber verdiler. Halife, Müneccim İbni Aysun'dan bunu sorunca, kendisi, münecimlerin yanlış haber verdiklerini, tufan değil, birçok ülkeden adamların toplanacağı bir yerde boğulma olayının meydana geleceğini bildirdi. Bunun üzerine o yerin Bağdad olacağı kanısına vardılar ve ırmağın kenarlarında bentler yaptılar, kanalları kapadılar. Halk fırtınayı beklerken, hacıların Mekke yakınlarındaki Nahle vadisine girdikleri sırada büyük bir sel baskınına uğradıkları ve develeriyle birlikte boğuldukları haberi geldi. Halife, İbni Aysun'a hediyeler verdi. Halk da korkudan kurtuldu.» (B.A.A.)

sonra tahta çıkabileceğini, talihinin öyle gösterdiğini söyledi. Bunun üzerine Nizameddin'in cesedi yıkanarak kefenlendirildi ve gömülmeden bir tabuta konularak üç gün öyle bekletildi. Denildiğine göre bu sırada fareler iki gözünü yemiş. Dördüncü gün Emîr Nâsıruddevle tahta çıktı ve amcaları, amcasının oğulları, aile fertleri ve devlet erkânı gelip kendisini hükümdar olarak selâmladılar. O zamandan itibaren kendisi hükümdar oldu.

NÂSIRUDDEVLE MANSUR'UN HÜKÜMDARLIĞI:

Denilmiştir ki:

Şahitler, bilginler, şehir ileri gelenleri, Kur'an okuyucuları ve şairler hazır bulunup yeni Hükümdarı kutladılar; şairler ayrıca kutlama şiirleri okudular.

Sonra Hükümdar kalkıp özel dairesine girdi. Vezir ve Hükümdar ailesinin diğer fertleri de girdiler. Bir saat sonra Vezir, elbisesini parçalamış, sarığını dağıtmış olduğu halde dışarı çıktı. Arkasından da yeni hükümdar, elbisesini dağıtmış olarak çıktı ve matem elbisesini giyerek yere oturdu. Bu sefer de toplanan halk, kendisine başsağlığı diledi ve şairler ağıtlar söylediler.

Aynı gün, mescidi [299] saray kapısının altında bulunan Şeyh İbni Halef ölmüştü. Kendisi şehrin ileri gelenlerindendi ve dünyadan elini eteğini çekmiş bir insandı; halktan da ayrılıp kendi köşesine çekilmişti.

---

(299) Kendi tarafından yaptırılmış mescit olsa gerektir. (M.E.B.)

Emîr, onun da cenazesinin saraya getirilmesini emretti. İki cenazenin de namazı kılındıktan sonra iki cenaze de Su Kapısından çıkarıldı. Nizameddin'in cenazesi oradan, babasının meydanın altındaki türbesinin yanına götürülerek babasının yanına defnedildi. İbni Halef'in cenazesinin saraya getirilmesi, Nâsıruddevle'ye uğurlu gelmedi.

★

Emîr Nizameddin'in şu çocukları kalmıştı: Veliaht olan Nâsıruddevle Mansur, Emîr Behram, küçük Emîr Ahmed, Sıtî Fatê (Fate). Bunun kocası, Hükümdar tarafından kendisine beylik olarak Bedlis'in verilmiş olduğu Emîr Mücahid Eb'ül-Kasım Hibetullah bin Mûsık'tı. Ne var ki kendisi Fatê ile gerdeğe girmeden öldü. Sonra kardeşi Reis Ebu Abdullah Muhammed bin Mûsık Fatê ile evlendi. Fatê, bunun yanında bir süre kaldıktan sonra öldü. Kimisi de, kocasının kendisine içirdiğini söylüyor (300).

★

Denilmiştir ki:

Müneccim İbni Asyun, 463 (Miladî 1071) yılından beri Nizameddin'in hizmetine girmişti. Kendisi her zaman Hükümdarın meclisinde hazır bulunuyordu. Bir gün ya da bir gece eski sarayda Hükümdarla birlikte içerken bir ara dışarı çıkarak mehtapta şehri ve surların parlaklığını seyretmiş, şehrin imarına ve şehir dışındaki Rabad'la bahçelere bakmış, sonra yine Hükümdarın yanına dönmüş ve şöyle demişti:

---

(300) Ne içirdiğini belirtmiyor, galiba zehir içirdi demek istiyor. (M.E.B.)

«Efendimiz. Bu şehir ve bu şehirdeki imar ne güzeldir! Fakat talih, senden sonra bu şehre seksen küsür yıl süreyle zulüm, haksızlık ve yıkıcılığın egemen olacağını gerektiriyor».

Halk bu sözlere hayret etti. Ne var ki münecciminin sözleri doğru çıkacaktı. Çünkü Nizameddin'in ölümünden sonra memleket Nâsıruddevle'nin elinden çıkarak Selçuklu Türklerinin eline düştü, yöneticiler değişti; memlekete zulüm, haksızlık, yıkıcılık egemen oldu; ve halkı, müneccimin dediği kadar yoksullaştı. Hâlâ bile, Nizameddin dönemindeki düzeyinin yüzde birine bile yükselememiştir.

★

476 (Miladî 1084) yılında Şirazlı İbrahim bin Yusuf ([301]) öldü. Allah kendisine rahmet eylesin.

472 (Miladî 1080) yılında da Alparslan'ın oğlu Tacüddevle Tutuş, hükümdar oldu.

★

Nâsıruddevle de bu yıl hükümdar oldu. Onun tahta çıkmasından sonra da Vezir Zaîmüddevle Ebu Tahir Selâme bin Enbarî vezir kaldı, devlet işlerini iyi yönetti ve memlekette güzel bir siyaset izledi.

Bir ara Hükümdarın yanına, Attarlar Çarşısında bir dükkânı bulunan Ebu Salim adında bir hekim gelmişti. Emîr kendisine çok yakınlık gösterdi ve en üstün mevkii verdi. Karısı Feriha bint Filistin de Emîrin karısı Sittünnas'ın yanına geldi. Bu adamın derecesi

---

(301) İbrahim bin Yusuf, İbni Hallikan'a göre Şafiî mezhebine mensup büyük bir hukukçudur. 393 (Miladî 1004) yılında doğmuştur. (B.A.A.)

ve itibarı o kadar yükseldi ki, sonunda Hükümdar, Vezir Ebu Tahir Enbarî'yi tutuklayıp hapse attı ve bütün işleri Ebu Salim'in eline verdi. Hükümdar da, karısı da, bütün devlet de Ebu Salim'in ve karısının emrine girdiler.

★

Denilmiştir ki:

Vezir Fahruddevle Muhammed bin Cehîr, Nizameddin'in yanından ayrıldıktan sonra, bir süre Halife El-Kaim'e vezirlik yaptı. Daha sonra azledilerek Sultan Melikşah'ın yanına gitti. Yerine de oğlu Amîdüddevle Ebu Mansur Muhammed Vezir oldu. Yeni Vezir, Hoca Büzürg ([302]) Nizamülmülk Hasan bin İshak'ın kızı Zübeyde ile evlenmişti. Babasının azlinden sonra Halife El-Muktedî Billâh'a vezirlik yaptı. Babası Vezir Fahruddevle ise Sultanın yanında kaldı.

Fahruddevle, Vezir Ebu Tahir bin Enbarî'nin tutuklandığını, Hekim Ebu Salim'in devlet yönetimine egemen olduğunu ve Mervanî Devletinin sarsılıp bozulmaya başladığını haber alınca Hoca Nizamülmülk'le konuştu; kendisine Mervanî Devletinin memleketini, hazinelerini, para ve değerli mallarını anlattı; ve adı geçen memleketi alıp haddi hesabı olmayan mal ve servet alabileceklerini, bunu da kendisinin sağlayabileceğini bildirdi. Hoca da Sultanla konuştu ve dedi ki:

«O memleketin düzeni bozulmuştur, orada haddi hesabı olmayan mal ve para vardır».

Bunun üzerine Sultan, ordunun başına Fahruddevle'yi getirerek Diyarbekir'e yolladı.

---

(302) «Hoca Büzürg» Farsça olup, «Büyük Hoca» demektir. (M.E.B.)

Bu ordu ülkeye yaklaşınca Nâsıruddevle durumu öğrendi ve memleketin yönetimini Hekim Ebu Salim'e ve karısına bırakarak askerlere ve halka onun emirlerine boyun eğmelerini, emrinden çıkmamalarını emretti; kendisi de Cezire'ye gidip orada oturdu. Ayrıca, Cezire'de bulunan amcası Hüseyin bin Nasruddevle'nin başkanlığında, Meyyafarkîn halkından Emîr Eb'ül-Heyca Er-Revadî, Emîr Davud bin Eşkerî El-Qertîqî (El-Kartîkî), Reis Ebu Abdullah bin Mûsık, Galiboğulları, İsaoğulları ve başka adamlardan bir heyet kurarak Isfahan'a Sultanın eşiğine [303] gönderdi. Bu, 477 (Miladî 1085) yılının sonlarındaydı.

Vezir Fahruddevle ise Diyarbekir topraklarına varınca askerleri taksim etti; kendisi Meyyafarkîn'e indi, oğlu Zaîmurruesa Eb'ül-Kasım'ı da büyük bir orduyla Amed'e gönderdi. Vezir, 478 (Miladî 1086) yılında Meyyafarkîn'i kuşattı ve Ekim-Kasım aylarına kadar orada kaldı. Kış gelince Siirt'e giderek kışı orada geçirdi. 13 Zilkade 478 (Miladî 1087) tarihinde tekrar Meyyafarkîn'e dönerek kuşatmayı şiddetlendirdi. Aslında yalnız Meyyafarkîn, değil, bütün Diyarbekir kuşatılmıştı.

Daha sonra Artukluların dedesi Emîr Artuk da Sultan tarafından büyük bir orduyla Vezirin yardımına gönderildi. O da Meyyafarkin'în kuşatılmasına katılarak şehirden suları kesti ve çok baskı yaptı.

Emîr Nâsıruddevle'nin adamları îse Sultanın yanına gittiler ve ricada bulundular. Sultan Nâsırruddevle'ye şu haberi gönderdi:

«Memleketi paylaşalım. Meyyafarkîn'i sana verelim, çünkü evin oradadır. Amed de senin olsun. Biz

---

(303) Eskiden, hükümdarlara duyulan saygının bir ifadesi olarak saraylarına «eşik» denirdi. (M.E.B.)

de Amed'e karşılık Cezire'yi alalım. Memleketin kalan kısmını da aramızda bölüşelim ve sen istediğin yeri al. Memleketin yarısı bizim, yarısı da senin olsun».

Bu haberi alan Emîr, «düşünelim» dedi. Ne var ki o gece Hekim Ebu Salim'den şu mektubu aldı:

«Sen canını sıkma. Memleketin durumu iyidir. Biz de istediğin gibiyiz. 20 yıl kuşatılsak umurumuzda değildir. Sen hiç bir şeye önem verme. Çünkü memleket sağlam ve güçlüdür. Senden Barin'i istediklerini ve onu Diyar-ı Rebia ile Diyarbekir'e ilhak edeceklerini duydum. Sakın bu isteği kabul etme. Şerefüddevle bin Karvaş da Nasruddevle'den Barin'i almak için çok gayret göstermişti. Fakat Nasruddevle vermemiş ve 'Diyarbekir'le Diyar-ı Rebia arasındaki sınır orası mıdır' demişti. Aralarındaki çatışmanın ve soğukluğun nedeni de buydu. Eğer mutlaka bir yeri vermeye zorlanırsan, o zaman onlara, Diyarbekir'in son sınırı olan ve Nusaybin'e inen Hirmas çayının başında bulunan son sınır kalemiz Balosa'yı ver».

Nâsiruddevle bu mektubu alınca ertesi gün Sultana şu haberi gönderdi:

«Evimi teslim etmem ve memleketimden çıkmam».

Hayatıma yemin ederim ki; müsteşarı, akıl hocası, devlet yöneticisi Ebu Salim olan bir hükümdarın devletinin yıkılacağına ve ailesinin dağılacağına hiç şüphe yoktur.

★

478 (Miladî 1086) yılında Şeyh Eb'ül-Mealî El-Cüveynî öldü. Kendisi 419 (Miladî 1029) yılında doğmuştu.

★

Memleket bir süre daha kuşatma altında kaldı. Sultan tarafından Vezirin yardımına, Kuhbarî adında bir adamın komutasında yine bir ordu gönderildi. Böylece askerlerin sayısı iyice çoğalmış oldu, her tarafta kuşatma şiddetlendi.

İlk fethedilen yer Amed oldu. Amed'i, Vezirin oğlu Zaîm, 478 (Miladî 1086) yılının Safer ayının başında çarşamba günü fethetti.

Bu arada Meyyafarkîn üzerinde de çarpışmalar şiddetlendi. Kuhbarî'nin emrinde birçok okçu vardı. O kadar ok atıyorlardı ki, kimse surların üzerine çıkamıyordu. Sonra Rabad Kapısının burcu yıkıldı ve şehir teslim oldu. Vezir Fahruddevle 6 Cemaziyelevvel 478 (Miladî 1086) salı gecesi şehre girdi. Kimisi de, kendisinin 479 (Miladî 1087) yılında girdiğini söylüyor. Fakat ilk rivayet doğrudur. Bazıları o günün cumartesi olduğunu söylüyorlar.

Vezir şehre girdikten sonra duruma egemen oldu; Mervanoğullarının hazinelerini ve paralarını ele geçirdi ve Ebu Salîm'i tutukladı. Böylece memleketi egemenliği altına almış oldu; bütün Diyarbekir fethedildi, bütün şehirler ve kaleler kendisine teslim oldu. Teslim olmayan bir yer kalmadı.

Askerler ise Sultanın yanına döndüler. Yalnız güvenlik işleri için Komutan Çubuk ile birlikte 300 atlı kaldı. Fahruddevle, Çubuk'a beylik olarak Xarbut (Hartbur) denilen Ziyad Kalesini (304) verdi. Bu kale uzun süre kendisinin ve çocuklarının yönetiminde kaldı. Daha sonra Emîr Belek bin Behram bin Artuk tarafından alındı ve Emîr Davud'la çocuklarının eline geçti. Hâlâ da bunların elinde bulunmaktadır. Emîr Çubuk'un

---

(304) Ziyad Kalesi, Harput Kalesinin o zamanki adıdır. (M.E.B.)

soyundan da günümüzde birkaç kişi yaşamaktadır. Bunlar, Hasankeyf'te Fahreddin Karaarslan bin Davud'un hizmetinde bulunmaktadırlar.

Emîr Nâsıruddevle'ye gelince; kendisi memleketinin düştüğünü öğrendiği zaman başına kıyamet koptu. Artık mutlu günleri sona ermişti. Kendisi o kadar kötü tedbirli ve kısa görüşlüydü ki, çocuklara bile yakışmayacak davranışlarda bulunuyordu. Ayrıca Sultana ve arkadaşlarına karşı da saygısızca davranıyordu ve emirlerini dinlemiyordu. Kendi arkadaşlarından da kimsenin sözüne aldırış etmiyordu.

Hayatıma yemin ederim ki devletlerin yıkılışı ve sonlarının gelişi hep böyle olur.

Memleketi elinden alınınca Sultan kendisine şu haberi gönderdi:

«Memleketine karşılık ne istersen vereyim». Kendisi de şu karşılığı verdi:

«Göğsüme saplanıp sırtımdan çıkacak bir mızrak isterim».

Arapçada mızrağa «harbe» dendiği için, onun bu sözleri Sultana, «Harbe'yi istiyor» şeklinde nakledildi. Bunun üzerine Sultan, Irak'ta Bağdad'ın kuzeyinde bulunan ve yıllık geliri 30000 altın olan Harbe köyünü tımar olarak kendisine verdi. Nâsıruddevle oraya gitti, ve ilerde bahsedeceğimiz gibi, Melikşah ölünceye kadar orada kaldı.

★

Emîr Fahruddevle ise Meyyafarkîn'de iktidarını sağlamlaştırdı. Bütün memleket de onun yönetimine geçti. Kuşatma sırasında yıkmış olduğu Rabad Kapısı burcunu yeniden yaptırdı. Rabad Kapısına yakın olan Yuvarlak Manastırı yıktı, surların yıkılmış olan yerle-

rini onardı, Rabad Kapısındaki büyük burcu ve küçük suru yaptırdı. Ayrıca Diyarbekir'in her tarafına memurlar ve yöneticiler tayin etti. Her taraftan kendisine servet geliyordu. Kendisi Meyyafarkîn'de, oğlu Zaîm ise Amed'de oturuyordu.

Fahruddevle, daha önce Ebu Salim tarafından hapse atılmış olan Vezir İbn'ül-Enbarî'yi de serbest bırakarak Hasankeyf'te Nâzır ulunan dedem Eb'ül-Hasan bin Ezrak'a teslim etti ve Hasankeyf'teki Valisi Yakut'un yanına gönderdi. Birkaç gün sonra bazıları Vezire şöyle dediler:

«İbn'ül-Enbarî, Mervanoğullarının parasını ve servetini bilir. Kendisini serbest bıraktığın takdirde Sultanın yanına gidebilir ve senin eline geçmiş bulunan serveti ona söyleyebilir. Bu nedenle, hayatta kalmasında yarar yoktur».

Bunun üzerine Vezir, Yakut'a ve dedeme haber göndererek Vezir Ebu Tahir'i öldürmelerini emretti. Fakat dedem Meyyafarkîn'den gelip Vali Yakut'la konuştu ve dedi ki:

«Ben kendisini gizler ve öldüğünü açıklarım; hiç kimsenin de bu işten haberi olmaz».

Yakut da bu teklifi kabul etti.

Daha sonra dedem Hasankeyf'e döndü ve Ebu Tahir'in hasta olduğunu çevreye yaydı. Bu arada bazı kimseler ve tabipler de ziyaretine geliyorlardı. Sonra bir gün dedem, Ebu Tahir'in öldüğünü açıkladı ve cenazesini kaldırdı. Halk da cenaze namazını kıldı ve dedem bunu bir zabıtla tesbit edip Vezir Ebu Tahir'in filân gün öldüğünü, cenaze namazının kılındığını ve gömüldüğünü yazdı; zabtı kadıya da imzalattıktan sonra bu konuda Meyyafarkîn'e güzel bir yazı yazdı; ayrıca ölüm haberini bütün Diyarbekir, Diyar-ı Rebia ve Bağdad'a yaydı. Böylece Vezir İbn'ül-Enbarî'nin ölüm ha-

beri her tarafta tesbit ve tescil edildi, bu haber İsfahan'a da ulaştı. Sonra dedem ve Yakut, Ebu Tahir'i sakladılar ve ilerde bahsedeceğimiz gibi Fahruddevle bu memleketten çıkıncaya kadar onu saklı tuttular.

Vezir Fahruddevle memlekette kaldı. Halka ve özellikle Meyyafarkîn halkına iyilik ediyordu. Geçim masraflarını verdi ve birçok yükümlülüklerini hafifletti. Ayrıca Mervanoğullarının Meyyafarkîn'deki her çeşit mal ve hazinelerini de ele geçirdi. Dedem de Hasankeyf'ten yanına gelerek, bazı değerli eşyayı alıp Hasankeyf'e götürür ve oradan güvendiği adamlarla Dicle yoluyla, Halife El-Muktedî'nin Veziri olan Amîdüddevle'ye gönderirdi. Babam, dedemin kendisine şunları söylediğini nakletmiştir:

«Vezir bir gün haber göndererek beni çağırttı. Bunun üzerine Hasankeyf'ten kalkıp Meyyafarkîn'e geldim ve Vezirin huzuruna girerken kendisini selâmladım. O da selâmımı aldı ve sonra bana, 'Ali!, bu sefer yükün hafiftir' dedi. Sonra bana, çevresi beş karış olan ayaklı bir billûr sofra, beş tane billûr kadeh, iki tane billûr tabak, üç tane süs eşyası, şarap renginde olan beş tane kadeh, şarap doldurulmasında kullanılan bir kâse ve çeşitli kadehler verdi. Hepsinin üzerinde de, benzeri olmayan bir sanatla güzel nakışlar işlenmiş ve kazılmıştı.

«Sonra bir altın kutu getirdi ve kapağını açtı. Kapağın altındaki pamuğu kaldırınca, güneş ışığı gibi çevreyi aydınlatan bir şey göründü. Ve Nasruddevle'nin 140 tane inciden ibaret tesbihi ortaya çıktı. Bu tesbihin her bir tanesinin ağırlığı tam bir miskaldı, ne bir dirhem eksik, ne de fazlaydı. Bu tesbih tanelerinin takılmış olduğu ip ise, Melik Aziz bin Büveyh tarafından Nasruddevle'ye hediye edilmiş olan kırmızı yakuttan yapılmış bir iptl.

«Ayrıca altın kutunun içinde on parça renkli yakut, on parça Belahş ([305]), her biri parmak kadar olan on tane zümrüt çubuk da vardı. Vezir bunları çıkardıktan sonra şöyle dedi: «Mervanî ailesinin yıkılmasına ve memleketin ellerinden çıkmasına yolaçan işte bunlar oldu». Ben, 'efendimiz!, bu nasıl oldu?' diye sorunca şu karşılığı verdi: 'Nasruddevle öldüğü zaman, Sultan onun haddi hesabı olmayan servetlerle böyle bir tesbih ve Mûsık'tan almış olduğu bir kılıç bıraktığını duydu. Sultan Alparslan, Nizameddin'e haber göndererek kılıcı ve tesbihi istedi. Nizameddin ise kendisine başka bir kılıçla tanelerden meydana gelmiş bir salkım ve başka değerli hediyeler gönderdi; asıl kılıcın çıkmadığına ve onu görmediğine de yemin etti. Nizameddin öldükten sonra yerine Emîr Nâsıruddevle başa geçince, Sultan Melikşah kendisine haber göndererek tesbihle kılıcı istedi. Fakat kendisi bunları görmediğine yemin etti ve Sultana bir altın değerinde olsun bir şey göndermeye gönlü razı olmadı. İşte elçinin buradan dönüşü sırasında rastlantı olarak ben de Hoca Nizamülmülk'ün yanında bulunuyordum ve fırsat bulup da elçinin sözlerini dinledikten sonra konuştum, biraz da abartmalı sözler söyledim. Bunun üzerine bir ordu hazırlandı ve ben de bu memlekete geldim'. Ben, 'efendim!, bunların değeri ne kadardır?' diye sordum. O da şu karşılığı verdi: 'Bir kısmı eskiden vardı. Nasruddevle'ye vezirlik yaptığım sırada ben de 45 parça inci ve 65000 altın değerinde bazı cevherler elde ettim; hepsinin değerini hesabettim, 215000 altın tuttu. Sonra Melik Aziz tarafından 10000 altın değerindeki yakut iple Kur'an-ı Kerim de hediye edilerek bu miktara eklendi'.

---

(305) «Belahş» Belahşan'dan getirtilen bir çeşit cevherdir. (B.A.A.)

«Sonra ben bunların hepsini alıp Hasankeyf'e götürdüm ve Eb'ül-Ekarıp ailesine mensup bir adama teslim ettim. O da Bağdad'a götürüp Amîdüddevle'ye verdi».

Denilmiştir ki:

Fahruddevle, Mervanoğullarının servetini ele geçirdi; gerek onların parasından, gerekse Ebu Salim'den aldığı paralardan bin kere bin altın ([306]) topladı. Ebu Salim'in daha önce alıp bazı kimselerin yanına emanet olarak bırakmış olduğu miktarla büyük değeri olan cevherler, altın ve gümüş kaplar, çeşitli alet-edavat ve değerli eşya bu miktara dahil edildi.

Fahruddevle iki yıl Meyyafarkîn'de kaldıktan ve memleketi yönettikten sonra, Sultan tarafından geri çağrıldı. Önce başkaldırmak istedi; şehir halkına da, kendisiyle birlikte olacaklarına yemin ettirdi. Ne var ki daha sonra, bu işi başaramayacağını düşünerek başkaldırmaktan vazgeçti. Çünkü oğlu Amîdüddevle, Halifenin Veziri bulunuyordu.

Fahruddevle başkaldırmaktan vazgeçtiği halde yine Sultanın yanına gitmedi ve işi savsakladı. Daha sonra Amîdüddevle vezirlikten azledildi.

★

Fahruddevle 23 Cemaziyelevvel 478 (Miladî 1086) pazartesi günü Meyyafarkîn'e girmişti ([307]). Orada bulunurken Ubad Kilisesini camî haline getirdi. Fakat Hıristiyanlar buna kızarak, bu kiliseyi 30000 Armanosî

---

(306) Bir milyon altın demektir. (M.E.B.)

(307) Yukarıda, Fahruddevle'nin 6 Cemaziyelevvel ya da 6 Cemaziyelâhır 478 (Miladî 1086) tarihinde Meyyafarkîn'e girdiğini yazmıştı. (M.E.B.)

altını karşılığında Meyyafarkîn halkından alarak yeniden kiliseye çevirdiler.

Daha sonra Vezir Fahruddevle Sultanın yanına gitti. Ne var ki oraya varınca, Mervanoğulları ailesinin hazinelerinden büyük miktarda para almakla suçlanarak Hoca Nizamülmülk'ün gözünden düştü. Bu nedenle Sultan Diyarbekir'i onun yerine, Kıvamuddin Amîdülmülk Ebu Ali El-Belhî'ye teslim etti.

★

El-Belhî, hemen hareket ederek Diyarbekir'e geldi ve 482 (Miladî 1090) yılında memlekete varıp yönetimi eline aldı. Meyyafarkîn'e 479 (Miladî 1087) yılında girmiş olduğu hakkında, Kadı Ebu Bekir bin Sadaka'nın bir el yazısını da gördüm.

Sultan, Fahruddevle bin Cehîr'i azlederek Bağdad'a gitti.

Sultan Melikşah, 479 (Miladî 1087) yılında da Musul'u İbrahim bin Kureyş'ten alarak Amîdülmülk'e teslim etti.

Amîdülmülk, halka çok iyilik yaptı. Kendisi iyi bir bilgindi. Her gün sabahtan kuşluk vaktine kadar ders okutur, sonra oturup ikindi vaktine kadar halk, memleket ve Divan işleriyle uğraşırdı. Halk kendisi gibi bir insan görmemişti. Halkın arasına adaleti ve iyiliği yaydı. Adaleti, hayırseverliği, halkın canını, malını namusunu güven altına alması bakımından, onun devri de Nizameddin'in devrine benzetilirdi.

Amîdülmülk, bir gece sarayda uyurken seher vaktinde bir çan sesi duydu. Bunun ne olduğunu sorunca, dağın tepesindeki Ubad Kilisesi olduğunu söylediler. Bunun üzerine sabahleyin halkı toplayarak şöyle dedi:

«Müslümanların memleketinde Müslümanların

başları üzerinde çan çalınıyor; öyleyse biz Konstantiniye'de bulunuyoruz demektir».

Halk, onun bu sözlerine şu karşılığı verdi:

«Efendimiz! Bu kilise bir defa cami haline getirildi, sonra Hıristiyanlar tarafından kiliseye çevrildi».

Sonra Amîdülmülk, absidin (308) yıkılıp mihrap yapılmasını emretti. Böylece kilise yeniden cami haline getirildi ve Fetih Camii adını aldı. Bunun üzerine Hıristiyanlar tekrar toplandılar ve camiye çevrilmemesi için 10000 altın vermeyi teklif ettiler. Fakat Amîdülmülk bu teklifi kabul etmedi. Hâlâ da camidir. Amîdülmülk, bunu cami haline getirince, üzerine vakfedilmiş olan mülklerin hepsini tekrar vakıf olarak camiye tahsis etti. Ayrıca Baruma'daki arazinin bir kısmını da bu camiye bağışladı. Bu arazi hâlâ Baruma köylülerinin elinde bulunmaktadır, onlar tarafından işletilmektedir. Camiin yazlığında da bir mihrap ve son cemaat yeri yaptırdı. Kapısı ise kıble tarafındadır.

Amîd, Ebu Ali memlekette kaldı ve halka iyilik yaptı. Şeriatın emri olmadan hiç kimseden bir şey almazdı.

Bu sırada Erzen'de, Best şehrinden El-Bestî denilen bir Vali bulunuyordu. Bu adam Erzen halkına zulmediyor, mallarına da elkoyuyordu. Bu nedenle Erzenliler Sultanın eşiğine giderek kendisini şikâyet ettiler.

Meyyafarkînliler ise Vezir Fahruddevle bin Cehîr'i istiyorlardı. Çünkü onlara iyilik yapmıştı. Meyyafarkîn halkından Eb'ül-Heyca, Reis Ebu Abdullah bin Mûsık, Galipoğulları, Kadı Ebu Bekir bin Sadaka, Kadı Eb'ül-Kasım bin Nübate ve dedem Reis Eb'ül-Hasan

---

(308) «Absid», kiliselerde mihrab görevini gören yerdir. (M.E.B.)

bin Ezrak'tan kurulu bir heyet, Sultanın yanına giderek Ebu Ali'den şikâyetçi olduklarını bildirdiler. Sultan ise, «kendisini azletmeyeceğim» diye cevap verdi. Bunun üzerine Kadı, Hocaya giderek şöyle dedi:

«Efendimiz! Adam sevimlidir, fakat halk kendisinden nefret ediyor. Biz de ne yapacağımızı bilemiyoruz. Biz Senasine'ye komşuyuz. Artık bu iş sana kalmıştır».

O sırada Reis Ebu Abdullah bin Mûsık, Sultanın sarayında, Şeyh Ebu Adullah bin Zeydan'la tartışıyordu. Sultan bunu duyunca, «bu ne gürültüdür?» diye sordu. Hoca da şu karşılığı verdi:

«Efendimiz! Bunlar Diyarbekirlilerdir, Ebu Ali'yi şikâyet ediyorlar».

Bunun üzerine Sultan, «azledilsin» dedi. Ve Ebu Ali azledildi.

Vezir Ebu Tahir Enbarî de o sırada Sultanın yanında bulunuyordu. Hoca kendisi için teşebbüse geçti ve onu Diyarbekir'e tayin etti.

Daha önce Fahruddevle, Sultanın eşiğine gidince ve Amîdülmülk Ebu Ali memleketi yönetmeye başlayınca, Vezir Enbari'nin kardeşi Eb'ül-Ganaim bin Enbarî de Sultanın eşiğine gitmiş ve Fahruddevle'den, kardeşinin serbest bırakılmasını istemişti. Fahruddevle, kardeşinin ölmüş olduğunu söyleyince de, «bunun delili nedir?» diye sormuştu. Fahruddevle, Vezir Enbarî'nin ölümü hakkında tutulmuş olan ve Isfahan'a kadar varmış bulunan zabtı göstermiş; fakat Eb'ül-Ganaim, «hayır, kardeşim sağdır ve halen Hasankeyf'te hapistedir» diye itiraz etmişti.

Bunun üzerine Sultan ve Hoca, Hasankeyf'e haber göndererek kendisini serbest bıraktırmışlar ve Isfahan'a getirtmişlerdi. O da bir süre orada kalmıştı. İşte şimdi Amîdülmülk azledilince kendisi Diyarbe-

kir'e tayin edildi ve tayin emri imzalandı. Bunun üzerine o da yol hazırlıklarına başladı. Tayin emri dokuz gün yanında kaldı.

O sırada Sultanın yanında bulunan Vezir Amîdüddevle, Hoca Nizamülmülk'le, memleketi üç yıl için bin kere bin altın karşılığında icar etmek konusunda mutabık kaldı ve bu nedenle Diyarbekir kendisine verildi. Sultan ile Hoca, Diyarbekir halkına, Amîdüddevle'yle birlikte evlerine dönmelerini, kendilerine 10000 dirhem maaş bağlandığını ve bunun 4000 dirheminin Meyyafarkînlilere verileceğini söylediler. Bunun üzerine Meyyafarkînliler toplanarak şöyle dediler:

«Bu paradan bizim elimize bir şey geçmeyecek. Çünkü bunu yalnız ileri gelenler ve reisler alacaklar başka kimseye de bir şey vermeyecekler. En iyisi biz Sultandan, bizi belediye ve yabancılar vergisinden bağışlamasını isteyelim. Bu vergi şehrin çevresindeki bahçelerden, bağlardan, çiftliklerden getirilen meyvelerden, sebzelerden, tahıldan, kömür ve odundan alınmaktadır. Bu ise hem zenginlerden, hem de fakirlerden alınır ve herkes bunu ödemekle yükümlüdür».

Bu konuda karara vardılar ve gidip Sultana söylediler. Sultan isteklerini kabul ederek bu vergiyi kaldırdı. Bu usul hâlâ devam etmektedir. Diğer yerler ise kendilerine tahsis edilen maaşları kabul ettiler ve büyüklerle ekâbir o paraları aldılar. Onlardan vergi kaldırılmadı. Bu vergilerin hepsi Amed, Cezire ve diğer şehirler dahil, bütün Diyarbekir'de hâlâ alınmaktadır.

★

482 (Miladî 1090) yılında Mısırlılar Askalan'ı [309] aldılar.

★

(309) Askalan, Filistin'de eski bir şehirdir (M.E.B.)

Amîdüddevle, sonra hareket ederek Diyarbekir'e gitti ve 16 Zilkade 482 (Miladî 1090) çarşamba günü Meyyafarkîn'e girdi. Oraya vardıktan sonra devletin yönetimini eline aldı. Meyyafarkîn'in ve bütün Diyarbekir'in geliri kendisine gelmeye başladı. Halka da iyilik yaptı, işlerini gördü, kendilerine iş ve geçim olanakları sağladı. Karısı olan, Nizamülmülk'ün kızı Zübeyde de sarayda onunla beraberdi (310).

Amîdüddevle, babasının Diyarbekir'deki hazinelerini de böylece ele geçirmiş oldu. Zaten memleketi almasının nedeni de, babasının bu servetini ele geçirmekten başka bir şey değildi.

Amîdüddevle'nin Isfahan'dan çıkmasından önce, babası Fahruddevle Diyar-ı Rebia'ya tayin edilmişti. O da oraya gitti ve ilk olarak 482 (Miladî 1090) yılının Ramazan ayında Nusaybin i aldı. Sonra Musul'u, Sancar'ı (311), Rahbe'yi, Habur'u ve Diyar-ı Rebia'nın bütün kuzeyini ele geçirdi. Bütün buralar onun yönetimine geçti ve bütün minberlerinde onun adına hutbe okundu. Orada bir süre hüküm sürdükten sonra 483 (Miladî 1091) yılının Recep ayında Musul'da öldü ve cenazesi Ukayloğulları tarafından Dicle'nin karşı yakasında, Musul Kapısındaki Tıltevbe'ye gömüldü. Mezarı hâlâ oradadır.

Amîdüddevle, 484 (Miladî 1092) yılının sonuna kadar memlekette kaldıktan sonra Sultan tarafından çağrıldı. Bunun üzerine yanına Kadı Ebu Bekir bin Sadaka, Kadı Eb'ül-Kasım bin Nübate, oğlu Alemüddin Eb'ül-Hasan, dedem İbn'ül-Ezrak ile Meyyafarkîn hal-

---

(310) İbn'ül-Esir C. 10, S. 74'te ve diğer bazı kaynaklarda Zübeyde'nin 470 (Miladî 1078) yılında öldüğü yazılıdır. (B.A.A.)

(311) Sancar Mezopotamyada bir bölgenin adıdır. (M. E.B.)

kından birkaç kişi daha alarak yola çıktı. O sıralarda dedeme Erzen kalesi, Amîdüddevle'nin memlekette kaldığı sürece verilmişti; Isfahan'a giderken de kendisi hâlâ orada bulunuyordu.

Amîdüddevle, yanına aldığı kimselere yolda ilgi gösterdi ve iyilik yaptı. Isfahan'a varınca orada birkaç gün kaldılar. Bu sırada Kadı Ebu Bekir bin Sadaka, Isfahan Medresesinde El-Müştab'la münazara etti ve böylece şöhrete kavuştu. Sonra Amîdüddevle, yanındakilerle birlikte Bağdad'a gitti. Orada Meyyafarkînlilere daha çok ilgi gösterdi. Birkaç gün sonra da kendisi ikinci defa Halife El-Muktedî'nin vezirliğine tayin edildi. Meyyafarkînlileri Halifelik Makamına götürdü ve onlara, diğerlerine gösterdiğinden daha çok ilgi gösterdi. Birkaç gün daha kaldıktan sonra onlara hediyeler vererek kendilerini Meyyafarkîn'e gönderdi.

Amîdüddevle memleketten ayrıldığında, en küçük kardeşi El-Kâfî Eb'ül-Berekât bin Cehîr'i Meyyafarkîn'de Ramazan ayına kadar vekil bırakmıştı. El-Kâfî 485 (Miladî 1093) yılının Ramazan ayına kadar orada kaldıktan sonra Sultan tarafından çağrıldı. Eline geçmiş olan paraları da alarak Bağdad'da bulunan Sultanın yanına gitti ve oğlu Eb'ül-Hasan'ı Meyyafarkîn'de bütün Diyarbekir'i yönetmek üzere vekil bıraktı. Ne var ki Musul'a varınca, Sultan Melikşah'ın ölüm haberini aldı.

★

Sultan, 485 (Miladî 1092) yılının Şevval ayında Bağdad'da zehirlenerek öldürüldü. Cenazesi Isfahan'a götürülerek orada defnedildi. Yerine de oğlu Berkya-

ruk, «Şahabüddevle» [312] unvanıyla geçti ve Bağdad'da adına hutbe okundu. Kendisi adaletli bir insandı. Halka yararı çok, zararı ise az dokunurdu. Halife El-Muktedî tarafından kendisine hil'at giydirildi ve böylece saltanatı sağlamlaştı.

Sultan Melikşah Bağdad'a giderken, Ramazan ayında yolda Batınîlerin [313] saldırısına uğramıştı. Hoca Nizamülmülk öldürüldü; Sultan ise Bağdad'a vardı ve Şeval ayında orada öldü. Onun ölümü üzerine Türkân Hatun [314] bir süre oğlu Mahmud'u Sultan ilân etti. Ne var ki sonra Isfahan'a gidince Berkyaruk çıkıp saltanatı kendi eline aldı ve küçük olan kardeşi Mahmud'un gözüne kızgın bir demir sokarak onu körletti.

★

Sultanın ölüm haberi Meyyafarkîn'e ulaşınca halk birbirine girdi, anlaşmazlıklar çıktı ve dalgalanmalar oldu. El-Kâfî'nin oğlu Eb'ül-Hasan saraydan çıkarak Acemiye evine gitti. Bu Eb'ül-Hasan'ı ben de 534 (Miladî 1140) yılında Bağdad'da gördüm. Kendisi uzun boylu bir adamdı, sakalı seyrekti, ihtiyarlıktan saçı sakalı ağarmıştı.

Sultanın ölüm haberi üzerine halk anlaşmazlığa düşünce Sultan Berkyaruk'u çağırmak konusunda ittifak ettiler, sonra kendisine şu mektubu yazdılar:

«Burası babanın memleketidir. Biz sizden başka-

---

(312) «Devletin aydınlığı» demektir. (M.E.B.)

(313) Kur'an ile hadîslerin ancak tevil yoluyla anlaşılabileceğini iddia eden topluluk. (M.E.B.)

(314) Türkân Hatun Melikşah'ın eşiydi; bazı kaynaklarda adı «Terkân», bazılarında da «Terken» şeklinde geçmektedir. (M.E.B.)

sını istemiyoruz. Ya sen gel al, ya da teslim alacak birisini gönder. Biz şehri muhafaza ediyoruz».

Ne var ki Sultan bu memlekete gelmek fırsatını bulamadığı için gelemedi, yalnız geleceğini vadetti. Zaman uzayınca halk tekrar toplanarak, kimin sarayda oturup şehri koruyacağını konuştular. Sonra Şeyh Ebu Salim Yahya bin Hasan bin Mihver üzerine karara vardılar. Kadı ve halk da kendisini severler, takdir ederler ve fikrine danışırlardı. Kendisini çağırıp durumu bildirdiler. Fakat kabul etmedi. Halk ise ısrar etti ve «Sultanın memleketini koruman gerekir» diyerek şehrin anahtarlarını kendisine verdiler; istemediği halde onu Hükümdarlık Burcuna oturttular.

Bir süre böyle geçtikten sonra yine Sultanın ve vekilinin bu memlekete gelmeleri gecikince, tekrar halk arasında anlaşmazlıklar başgösterdi ve dalgalanmalar oldu. Bazıları, Mervanoğullarından Nâsıruddevle Mansur'un çağrılmasını ve şehrin kendisine teslim edilmesini teklif ettiler.

Nâsıruddevle, Melikşah'ın ölümü sırasında Harbe kalesinde bulunuyordu. Sultanın ölümü üzerine Cezire'ye gelip yerleşmiş ve orayı egemenliği altına almıştı. Bazı kimseler kendisini çağırtıp memleketi ona teslim etmek istediler. Ne var ki halk Mervanoğullarının yönetiminden hoşlanmıyordu. Çünkü Sultanın devletinden ve İbni Cehîr'in adaletinden çok iyilik, hayırseverlik, saygı ve hakka riayet görmüşlerdi. Bu nedenle Nâsıruddevle'nin gelmesini kabul etmediler.

Meyyafarkîn'de o sıralarda İbni Esed adında şair ve edebiyatçı bir adam vardı. Çevresinde de bir topluluk bulunuyordu. Bunlar ve öğrencileri, esnafın bir kısmı, gençler, cahiller, ayaktakımı hep onun çevresinde toplandılar. Kendisi de onlarla birlikte şehri dolaşır, surları ve memleketi korurdu.

Böylece zaman uzayıp gidiyor ve Sultanın yanından kimse gelmiyordu.

★

Öte yandan Sultan Tacüddevle Tutuş bin Alparslan da, daha kardeşi Melikşah zamanında bütün Şam'ı ve sahil bölgesini ele geçirmişti. 473 (Miladî 1081) yılında Şam'ı Aksiz'den almış, sonra da Haleb'i fethetmişti. Kardeşi Melikşah'ın ölüm haberini alınca Şam'dan Rakka'ya gelerek orayı, Habur'u, Rahbe'yi tamamen ele geçirdi. Daha sonra Nusaybin'i kuşattı ve Araplarla savaşarak Diyar-ı Rebia askerlerini yenilgiye uğrattı, birkaç Arap komutanını ödürdü. Önünde 20 komutan bağlanarak, ölünceye kadar öyle bırakıldılar. Şerefüddevle'nin kardeşi İbrahim bin Kureyş, Mervanoğullarından Emîr Hüseyin bin Nasruddevle ile diğer bazı komutanlar ve Araplar da bunlar arasındaydı.

Tutuş Nusaybin'i kuşatmaya devam etti, sonra ele geçirdi ve büyük bir kitle öldürdü. Kılıçla fethettiği için halkından, haddi hesabı olmayan büyük miktarda insan öldürdü. Ayrıca bütün şehri ve halkın mallarını yağma etti. Nusaybin halkının başına gelenler kâfirlerin de başına gelmemişti.

★

Meyyafarkîn'e uzun süre Sultan tarafından kimse gönderilmediği için 483 (Miladî 1091) yılında halk yeniden camide toplanarak Kadı Ebu Bekir bin Sadaka, Şeyh Ebu Salim bin Mihver, İbni Zeydan, İbni Müsaid, İbni Belek ve başka birkaç kişiden kurulacak bir heyetin Nusaybin'de bulunan Sultan Tacüddevle'nin ya-

nına gönderilmesini kararlaştırdı. Şeyh Eb'ül-Hasan Ali bin Mihver de babasının yerine saraya yerleştirildi ve şehrin anahtarları kendisine teslim edildı.

Seçilen heyet Nusaybin'e giderek Tacüddevle'yle görüştü. Tacüddevle onlara ilgi ve sevgi gösterdi, kendilerini ağırladı. Heyet üyeleri kendisine şöyle dediler:

«Sizin için memleketi muhafaza ettik. Fakat Sultan tarafından kimse gönderilmedi. Sen de onun kardeşisin ([315]) ve memleket başkalarından çok senin hakkındır. Biz de sizden başka kimseyi istemiyoruz».

Tacüddevle, dedi ki:

«Birkaç gün sabredin, birlikte gideriz».

Onlar da kaldılar.

Öte yandan Emîr Nâsıruddevle bin Nizameddin, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Irak'tan Cezire'ye gelip orayı egemenliği altına almıştı. Oradan Meyyafarkîn'in durumunu öğrenince Şeyh Ebu Nasr bin Esed'e haber göndererek kendisine iyilik yapacağını vadetti, gönlünü aldı. İbni Esed de kendisini çağırdı. O sırada Meyyafarkîn'de büyüklerden ve ileri gelenlerden kimse yoktu.

Nâsıruddevle 486 (Miladî 1094) yılının başında geldi ve İbni Esed şehri kendisine teslim etti. O da şehre girdi ve İbni Esed'i «Muhyiddevle» ([316]) unvanıyla Vezir yaptı. Şeyh Eb'ül-Hasan bin Mihver de Hükümdarlık Burcundan inerek Emîrle görüştü, kendi şahsı ve başkaları için kendisinden güven aldı. Sonra da babasını, Kadıyı ve diğer adamları bulmak için Amed'e hareket etti. Oradan Nusaybin'e gidecekti.

---

(315) Tacüddevle Tutuş, Berkyaruk'un kardeşi değil, amcasıdır. (M.E.B.)

(316) «Devleti dirilten» demektir. (M.E.B.)

Fakat kendisi Amed'e varınca Tacüddevle de Amed'e geldi ve şehri ele geçirdi.

Tacüddevle Amed'de birkaç gün kaldıktan sonra Meyyafarkîn'e giti ve Bakusî tepesi üzerine indi. Yanında büyük bir kalabalık vardı. Bunlar şehre doğru ilerlerken, Tacüddevle de şehir halkına haber göndererek onları korkuttu ve Nusaybin halkının başına gelen bilinen olayları kendilerine hatırlattı. Sonra da tepeden inerek şehre doğru ilerledi ve Ali bin Veheb Burcunun yanına kadar gitti. Halk onu görünce hep birlikte bağırdılar ve şehri kendisine teslim ettiler. O da aynı gün, yani 486 (Miladî 1094) yılının Rebiyülevvel ayında şehre girdi.

Nâsıruddevle ise Su Kapısından çıktı ve Sultanın Veziri Eb'ün-Necm'in karargâhına giderek kendisine sığındı. Son hükümdarlığı boş ay sürmüştü.

Sultan Meyyafarkîn'de kaldı. Halka iyilik yaptı, adaletli bir yönetim kurdu, üzerlerinden vergileri, âşârı [317], masrafları ve bütün kötülükleri kaldırdı. Halk onun sayesinde en mutlu hayata kavuştu. Kadı Ebu Bekir'e hediye olarak bir atlas cübbe, bir sarık, bilginlerin giydiği bir taylasan [318], ve değerli bir katır verdi. Ayrıca onun mevcut arazisine Kulfa'yı da ekledi. Kendisiyle birlikte gitmiş olan adamların hepsine de hediyeler verdi, mülklerinde onları kayırdı ve kendilerine büyük iyilik yaptı.

Meyyafarkîn'in fethinden önce Sultan, El-Kâfî bin Cehîr'e ve Vezir Ebu Tahir bin Enbarî'ye haber göndererek, ikisinden hangisi daha önce gelirse onu Vezir yapacağını bildirmişti. El-Kâfî bin Cehîr önce vardı

---

(317) «Âşâr» eskiden toprak ürünlerinden devletin aldığı onda bir vergiydi. (M.E.B.)

(318) «Taylasan» Eski İran'dan alınan ve başa giyilen yeşil renkli bir başlıktı. (M.E.B.)

ve Vezir oldu. Ebu Tahir de birkaç gün sonra geldiyse de vezirliği kaçırdı. Yalnız Meyyafarkîn kendisine teslim edildi. Tacüddevle sarayda da kendi kullarından Tuğtekin adında birisini bıraktı.

Sultan daha sonra askerlerini ve Ruha Valisi Bozan'ı, Haleb Valisi Aksungur'u ve Antakya Valisi Yagırsğan'ı alarak gitti. Bunlar Sultan Melikşah'ın kullarıydı ve buralar kendilerine beylik olarak verilmişti. Melikşah ölüp Tacüddevle Şam'dan çıkınca onlar da hizmetine girmişler ve Diyarbekir ile diğer yerlerin fethinde hazır bulunmuşlardı.

Tacüddevle sonra orduyu alarak asker toplamaya çıktı. Amacı, Sultan Berkyaruk'un üzerine yürüyüp kendisiyle savaşmaktı. Meyyafarkîn'den ayrıldıktan sonra bir süre Harran'da kaldı.

★

İbni Esed adlı şaire gelince; Tacüddevle Meyyafarkîn'i fethederken kendisi kaçmış ve bir süre gizlenmişti. Daha sonra Harran'da Sultanın yanına gitti ve kendisini öven bir şiir okudu. Bu şiirde iki mısra vardı ki bunlar şairin başını belâya soktu. Mısralar şunlardı:

«Haleb süt istedi kirpiklerimden
ve akmaya başladı kirpiklerim
«Harran da öldürülmenin sıcaklığını muştuladı bana» (319).

(319) Şiirin güzelliği, her iki mısrada da bazı sözcükler arasında bulunan cinastan ötürüdür. İlk mısradaki «Haleb» sözcüğü ile Arapçada «süt istedi» demek olan «istahlebe» sözcüğü arasında; bir de «Harran» sözcüğü ile yine Arapçada «sıcaklık» demek olan «el-harr» sözcüğü arasında cinas vardır ve bu cinas şiirin orijinaline güzel bir

Kimisine göre de son mısra şöyleydi:

«Harran da sevginin sıcaklığını muştuladı bana».

İbni Esed, Sultanın yanında bu şiiri okuyunca, Sultan da, yanındakiler de çok beğendiler. Sonra, hazır bulunanlardan biri Sultana sordu:

«Efendimiz, bunu tanıyor musun?».

Sultan, «kimdir?» deyince şu karşılığı verdiler:

«Meyyafarkîn'e senin gelmeni beklemeyen, şehir halkının isteğine karşı çıkan, cahilleri ve sokak adamlarını toplayıp Mervanoğlunu çağıran ve Meyyafarkîn'i kendisine teslim eden adam işte budur».

Bunun üzerine Sultan, İbni Esed'in başının kesilmesini emretti; ve İbni Esed 487 (Miladî 1095) yılında Harran'da öldürüldü.

★

488 (Miladî 1096) yılında Amed halkı, Emîr Tuğtekin'in vekiline karşı başkaldırdı ve karışıklıklar çıkardı. Bunun üzerine Tuğtekin Amed'e giderek bazı kimseleri öldürdü, bir kısmını da astı. Böylece Amed, Tacüddevle'nin yönetimi altında kaldı. Tacüddevle'den sonra Melik Dukak'ın, ondan sonra da Emîr Yenal'ın yönetimi altına geçti; en sonda da Emîr Fahruddevle İbrahim'in yönetimine girdi ve kendisinin, sonra da çocuklarının elinde kaldı. Hâlâ da onların elindedir.

Vezir Ebu Tahir bin Enbarî ise Meyyafarkîn'de kaldı. Bütün işler onun elindeydi. İbni Esed'in öldürüldüğünü haber alınca canı sıkıldı ve nefret etti. Nihayet 14 Zilkade 487 (Miladî 1095) tarihinde Meyya-

---

renklilik katmaktadır. Şiir Türkçeye çevrilince bu sözcükler arasındaki harf ve talaffuz benzerlikleri ortadan kalktığından, çekiciliği de kaybolmaktadır. (M.E.B.)

farkîn'den çıkarak Hetah'a gitti ve orada kaldı. Büyük oğlu Eb'ül-Kasım, oğlu Ebu Said, kardeşinin oğlu Ebu Abdullah Muhammed bin Said de yanında bulunuyorlardı. Kardeşi Sedîd Eb'ül-Ganaim ise Meyyafarkîn'de kaldı; fakat daha sonra Tuğtekin tarafından tutuklandı.

Vezir bir süre Hetah'ta kaldıktan sonra, Sultan tarafından kendisine tehditler gönderilince korktu ve bu nedenle Ziyad Kalesi Xartburt (Hartburt)a giderek oranın Valisi bulunan Çubuk'un kızkardeşi ile çocuklarının yanında kaldı. Sultan kendisini istediyse de gitmedi. Bunun üzerine Sultan, Çubuk'un kızkardeşine şu haberi gönderdi:

«Kendisini teslim et, yoksa kardeşinin başını keserim».

Çubuk da o sırada Karargâhta Sultanla birlikte bulunuyordu. Bu tehdit karşısında Çubuk'un kızkardeşi Veziri ve büyük oğlu Eb'ül-Kasım'ı teslim etmek zorunda kaldı, küçük oğlu Ebu Said ile kardeşinin oğlu Ebu Abdullah'ı ise yanında alıkoydu ve dedi ki:

«Bunların teslim edilmelerini gerektirecek bir suçları yoktur».

O sırada ikisi de 18 yaşında bulunuyorlardı. Vezir ise o sırada Malatya yakınlarında Şımşat'ta bulunan Sultanın yanına götürüldü. Sultan, başının kesilmesini emretti ve 499 (Miladî 1097) yılının Cemaziyelâhır ayının sonlarına doğru kendisinin ve oğlunun başları kesildi. Allah ikisine de rahmet eylesin. Başları Meyyafarkîn'e götürüldü.

Orada, Vezirin kardeşi Sedîd Eb'ül-Ganaim de hapisten çıkarıldı ve Tuğtekin, onun da başının kesilmesini emretti. O gün Recep ayının ilk perşembe günüydü ve kendisi oruçlu bulunuyordu. Harun Celacilî adında bir asker, bir kova su getirerek Eb'ül-Ganaim'e «su iç» dediyse de içmedi ve şöyle dedi:

«Oruçluyum, oruçlu olarak Allah'ın huzuruna çıkmak istiyorum».

Sonra başı kesildi ve derisi yüzüldü.

Vezirin, oğlunun ve kardeşinin başları şehirde dolaştırıldıktan sonra cesetleriyle birlikte bir mezara gömüldü. Uzun süre geceleyin o mezara nur inerdi ve bunu bütün halk görürdü. Bunu bana, Müeyyiddin Sedîdüddevle Ebu Abdullah Muhammed Enbarî söyledi ve şöyle dedi:

«Çubuk'un kızkardeşi amcamı ve oğlu Eb'ül-Kasım'ı Sultana teslim ederken ben ve amcamın oğlu Ebu Said bir süre yanında kaldık. Daha sonra Xartburt (Harburt)tan çıktık. Bizimle birlikte, bizi Mardin'e götürecek bir adam da yolladı. Böylece Mardin'e gittik. Mardin Valisi Emîr Calıstrî bizi yanına aldı. Bir süre sonra da Nusaybin'e gittik. Orada da bir süre kaldıktan sonra Bağdad'a indik ve ben Halife Divanına hizmet etmeye başladım. Bana «Sedîdüddevle» [320] unvanı verildi. 492 (Miladî 1100) yılında babamın cesedini ve amcamla amcamın oğlunun başlarını Meyyafarkîn'den getirttim ve Bağdad'ın batısında bulunan Saman Kapısı semtindeki Kureyş Mezarlığında Musa bin Cafer'in [321] yanında bir türbe yaptırarak hepsini oraya gömdüm. Ben de El-Müstazhir'in [322] hizmetinde kaldım. Görevim, onun Divan işlerini yönetmekti. Beni elçi olarak da bazı yerlere gönderdi. 507 (Miladî 1114) yılına kadar o görevde kaldıktan sonra İnşa Divanına [323] tayin edildim. Hâlâ bu görevdeyim».

---

(320) «Devlete doğru biçimde yön veren» demektir. (M.E.B.)

(321) Cafer-i Sadık'ın oğlu Musa El-Kâzım. (M.E.B.)

(322) Abbasî halifelerinden olan El-Müstahzir Billâh'ın asıl adı Ahmed'dir. 1078 yılında doğmuştur. 1094 yılında Halife olmuş, 1118 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

(323) Yazı işleriyle uğraşan makam. (M.E.B.)

Ebu Said'e «Müeyyidüddin» ([324]) unvanı verildi. Daha sonra Halife El-Müsterşid'e ([325]) ve El-Muktefî'ye Vezir vekilliği yaptı. Her iki halife zamanında da kendisine vezirlik teklif edildiyse de kabul etmedi, fakat en üst dereceye kadar yükseltildi. El-Müsterşid, El-Müstazhir ve El-Muktefî'nin halifelikleri boyunca İnşa Divanında kaldı. Halife El-Müstencid ([326]) zamanında ise 558 (Miladî 1164) yılının Şaban ayında öldü. Allah kendisinden razı olsun. Bunları, ileride bahsedeceğimiz gibi 534 (Miladî 1140) yılında Bağdad'a gittiğimde bana anlattı.

★

Sultan Tacüddevle'ye gelince; Vezir Ebu Tahir'i öldürdükten sonra, askerleri ve komutanları toplayarak saltanatı ele geçirmek ve Sultan Berkyaruk'la savaşmak üzere Azerbaycan'a gitti. Oraya varınca Aksungur ve Bozan, kendisinden ayrılıp geri döndüler. Sultan da onların peşinden dönerek ikisini de yakaladı, yapılan çarpışmada onları yendi ve şöyle dedi:

---

(324) «Dini teyit eden, destekleyen» demektir. (M. E.B.)

(325) Abbasî halifelerinden olan El-Müsterşid Billâh, 1093 ya da 1094 yılında doğmuştur. Babası El-Müstazhir ölünce 1118'de Halife olmuştur. Asıl adı Fazl'dır. Halifeliğinin ilk yıllarında halifeliği güçlendirmek için Selçuklulara karşı başarılı şekilde mücadele etmişse de 1135 yılında Sultan Mes'ud tarafından esir alınarak öldürülmüştür. (M. E.B.)

(326) Abbasî halifelerinden olan El-Müstencid Billâh'ın asıl adı Yusuf'tur. 1116 yılında doğmuştur. El. Muktafî'nin oğludur. 1160 yılında Halife olmuştur. Halifeliği zamanında Mısır'daki Fatımî Devleti çökmüştür. El Müstencid 1170 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

«Ben size ne kötülük yaptım? Ben Şam'ı aldım, siz de Haleb ve Ruha'yı aldınız».

Sonra ikisinin de başını kesti ve yine kardeşinin oğlu Berkyaruk Şahabüddevle'yi aramak için geri döndü.

Nihayet ikisi karşılaştılar ve çarpışmaya başladılar. İki ordu çarpışmaya başlayınca, Tacüddevle'nin arkasında duran Ruha Valisi Bozan'ın bir askeri, sırtına bir ok attı. Çarpışmanın şiddetli olduğu bir sırada sırtına saplanan bu okun etkisiyle Tacüddevle düşüp öldü. Tarih 489 (Miladî 1097) idi. Savaşın Rey kapılarında cereyan etmiş ve kendisinin de orada öldürülmüş olduğu söylenir. Kendisinin ölümü üzerine askerleri savaş alanından ayrıldılar.

Artık Berkyaruk, rakipsiz olarak Sultan kaldı ve Irak'a da, Azerbaycan'a da egemen oldu. En küçük kardeşi Sencer Horasan'ı ele geçirdi. Şam ve Diyarbekir ise Sultan Tacüddevle Tutuş'un iki oğlunun yönetiminde kaldı. Haleb ve dolayları Melik Rıdvan'ın, Şam ve Diyarbekir ise Melik Dukak'ın yönetimindeydi.

Tuğtekin ise Meyyafarkîn'de bulunuyordu. Tacüddevle öldürülünce Şam'a gitti ve Melik Dukak'ın Atabeyi ([327]) oldu. Meyyafarkîn'den ayrılırken de yerine Emîr Şemsüddevle Altaş'ı bırakmıştı. Tuğtekin Şam'a varınca bütün işler onun eline verildi ve Melik Dukak'ın Atabeyi oldu.

Emîr Altaş ise Meyyafarkîn'de kaldı ve yönetimi eline aldı; Eb'ül-Hasan Ali bin Muhammed bin Safî'yi de Vezir yaptı. Safî, Kadı Abdullah bin Halil bin Mü-

---

(327) «Atabey», Selçuklular zamanında küçük şehzadeleri yetiştirmek ve genç şehzadelerin işlerini yönetmekle görevlendirilen kimselere verilen bir unvandır. (M.E.B.)

barek bin Meymun'un soyundan olan Nübateoğullarının kölesiydi. Muhammed adında bir oğlu oldu. Bu çocuk gelişip büyüyünce, Pazar yerinde satış memuru oldu. Bir süre sonra da İbni Halef adında bir fırıncının kızıyla evlendi, bundan da Muhammed Eb'ül-Hasan adında bir oğlu dünyaya geldi. Bu çocuk büyüyünce Kadı Ebu Bekir bin Sadaka'nın hizmetine girdi ve bir süre sonra, Şeyh Ebu Salim Yahya bin Hasan bin Mihver tarafından, Kadı Ebu Bekir'in izniyle Vakıflar tahsildarlığına tayin edildi. Daha sonra Kadı tarafından Muhasebe işlerine bakmakla görevlendirildi. Altaş başa geçince de Vezir oldu. Kendisi şiddet kullanan, ağır baskılarda bulunan ve haksızlık yapan zalim bir adamdı. Vezir olduktan sonra halka çok baskı yaptı, mallarına elkoydu, bir tedhiş yönetimi kurdu, birçok kimsenin evini yıktı ve benzeri görülmemiş kötülüklerde bulundu. Allah buna karşı cezasını verecektir. Baskılarına dayanamayan ve kaçma imkânı bulan birçok kimse, Meyyafarkîn'den kaçmak zorunda kaldılar.

★

487 (Miladî 1095) yılında Kadı Tacęddin Ebu Tahir Ali bin Nübate doğdu.

486 (Miladî 1094) yılında Mervanoğullarından Nâsıruddevle Cezire'de öldü ([328]). Cenazesi Amed'e götürülerek, amcası Said bin Naşruddevle'nin kızı olan karısı Sittünnas tarafından Dicle'ye bakan kayalıkların üzerindeki sarayın üst tarafında yaptırılan kubbeye gömüldü. Daha sonra karısı da aynı yere defnedildi.

★

(328) İbn'ül-Esîr C. 10, S. 174'te Nâsıruddevle'nin 489 (Miladî 1097) yılında öldüğü yazılıdır. (B.A.A.)

Nâsıruddevle'nin ölümüyle Mervanî Devletinin sonu geldi. Bu devlet, Emîr Ebu Ali'nin ilk hükümdar olmasıyla 380 (Miladî 991) yılında kurulmuştu. Daha sonra 479 (Miladî 1087) yılında İbni Cehîr'in memleketi ele geçirmesiyle [329] Mervanî Devleti ortadan kaldırıldıysa da, bir ara Nâsıruddevle yine duruma egemen oldu ve bir süre öyle kaldı. Onun bu son hükümdarlığıyla birlikte, devletlerinin ömrü tam yüzyıl oldu. Sonra bu devlet yine yıkıldı ve o zamandan beri bir daha da dirilmedi.

Mervanoğullarından zamanımıza kadar kalanları, büyüklerden ve yaşlılardan öğrendiklerime, gördüklerime ve duyduklarıma dayanarak anlatayım:

Nasruddevle'nin oğlu Nizameddin ölünce Nâsıruddevle, Emîr Behram, Emîr Küçük Ahmed ve Emîre Fatê, (Fate)yi bıraktı. Bunlardan daha önce de bahsetmiştik.

Bunlardan Emîr Nâsıruddevle ölünce Emîr Tacüddevle Muhammed'i ve bir kız çocuğu bıraktı. Bu kız, Emîr Ebu Nasr bin Eb'ül-Fevarıs bin İbrahim bin Nasruddevle ile evlendi ve Hüseyin adında bir oğlu oldu Bunu ben de gördüm. Kendisi bizim zamanımızda öldü.

Tacüddevle ise, 502 (Miladî 1109) yılında Sekman El-Kutbî'nin Meyyafarkîn'i fethetmesiyle birlikte oraya gelip yerleşti ve Emîr Behram bin Nizameddin'in kızı Sıtî Xetafe (Hatafe) ile evlendi. Bu kadın daha önce, ileride de bahsedeceğimiz gibi, Kılıçarslan [330]

---

(329) Daha önce, Fahruddevle'nin Mervanoğulları ülkesini 478 (Miladî 1086) yılında, ele geçirdiğini iki yerde yazmıştı. (M.E.B.)

(330) Anadolu Selçuklularının 3. Hükümdarı olan Kılıçarslan I.'in doğum tarihi bilinmemektedir. Tahta çıktıktan sonra gerek Doğu Anadolu'da yaptığı fetihlerle, gerekse Haçlılara karşı verdiği başarılı savaşlarla devletini güçlendirmiştir. 1107 yılında ölmüştür. (M.E.B.)

Meyyafarkîn'i alırken Emîr Muhammed Devin ile evlenmişti, daha sonra da ondan boşanmıştı. Emîr Tacüddevle Muhammed'le evlendikten sonra ikisi de Meyyafarkîn'de kaldılar. Emîr Sekman'ın, ondan sonra da Necmeddin İl-Gazî'nin [331] bütün valilikleri boyunca ve merhum Said Hüsameddin'in [332] valiliği süresinin çoğunda hep Meyyafarkîn'de kalan Tacüddevle, 540 (Miladî 1146) yılında Erzen'e gitti ve Vezir Yakutarslan bin Şemsüddevle Doğanarslan El-Ahdeb'in hizmetine girdi. Bu zat ölüp de yerine kardeşi Emîr Fahreddin Devletşah bin Doğanarslan geçince Tacüddevle bu sefer de onun hizmetine girdi. Devletşah kendisine iyilik yaptı ve onunla birlikte Hemedan'a, Sultan Mes'ud'un yanına gitti. Sultan Mes'ud da Tacüddevle'ye saygı gösterdi, iyilik yaptı ve onu kendi meclisinde oturttu. Devletşah Sultanın meclisine girdiğinde ayakta dururdu, Tacüddevle ise otururdu. Karısı Sitî Hetafe Erzen'de öldü, cesedi Meyyafarkîn eteğine getirilerek oraya defnedildi. Mezarı orada Kaya Camiinin altındadır. Tacüddevle ise 554 (Miladî 1160) yılında yine Erzen'de vefat etti. Onun cenazesi de Meyyafarkîn'e getirilerek karısının yanına defnedildi. Kendisi ve karısı henüz Meyyafarkîn'de bulundukları sırada hacca gitmişlerdi. Çocukları olmadı.

Emîr Behram ise Cezire'de öldü ve oradaki Dağ Kapısı Kubbesine defnedildi. Kendisinin Hatafe ve Sevre adında iki kızı vardı. Hatafe'den yukarıda bahsettik. Sevre ise, halası olan, Nizameddin'in kızı Fatê (Fate)nin ölümünden sonra Reis Ebu Abdullah Mu-

---

(331) Artukoğullarından olan Necmeddin İl-Gazi Mardin ve Diyarbekir dolaylarında hüküm sürmüştür. (M.E.B.)

(332) Said Hüsameddin, Necmeddin İl-Gazî'nin oğludur. (B.A.A.)

hammed bin Mûsık'la evlendi. Bu evlenmeden, Mûsık adında bir oğlu dünyaya geldi. Zamanımızda ölen bu Mûsık da iki kız ve Namık adında bir erkek çocuk bıraktı. Namık, halen Meyyafarkîn'de kalmaktadır. Kızlardan biri, Emîr Süleyman bin Emîr Ali bin Eb'ül-Fevarıs bin İbrahim bin Nasruddevle ile, diğeri de Emîr Süleyman'ın kardeşi Emîr Davud'la evlendi.

Emîr Ahmed bin Nizameddin ise en küçük kardeşti. Büyüdükten sonra Sultan Muhammed'in hizmetine girdi. Bir süre sonra Klifa (333) sırasında Musul'a gitti. Cesur bir adam ve maharetli bir atlıydı. Bu alandaki maharetleri ünlüdür. Daha sonra Frenklere esir düştü ve onların yanında kaldı. Evlendi ve Muhammed adında bir oğlu oldu. Frenklerin yanından döndükten sonra bir süre dolaştı ve bazı yerlerde emîrlerin hizmetinde bulundu. Bir ara Tanza'ya egemen oldu. Daha sonra da Hetah'ı ele geçirerek oraya yerleşti. Orada bazı çocukları da oldu. Uzun bir süre sonra oğlu Muhammed de, Frenklerin yanından geldi. Emîr Ahmed oradan geldiği zaman karısına bir nişan vermişti. Çocuk büyüyüp yetiştikten sonra annesi kendisine babasının nişanını verdi ve «baban Mervanoğullarından Emîr Ahmed'dir, Diyarbekir'de kalmaktadır; yanına git» dedi. Bunun üzerine Muhammed de Hetah'a gelip babasını buldu ve kendisine yemin ettirerek nişanı verdi. Babası kendisini evlendirdi. Onun da Emîr İbrahim ve Emîr Hasan adında iki oğlu oldu. Bu iki kardeş halen Meyyafarkîn'de Emîr Necmeddin'in hizmetinde bulunmaktadırlar. Babaları ise bir süre babasının yanında kaldı. Sonra babası kendisine darıldı. Bunun üzerine o da kaleden çıkıp Rabad'ın etrafında dolaştı

(333) Elimizdeki kaynaklarda böyle bir ada rastlanmamaktadır. (B.A.A.)

ve kayboldu. Bugüne kadar ne kendisini gören oldu, ne de kendisinden bir haber alındı.

Emîr Ahmed'in birçok çocukları vardı. Bunların en büyüğü Emîr İbrahim'di (334). İbrahim'den başka Emîr Behram, Emîr İsa ve dört oğlu daha vardı. Emîr Ahmed 528 (Miladî 1134) yılına kadar Hetah'ta kaldı. Bu yıl, bir gün ava çıktı. Bu sırada oğlu Emîr İbrahim kendisine karşı başkaldırarak kalenin kapısını yüzüne kapadı ve böylece Hetah kalesini ele geçirdi. Bunun üzerine babası, Said Hüsameddin'in yanına giderek bir süre orada kaldı. Daha sonra Emîr İsa gizlice giderek Hetah'ı kardeşi İbrahim'den aldı ve 529 (Miladî 1135) yılında kendisini oradan çıkarttı. Babası Emîr Ahmed, Hetah'a yerleşen oğlu İsa'ya haber göndererek kaleyi tekrar kendisine vermesini istediyse de İsa bu teklifi kabul etmedi ve şöyle dedi:

«Sen Rabad'da otur. Emîrlik de senin olsun, bizler de senin emrine girelim. Fakat kalede ben oturacağım».

Babası da Said Hüsameddin'e giderek, «Hetah'ı sana verdim» dedi. Bunun üzerine Hüsameddin 530 (Miladî 1136) yılında gidip Hetah'ı kuşattı. Bir süre sonra Emîr İsa kaleyi kendisine teslim etti ve çocuklarıyla karısını alarak kaleden çıkıp Amed'e gitti. Karısı Hani Valisi Şarux (Şaruh)un kızıydı. Emîr İsa bir süre Amed'de kaldıktan sonra, Davud bin Sekman bin Artuk'un oğlu Fahreddin Karaarslan'ın hizmetine girdi ve ölünceye kadar orada kaldı. Fahreddin'in ölümünden sonra da çocuklarının hizmetine girdi. Hâlâ

(334) Yukarıdaki ifadesinden, Emîr Ahmed'in en büyük oğlunun Emîr Muhammed olduğu anlaşılmaktadır. (M.E.B.)

onların hizmetindedir. Emîr İsa'nın birkaç çocuğu vardır.

Emîr Ahmed'in oğlu Emîr Behram ise Mahmud ve Ali adlarında iki çocuk bıraktı. Bunlar Meyyafarkîn'de Emîr Necmeddin'in hizmetindedirler. Emîr Behram 548 (Miladî 1154) yılında öldü.

Babası Emîr Ahmed ise 532 (Miladî 1138) yılında ölmüş ve Meyyafarkîn'deki Mervanoğulları kubbesine gömülmüştü. Oğullarından başka birkaç kızı da vardı.

Emîr Behram bin İsa da Abdullah, Süleyman, Eb'ül-Kasım ve Yahya adlarında dört küçük çocuk bıraktı. Bunlar bir süre Said Hüsameddin ve Melik Necmeddin'in hizmetinde kaldılar. Bunlardan Süleyman, 556 (Miladî 1162) yılında, Kocba ([335]) ayaklanması sırasında Barıiye Kapısında öldürüldü; tabutu Zilkade ayında Meyyafarkîn'e getirtilerek Mervaniye Kubbesine defnedildi. Emîr Eb'ül-Kasım ise Erzen'e gidip amcasının oğlu Tacüddevle Muhammed'in yanında kaldı; Muhammed öldükten sonra ise tahsisatını alarak Meyyafarkîn'e geldi ve Melik Necmeddin'in hizmetine girdi. Emîr Abdullah'a gelince: o da Hüsameddin'in hizmetinde kaldı, ondan sonra da Melik Necmeddin'in hizmetine girdi. Daha sonra da Fahreddin Karaarslan'ın hizmetine gitti, Fahreddin'in sağlığında onun arkadaşlarından biri haline geldi; ölümünden sonra da çocuklarının hizmetine girdi. Halen Hasankeyf'te onların hizmetinde bulunmaktadır. Çoğunlukla Şa'biniye'de ([336]) oturur. Burası Meyyafarkîn'e bağlı, iki ırmak arasındaki bölgede bulunan köylerden biridir, ve

---

(335) Elimizdeki kaynaklarda böyle bir ad geçmiyor. (B.A.A.)

(336) Silvan ilçesine bağlı «Şa'be» köyü olabilir. (M. E.B.)

kendi mülkleridir. Kardeşi Emîr Yahya da orada kendisiyle birlikte oturur. Emîr Abdullah ile Eb'ül-Kasım'ın çocukları da vardır.

Şimdiye kadar bahsettiklerimizin hepsi Nizameddin'in soyundan olanlardır.

Nasruddevle'nin, Nizameddin'den başka çocukları ve torunları ise şunlardır:

Emîr İbrahim bin Nasruddevle, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Emîr Eb'üd-Delf Senharib bin Emîr Ebu Ali Hasan bin Mervan'ın kızı Emîre Fatma ile evlendi ([337]) ve Eb'ül-Fevarıs adında bir oğlu oldu. O da evlendi ve Ebu Nasr, Ali, Eb'üd-Delf, Eb'ül-Feth, İbrahim adlarında beş oğlu oldu; 550 (Miladî 1156) yılının Receb ayında da öldü. Çocuklarından Ebu Nasr, Nasruddevle'nin kızıyla evlendi ve Hüseyin adında bir oğlu oldu. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bu Hüseyin bizim zamanımızda öldü. Hüseyin'in bir cariyesinden de Hasan adında bir oğlu oldu, bu da 537 (Miladî 1143) yılında Başezrm'de öldü. Bu Hasan da, Nasruddevle'nin torunu Derbas bin İsko'nun kızı ile evlendi ve bir kızı, bir de oğlu oldu. Oğlu ..... ([338]) da Eb'ül-Fevarıs'ın torunu Süleyman bin Ali'nin kızı ile evlendi. Kızı ise Emîr Mahmud bin Eb'ül-Fevarıs'la evlendi ve birkaç çocuğu oldu. Emîr Eb'ül-Feth ise evlenmeden ve dolayısıyla çocuk bırakmadan 533 (Miladî 1139) yılında öldü. Emîr Eb'üd-Delf ise Emîr Ahmed'in kızı ile evlendi. Daha sonra bu karısı öldü ve yine Ahmed'in Serve adındaki öbür kızı ile evlendi ve bu ikinci karısından Bad, Said ve Mervan adında üç çocuğu oldu. Kendisi 3 Recep 541 (Miladî 1147) tarihinde ölünce, çocukları amcaları Emîr Şucaüddevle İbrahim bin

(337) İkinci yazma nüshaya göre, Fatma ile İbrahim'in oğlu Eb'ül-Fevarıs evlenmiştir. (B.A.A.)

(338) Her iki nüshada da burası böyle boştur. (B.A.A.)

Eb'ül-Fevarıs'ın himayesine girdiler. Eb'ül-Fevarıs'ın oğlu Emîr Ali ise, Mûsık'ın torunu Reis Büyük Mûsık bin Reis Ebu Abdullah'ın kızı Sıtî Zeyneb'le evlendi ve Süleyman, Mahmud, Davud adlarında üç oğlu oldu. Bunlar Meyyafarkîn'de Melik Necmeddin'in hizmetine girdiler ve her birinin birkaç çocuğu oldu. Çocukları hâlâ yaşıyorlar. Emîr Ali 12 Zilkade 548 (Miladî 1154) tarihinde Başezrim'de öldü. Cenazesi Meyyafarkîn'e getirilerek babası Eb'ül-Fevarıs'ın türbesine gömüldü. Eb'ül-Fevarıs'ın Ebu Nasr'dan sonra ikinci oğlu olan Emîr İbrahim'e gelince; Erzen Nâzırı Reis Ebu Ali bin Ruhban'ın kızı Sıtî Zînê (Zine) ile evlendi ve Fatma adında bir kızı oldu. Bu kız Ahmed bin Nizameddin'in torunu Ahmed bin Abdullah'la evlendi ve birkaç çocuk dünyaya getirdi. Emîr İbrahim'in bir cariyeden de Mes'ud adında bir oğlu oldu. Bu çocuk babasının yanında kaldı, babası ölünce de Şam Valisi Fahreddin'in hizmetine girdi. Vali kendisine ilgi gösterdi ve çok arazi verdi. Fakat Mes'ud bir süre sonra oradan da ayrılıp Mısır'a gitti ve Şaver'in (339) hizmetine girdi Daha sonra Esedüddin Şêrguh (Şîrguh) (340) Mısır'a gidip egemen olunca Mes'ud da onun hizmetine gir-

---

(339) Son Mısır Fatımî Halifesi El-Âdıd'ın Veziri olan Şaver'in doğum tarihi bilinmemektedir. 1162 yılında vezirliğe atanmıştır. 1169 yılında Selâhaddin-i Eyyubî tarafından öldürtülmüştür. (M.E.B.)

(340) Selâhaddin-i Eyyubî'nin amcası olan Şêrguh (Şirguh)un doğum tarihi bilinmemektedir. Haleb ve Şam Atabeyi Nureddin Zengi tarafından komutanlığa getirilmiş ve Humus valiliğine atanmıştır. 1163 yılında bir ordunun başında Mısır'a girmiş ve Haçlılara karşı başarılı savaşlar vermiştir. Son Fatımî Halifesi El-Âdıd tarafından vezirliğe getirildikten kısa bir süre sonra, 1169 yılında Mısır'da ölmüş, cesedi 16 yıl sonra Medine'ye götürülüp gömülmüştür. (M.E.B.)

di. Halen Mısır'da Selâhaddin'in (341) hizmetinde ve çok iyi bir durumda bulunmaktadır. Emîr İbrahim, kardeşi Eb'üd-Delf'in ölümünden sonra onun karısı Serve ile evlendi ve ondan Ahmed Yek ile Eb'ül-Fevarıs adlarında iki oğlu oldu. Bu iki kardeş halen Melik Necmeddin'in hizmetinde bulunmaktadırlar. Emîr İbrahim 6 Şaban 559 (Miladî 1165) pazartesi günü Başezrim'de öldü. Cenazesi ertesi salı günü Meyyafarkîn'e getirtilerek Büyük Nasruddevle'nin türbesine defnedildi. Bu türbe, Nasruddevle'nin defnedilmiş olduğu 456 (Miladî 1065) yılından beri, aradan 103 yıl geçmiş olmasına rağmen hiç açılmamıştı ve ilk defa Emîr İbrahim'in defnedilmesi için açıldı.

Eb'ül-Fevarıs bin İbrahim bin Nasruddevle'nin çocukları işte bunlardı.

Nasruddevle'nin öteki oğlu Emîr Hasan ise, yukarıda da bahsettiğimiz gibi 458 (Miladî 1067) yılında öldü ve Ebu Said'le Menklan adlarında iki çocuk bıraktı. Bunlardan Ebu Said yukarıda da anlattığımız gibi hastalandı ve çocuk bırakmadan öldü. Menklan'ın ise Eb'ül-Heyca adında bir oğlu oldu ve Siirt'e giderek orada kaldı. Mervan, Hasan ve Hüseyin adlarında üç oğlu ve birkaç kızı oldu. Daha sonra bizim zamanımızda Meyyafarkîn'e geldi ve 559 (Miladî 1165) yılında ölünceye kadar burada kaldı. Cenazesi Muhdese Camiinde, dedesi Hasan bin Nasruddevle'nin yanına defnedildi. Çocukları halen Meyyafarkîn'de oturmaktadırlar.

Nasruddevle'nin oğlu İsko ise evlendi ve Derbas adında bir oğlu oldu. Derbas, Meyyafarkîn'e bağlı iki ırmak arasındaki Hûmat köyünde oturdu ve orada evlendi. birkaç çocuğu oldu. Bunlardan biri İsko bin

(341) Selâhaddin-i Eyyubî. (M.E.B.)

Derbas'tır. O da Hûmat'ta kaldı. Halen orada oturmaktadır. Onun da Mem adında bir oğlu ile birkaç kızı oldu. Bunların hepsi Hûmat'ta oturmaktadırlar.

İşte Nasruddevle'nin soyundan olup da soyları hâlâ devam edenler bunlardır. Bunların kızları da vardır. Fakat ben kızlarının yalnız birkaçından bahsettim; daha çok erkeklere önem verdiğim için onları anlattım. Erkeklerden bir tanesini bile kaçırdığımı sanmıyorum. Elimden geldiği kadar hepsini yazdım. Allah daha iyisini bilir.

Nasruddevle'nin amcasının çocuklarına gelince; onlardan da bildiklerimi anlatayım:

Emîr Mirzeban bin Belaşo bin Kek bin Mervan, çocuk bırakmadan öldü.

Reis Ali bin Mansur bin Kek ise yalnız bir kız bıraktı. O kız da Mirzeban'la evlendi.

Reis Mûsık bin Muhammed bin Kek ise Reis Hibetullah bin Mûsık ve Emîr Mücahid Eb'ül-Kasım bin Mûsık adlarında iki çocuk bıraktı. Bunların ikisi de çocuk bırakmadan öldüler. Mûsık'ın üçüncü oğlu Abdullah bin Mûsık'ın ise birkaç çocuğu oldu; fakat bunlar babalarının sağlığında öldüler. Bunlardan Mûsık ve Namık öldürüldüler. Anaları Cûbiye idi. Mûsık'ın Ebu Ali bin Eb'ül-Heyca Revadî'nin kızkardeşinden bir kızı kaldı; bu kız, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Emîr Ali bin Eb'ül-Fevarıs'la evlendi. Bu Ali, zamanımıza kadar yaşadı ve Behram bin Nizameddin'in kızı Serve'den Reis Küçük Mûsık adında bir oğlu oldu. Bu Mûsık da bizim zamanımıza kadar yaşadı ve tutulmuş olduğu sara hastalığından öldü. Kendisinden, halen Melik Necmeddin'in hizmetinde bulunan Reis Namık'la iki kız kaldı. Bu kızlar Emîr Süleyman ve kardeşi Emîr Davud ile evlendiler. Yukarıda da bunu belirtmiştik.

Reis Avşîn bin Menklan bin Kek'in ise Menklan adında bir oğlu oldu. Bundan da Eb'ül-Heyca ve Mûsık adlarında iki çocuk kaldı. Bunlardan Eb'ül-Heyca bir kız bırakarak öldü. Hacca gidip dünyadan elini eteğini çeken Mûsık ise, Sıtî Badiye El-Cûbiye ile evlendi ve Muhammed Deksir adında bir oğlu oldu. Bu da büyüyünce Tahir bin Nübate'nin torunu Said Tacüddevle Ebu Talib'in kızıyla evlendi ve ondan Avşîn, Mûsık ve Ali adlarında üç oğlu oldu. Dünyadan elini eteğini çeken Reis Muhammed de 564 (Miladî 1169) yılında öldü. Çocukları Meyyafarkîn'de bulunmaktadırlar.

Nasruddevle'nin amcasının oğulları ve bunların çocukları da işte bunlardır.

★

Biz yine diğer olaylara dönelim:

489 (Miladî 1097) yılının Zilkade ayında Kelbuğa, Amed kapılarında yenilgiye uğradı. Kendisi 489 (Miladî 1097) yılının Zilhicce ayında Amed'i kuşatmaya başlamıştı.

Tacüddevle Tutuş ölünce, Şahabüddevle Berkyaruk rakipsiz olarak saltanatta kaldı ve 493 (Miladî 1101), kimisine göre de 498 (Miladî 1105) yılına kadar yaşadı.

Bu arada Halife El-Muktedî Halifelik Makamını onardı. Çünkü güzel yerleri eskimiş ve çürümeye yüz tutmuştu.

Sultan Şahabüddevle ölünce yerine Sultan Muhammed bin Melikşah geçti ve «Turr» unvanını aldı ([342]). Kendisi adaletli, merhametli, halka iyilik yapan, insaflı olduğu açıkça görülen, ahlakı güzel ve zulmü

(342) Elimizdeki kaynaklarda bu unvana rastlanmamaktadır. (B.A.A.)

az olan, hayırsever bir hükümdardı. Saltanatta karar kıldı.

15 Muharrem 486 (Miladî 1094) cuma günü, Halife ansızın öldü ([343]) ve Bağdad'ın doğu kesimindeki türbeye gömüldü. Halifeliği 17 yıl iki ay, kimisine göre de 19 yıl sürmüştü. Kendisi adaletli, günahlardan sakınan, dindar bir halifeydi. Birkaç çocuk bıraktı. Bunlardan büyük oğlu Eb'ül-Abbas, «El Müstazhir Billâh ([344]) unvanıyla halife oldu. Kendisinden itibaren şimdiye kadar halife olanların hepsi El-Muktedî'nin soyundandır. Çünkü El-Kaaim'in ölümünden sonra, kendisinden başka kimse yoktu.

490 (Miladî 1098) yılında Kadı Ebu Bekir bin Sadaka, Meyyafarkîn'de öldü. Hiç evlenmediği için çocuk bırakmadı. O zaman Meyyafarkîn Mütevellisi bulunan El-Muhtesib elbiselerini yırttı, sarığını dağıttı; ve cenazenin arkasından başaçık yürüyerek «vay efendiiim!» diye bağırdı. Meyyafarkîn'deki büyüklerin ve ileri gelenlerin hepsi sarıklarını dağıttılar. Cenazesi, yol üzerinde bulunan Asma Camiin yanındaki şehitlikte defnedildi. El-Muhtesib taziyesine oturdu.

Kendisinin ölümünden sonra İbni Müsaid, İbni Zeydan, Şerif bin Eb'üs-Sexa (Seha) adında bir hukukçu ve daha birkaç kişi kadılığa talip oldularsa da, El-Muhtesib'in teşebbüsü ile Hatib Eb'ül-Kasım Yahya bin Tahir bin Nübate tayin edildi. Kendisine «Fahrulkudat» ([345]) unvanı verildi. Babaları ve dedeleri de daha önce hatiplik yapmışlardı. Kendisi 425 (Miladî 1035) yılında doğmuştu. Büyük Nasruddevle'nin hükümdarlığı zamanında 441 (Miladî 1050) yılında hatip

---

(343) İbn'ül-Esîr ve diğer bazı kaynaklara göre 487 (Miladî 1095) yılında ölmüştür. (B.A.A.)

(344) «Allah'tan yardım isteyen» demektir. (M.E.B.)

(345) «Kadıların övüncü» demektir. (M.E.B.)

olmuştu. Hatip olduğu zaman Nasriye'de Vali bulunuyordu. Nübateoğullarından ilk kadı olan kendisidir. Oğlu Kadı Alemüddin Eb'ül-Hasan Ali de hatip oldu. Kendisi de 464 (Miladî 1072) yılında doğmuştu.

489 (Miladî 1097) yılında Mısır Halifesi İmam Ebu Temim Muidd El-Müstansır Billâh Mısır'da öldü ([346]). Onun ölümüyle Mısırlılar ikiye bölündüler. Bir kısmı El-Müstansır'ın, oğlu Ebu Mansur Nizar'ı veliaht tayin ettiğini söylediler. El-Müstansır, Ordu Komutanı Bedrülcemali'nin kızıyla evlenmiş ve bundan Ahmed Eb'ül-Kasım adında bir oğlu olmuştu. Komutan Bedr, 488 (Miladî 1096) yılında ölünçe ([347]) yerine oğlu Fadl geçti. El-Müstansır'ın ölümü üzerine Ordu Komutanı, Nizar'a karşı çıkarak kendi yeğeni Ahmed Eb'ül-Kasım'ı «El- Müsta'lî» ([348]) unvanıyla başa geçirdi. İşte bunun üzerine Mısır halkı ikiye bölündü. Bir kısmı El-Müsta'lî ile birlikte kaldı; bir kısmı da Mısır'da gizlenen Nizar'ı destekledi. Hasan bin Sabbah ([349]) da Ala-

---

(346) İbn'ül-Esîr ve diğer bazı kaynaklara göre 487 (Miladî 1095) yılında ölmüştür. (B.A.A.)

(347) İbn'ül-Esîr ve diğer bazı kaynaklara göre 487 (Miladî 1095) yılında ölmüştür. (B.A.A.)

(348) «Allah sayesinde yükselen» demektir. 1074 yılında doğmuş olan El-Müsta'lî, 1101 yılında ölmüştür. (M. E.B.)

(349) İran'daki Alamut Devletinin ve Haşşaşiler adlı topluluğun kurucusu olan Hasan bin Sabbah'ın doğum tarihi bilinmemektedir. Fatımîler lehine çalışan Hasan, Mısır'dan döndükten sonra 1091 yılında Selçuklulara karşı ayaklanarak Alamut kalesini ve çevresindeki kaleleri almıştır. Adamları gizli bir örgüt kurarak muhaliflerini öldürmeye başlamışlardır. Vezir Nizamülmülk de bunlar tarafından öldürülmüştür. Alamut'ta yalancı bir cennet meydana getiren, kendisine bağlamak istediği kimseleri bayıltıp bir süre orada tutan ve onlara esrar, şarap içiren Hasan, bunları, öldükten sonra orada yaşayacaklarına

mut'tan Nizar'ın yanına geldi. Nizar Hasan bin Sabbah'ın kızı ile evlendi ve ondan Muhammed Mustafa, kimisine göre Muhammed El-Kaaim adında bir oğlu oldu. El-Müsta'lî Halife, dayısı Fadl da Ordu Komutanı olarak kaldılar. Bu olaylar, Sultan Tacüddevle'nin öldürülmesinden sonra cereyan etti.

491 (Miladî 1099) yılında Frenkler göründüler ve Antakya ile Trablus'u ele geçirdiler. 492 (Miladî 1100) yılında da Kudüs'ü, onun çevresindeki Sûr ve Akkâ'yı aldılar. 498 (Miladî 1105) yılında ise sahilin diğer yerlerini istilâ ettiler ve güçlendiler. Daha sonra da Ruha'yı ve çevresindeki Fırat kalelerini ele geçirdiler.

★

Sultan Tacüddevle'nin ölümünden sonra bütün Diyarbekir parçalandı ve Melik Dukak'ın elinde Meyyafarkîn'den başka bir yer kalmadı. Amed ise Emîr Yenal'ın eline geçti; halen de çocuklarının elinde bulunmaktadır. Hüsameddin Tümtekin ([350]) Bedlis ve Erzen'e egemen oldu. Erzen daha önce Emîr Şaruh'un ([351]) elinde bulunuyordu. Hüsamüddevle Tümtekin Erzen'i alınca Şaruh da Hani'yi aldı. Kızılarslan ise Siirt, Tanza ve Bahmud'u ele geçirdi; daha önce de, Erzen'den sayılan Devin şehrini almıştı.

Artukoğlu Emîr Sukman da 495 (Miladî 1102) yılında Emîr Musa'yı öldürerek Hasankeyf'i elinden aldı. Burası hâlâ onların yönetiminde bulunmaktadır.

---

inandırarak kendi fedaileri arasına alırdı. Hasan'ın 1124 yılında ölmesinden sonra da uzun süre bağımsız kalan Alamut, 1256 yılında Moğol imparatoru Hulagu tarafından alınıp yıkılmıştır. (M.E.B.)

(350) **En.Nücum'üz-Zahire** C. 5, S. 121'e göre «Gümüştekin». (B.A.A.)

(351) «Marsh» 99'da «Siyaruh» diye geçiyor. (B.A.A.)

Emîr Sukman'ın ölümünden sonra yerine oğlu Emîr İbrahim geçti. O da ölünce kardeşi Davud bin Sukman yönetimi aldı. Burası hâlâ çocuklarının elindedir. Başkaları da Mardin'i aldılar. Meyyafarkîn'i de Emîr Altaş Melik Dukak adına yönetiyordu. Memleketin yöneticileri işte bunlardı. 491 (Miladî 1099) yılında Melik Dukak Meyyafarkîn'e döndü. Yanında, Devin halkından olan Veziri Muhammed El- Acemî bulunuyordu. Diyarbekir'deki bütün emîrler de hizmetine gjrdiler.

493 (Miladî 1101) yılında İbni Tecaz Trablus'ta ([352]) öldü. Frenkler de orayı ele geçirdiler.

Yine aynı yıl Dukak, Emîr Altaş'ın Veziri El-Muhtesib'i tutukladı. Reis Ebu Abdullah bin Mûsık kendisini satın aldı ve öldürerek evinin bitişiğindeki İbni Mûsık hamamının külhanına gömdü. El-Muhtesib, daha önce Meyyafarkîn'i yönettiği sırada Ebu Abdullah'ı tutuklamış, mallarına elkoymuş ve kendisine bütün kötülükleri yapmıştı. İşte bu nedenle, Melik Dukak El-Muhtesib'i tutuklayınca Ebu Abdullah, intikamını almak için onu satın aldı ve öldürdü .El-Muhtesib'le birlikte Simsar İbni Halil, kayınbabası İbn'ül-Gürcî ve birkaç kişi daha tutuklandılar. Bunların bütün mallarına da elkondu ve kendilerine hiç bir şey bırakılmadı. Sonra İbn'ül-Gürcî cezadan korktuğundan, kiraç ve zırnık içerek intihar etti. Simsar Halil ise kaçarak Meyyafarkîn'den çıktı ve Acem ülkesine gidip Amül şehrine yerleşti. Sonra da Mazenderan iline giderek Melik Ali Siyavuh'un ([353]) yanında bir süre kaldı. Orada evlendi ve birkaç çocuğu oldu. 549 (Miladî 1155) yılında Rey şehrine gittiğimde, orada güvendiğim bir adam bana, Simsar Halil'i Melik Sivayuh'un yanında

(352) Trablusşam. (M.E.B.)

(353) Elimizdeki kaynaklarda adına rastlamadık. (B. A.A.)

görmüş olduğunu, çok iyi bir durumda bulunduğunu, saygıdeğer bir yer işgal ettiğini ve çocuklarının halen orada bulunduklarını söyledi.

495 (Miladî 1102) yılında Çökürmüş öldü [354]. Yerine bir süre çocukları geçtilerse de, sonra yönetim ellerinden çıktı.

497 (Miladî 1104) yılında Frenkler Antakya'yı ele geçirdiler ve o zamandan beri oraya egemen bulunuyorlar.

Melik Dukak Meyyafarkîn'de Vezir Muhammed'i saray ve şehir işleriyle görevlendirdi. Yaveri Yağmur'u da Hükümdarlık Burcunda bıraktı. Kendisi ise Şam'a gitti. Meyyafarkîn'de kalan Vezir Muhammed, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Emîr Behram'ın kızı Sıtî Hatafe ile evlendi, sonra da onu boşadı.

497 (Miladî 1104) yılında Frenkler Taberiye'de [355] Melik Dukak tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldılar ve mallarına elkondu. Müslümanlar en büyük ganimeti elde ettiler. Bu, El-Esna'nın Artukoğlu Emîr Sukman ve Çökörmüş'e yenilmesiydi [356].

Yine 497 (Miladî 1104) yılında Hekim Ebu Nasr bin Tekritî Meyyafarkîn'de öldü.

498 (Miladî 1105) yılında da Melik Dukak Şam'da öldü [357]. Atabey Tuğtekin Şam ve dolaylarına egemen oldu. Melik Rıdvan da Haleb ve dolaylarını ele geçirdi.

Yine aynı yıl Vezir Ziyaeddin Muhammed Malat-

---

(354) İbn'ül-Esîr'e göre 500 (Miladî 1107) yılında ölmüştür. (B.A.A.)

(355) Taberiye, Filistin'de bir şehirdir. (M.E.B.)

(356) İki bölü işareti arasındaki cümleden anlam çıkmıyor. (M.E.B.)

(357) İbn'ül-Esîr'e göre 497 (Miladî 1104) yılında ölmüştür. (B.A.A.)

ya'ya haber göndererek Süleyman bin Kutulmuş'un [358] oğlu Kılıçarslan'ı Meyyafarkîn'e çağırdı. Süleyman bin Kutulmuş daha önce Melikşah'ın yanından gelerek Rum ülkesinden [359] Malatya, Kayseri, Aksaray, Konya, Sıvas ve bütün Rum vilayetini ele geçirmişti. Bir süre oraları tek başına yönettikten sonra öldü ve yerine oğlu Kılıçarslan geçti. Kılıçarslan Vezir Muhammed'in çağrısını alınca hareket etti ve 27 Cemaziyelevvel 498 (Miladî 1105) tarihinde Meyyafarkîn'e girdi. Şehre egemen olduktan sonra bir süre orada kaldı. Vezir Muhammed'i tekrar vezirliğe tayin etti. Ayrıca Amed Emîri İbrahim, Siirt Emîri Kızılarslan, Artukoğlu Sukman, Emîr Şaruh, Hüsameddin ve bütün Diyarbekir emîrleri huzuruna gelerek bağlılıklarını bildirdiler.

Kılıçarslan Meyyafarkîn yönetimini babasının kölesi olan Hamurtaş Süleymanî'ye bıraktı. Hamurtaş kendisinin de Atabeyi idi. Sonra da Vezir Muhammed'i yanına alarak Meyyafarkîn'den tekrar Malatya'ya gitti ve Muhammed'e Ablıstin'i [360] beylik olarak verdi. Bir süre sonra da askerlerini toplayarak Musul üzerine yürüdü ve Sultan Muhammed'in komutanı Cavlî Sakavah [361] ile savaştı. Ne var ki Sakavah'a yenile-

(358) Anadolu Selçuklu Devletinin kurucusu olan Süleymanşah'ın doğum tarihi bilinmemektedir. Melikşah zamanında Anadolu'ya geçerek Türkmenlerden bir ordu kurdu. Bizanslılara karşı savaştı ve Akdeniz'den Marmara'ya kadar olan toprakları aldı. İznik'i başkent yaptı. 1080 yılında askerlerini Damalis (Kadıköy)e kadar gönderdi. Hükümdarlığını Abbasî Halifesine de onaylatan Süleymanşah, 1086 yılında Şam Hükümdarı Tutuş'la yaptığı savaşta Haleb yakınlarında öldürüldü. (M.E.B.)

(359) Bizans ülkesi demek istiyor. (M.E.B.)

(360) Elbistan olabilir. (M.E.B.)

(361) İbn'ül-Esîr C. 10, S. 297'de «Sakavo» diye geçiyor. (B.A.A.)

rek geri kaçtı ve 499 (Miladî 1106) yılında Habur nehrinde boğuldu. Cenazesi Meyyafarkîn'e getirtilerek Atabey tarafından yaptırılan ve Sultan Kubbesi denilen türbeye defnedildi. Daha sonraları 533 (Miladî 1139) yılında oğlu Sultan Mes'ud, Emîr Sedîd Bahaeddin Balkahar El-Alevî'yi Konya'dan göndererek tabutunu çıkarttırdı. Tabut Konya'ya Sultan Mes'ud'a gönderilmek üzere Amed'e götürüldü. Ne var ki o sırada Melik Telhan ortaya çıkmıştı ve bu yüzden Sultan Mes'ud Konya'yı terketmişti. Bunun üzerine Emîr Sedîd Bahaeddin, Kılıçarslan'ın tabutunu tekrar Meyyafarkîn'e getirdi. Halen burada gömülü bulunmaktadır.

Hamurtaş Atabey'e gelince; kendisi Meyyafarkîn'de bir istibdat idaresi kurdu, halka çok baskı yaptı, karısı ile birlikte halkın mallarına elkoydu ve halka karşı büyük bir şiddet uyguladı.

499 (Miladî 1106) yılında Emîr Sukman El-Kutbî Halan (Ahlat)tan indi ve Musul Emîri Şemsüddevle Çökürmüş'le görüşerek asker topladı. Sonra Harran Kapısına giderek Frenklerle çarpıştı ve onları büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu, Belih nehri yenilgisiydi.

501 (Miladî 1108) yılında Sultan Muhammed Seyfüddevle Sadaka bin Mezid [362] öldürüldü.

20 Cemaziyelevvel 502 (Miladî 1109) perşembe günü Halat Emîri Sukman, Meyyafarkîn'e saldırdı ve şehri kuşattı. Bu, Ekim ayına rastlıyordu. Şiddetli bir kış vardı. Emîr Sukman, yedi ay süren şiddetli bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirdi. Hamurtaş, 502 (Miladî 1109) yılının Şevval ayında şehri kendisine teslim etti ve Emîr Sukman şehre girdi. Yanında, yukarıda adları geçen bütün Diyarbekir emîrleri bulunuyorlardı. Sukman kendilerine hediyeler verdi ve dağıldılar.

---

(362) Kendisi bir Arap Emîriydi. (B.A.A.)

Kendisi ise Meyyafarkîn'de kaldı; halkın üzerinden bütün vergileri, âşârı ve baskıyı kaldırdı. Ayrıca halkın dövülmesinde kullanılmakta olan binayı da yıktı. El-Muhtesib ve Atabey'in getirdikleri bütün yeni cezaları ve aldıkları bütün vergileri lağvetti. Halkın üzerindeki birçok şeyi kaldırdı. Surlarda çalıştırılmak üzere toplatılmış adamları da serbest bıraktı. Bunlardan başka, halkın kendi mülklerinde tasarruf etme imkânı verdi, haracı azalttı ve bütün zulüm araçlarını kaldırdı. Kazığlı adında bir kölesini Vali olarak saraya yerleştirdi ve şehri Hoca Esîrüddevle Eb'ül-Fütuh'a teslim etti. Halk onunla iyi geçindi.

502 (Miladî 1109) yılında Emîr Mevdud ([363]) Musul'u ve vilayetini ele geçirdi.

503 (Miladî 1110) yılında, Cezire kadılığından azledilmiş bulunan Fahreddin Ebu Ali bin Ömer, Cezire'den gelerek Meyyafarkîn kadılığına tayin edildi ve Kadı Eb'ül-Kasım bin Nübate bu görevden azledildi.

★

Öte yandan El-Müsta'lî Mısır halifeliğine devam ediyordu. Fakat bazı kimseler onun halifelikte hakkı olmadığını, çünkü babası El-Müstansır tarafından tayin edilmemiş olduğunu, bu makama zorla oturduğunu ve El-Müstansır tarafından oğlu Nizar'ın veliaht tayin edildiğini söylüyorlardı. Nizar ise, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Hasan bin Sabbah'la birlikte Alamut'a gitti. Orada Muhammed Mustafa, ya da Muhammed Eb'ül-Kasım adında bir oğlu oldu. İsmailîlerin ([364]) ha-

(363) İmadeddin Zengi'nin oğludur. (M.E.B.)

(364) Şiîlerin güçlü ve aşırı kolu olan İsmailîler, Cafer-i Sadık'ın ölümünden sonra imamlığa oğlu Musa El. Kâzım'ın geçmesine karşı çıkıp bu göreve öbür oğlu İs-

lifesi olan bu Muhammed'e «El-Kaim» unvanı verildi. Kendisinin de bir oğlu oldu ve oğluna Nizar adını koyarak onu veliaht tayin eti.

İsmailîlerin şimdiki halifesi bu Nizar'dır ve denildiğine göre Horasan'da bulunmaktadır. Kimisi de Fas'ta olduğunu söylüyor. Bazıları ise Mısır'da olduğunu, sonra oradan çıkarıldığını, dedesi Nizar bin El-Müstansır'ın Mısır'dan çıkmadığını, oğlu Muhammed'in de Mısır'da doğduğunu, kendisinin oğlunu veliaht tayin ederek gizlendiği yerde öldüğünü, Muhammed'in de doğan oğluna Nizar adı koyduktan ve kendisini veliaht tayin ettikten sonra gizlendiği yerde öldüğünü ve bu Nizar'ın da halen Mısır'da bulunduğunu söylüyorlar. Onların mezhebine göre, halifeleri bir erkek çocuk babası olmadan ve onu halife tayin etmeden ölmez. Yani her ölen Halifenin mutlaka bir oğlu olmuş ve bu oğlu veliaht tayin edilmiştir.

El-Musta'li'ye gelince; kendisi 503 (Miladî 1110) yılında Mısır'da öldü ([365]). Yerine de, veliaht bulunan oğlu Ebu Ali El-Mansur geçti. Bunun unvanı «El-Âmir

---

mail'in geçmesi gerektiği görüşünden hareket eden bir topluluktur. Özellikle Kuzey Afrika'da yoğun bir çalışma yapmışlar ve bunun sonucu olarak 910 yılında Mısır'da İsmailî olan Fatımî Devleti kurulmuştur. Daha sonra ikiye ayrılan İsmailîlerin bir kolu Hasan bin Sabbah'ın çevresinde toplanarak Alamut'ta bağımsız bir devlet kurmuşlardır. 1256 yılında Alamut, Hulagu tarafından alınıp yıkılınca ve son hükümdarı Hürşah idam edilince, oğullarından biri mezhebin başına getirilmiştir. Bunun soyundan olanlardan biri XIX. yüzyılda Hindistan'a kaçmış ve oradaki İsmailîlerin başına geçmiştir. Bugün mezhebin lideri olan Ağa Han onun soyundandır. Alamut'un düşmesinden sonra siyasî güçlerini yitiren İsmailîler, mezhep olarak varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. (M.E.B.)

(365) İbn'ül-Esîr ve diğer bazı kaynaklara göre 495 (Miladî 1102) yılında ölmüştür. (B.A.A.)

Biahkâmillâh»tı. Kendisi halifelikte kaldı ve ünü yayıldı. Bazı kimseler de kendisini aşırı ölçüde övdüler, bazıları da onun adıyla dua ettiler ve gaipten haber verebildiğini halka söyleyerek, bir şeyin olacağını daha olmadan önce bildirdiğini iddia ettiler. Böylece Mısır ve dolaylarının hükümdarlığında mevkii sağlamlaştı.

★

504 (Miladî 1111) yılında Emîr Sukman Meyyafarkîn'e geldi; oradan büyük bir orduyla gittiği Ruha'da öldü. Tabutu Meyyafarkîn'e getirilerek oradan Halat'a götürüldü ve oraya defnedildi.

10 Cemaziyelahır 505 (Miladî 1112) pazartesi günü, Ebu Hâmid El-Gazalî (366) vefat etti. Allah kendisine rahmet eylesin.

Aynı yıl Kadı Eb'ül-Kasım bin Nübate vefat etti ve dedesi Hatib Ebu Tahir bin Nübate'nin yanına defnedildi. Allah onlara rahmet eylesin.

Yine aynı yıl Melik Rıdvan da öldü.

506 (Miladî 1113) yılında Tacüddevle Tutuş öldü ve Artukoğlu Behram'ın oğlu Emîr Belek Nuruddevle Haleb'i ele geçirdi. Kimisi de Tutuş'un 507 (Miladî 1114) yılında öldüğünü söylüyor.

---

(366) Asıl adı Muhammed olan Gazalî 1058 yılında doğmuştur. Öğrenimini Horasan'da yaptıktan sonra 1091 yılında Bağdad'daki Nizamiye Medresesinde müderrislik yapmaya başlamıştır. Daha sonra Şam ve Kudüs'te bir süre inzivaya çekilmiştir. Sonra yine Nizamiye Medresesindeki görevine dönmüşse de, orada fazla kalmamış ve memleketi olan Tus'a gitmiştir. Aynı yerde ölen Gazalî, özellikle tasavvuf konusunda yazdığı eserlerle ün yapmış, İslâm felsefesini büyük ölçüde geliştirmiştir. **İhya'u Ulûm.i-d-Din** adlı 4 ciltlik eseri ünlüdür. (M.E.B.)

506 (Miladî 1113) yılında Emîr Sukman'ın karısı Hatun ve oğlu Emîr İbrahim, Meyyafarkîn'e gelerek Kazığlî'yi azlettiler. Seyyid Ebu Said El-Huveylî Vezir oldu, kardeşi Ebu Mansur El-Muîn de Meyyafarkîn valiliğine tayin edildi. Kadı Fahreddin bin Ömer de Cezire Valisi oldu ve oraya gitti. Kardeşi Eb'ül-Feth ise Meyyafarkîn'de kaldı.

507 (Miladî 1114) yılında Kadı Alemüddin Eb'ül-Hasan Ali bin Yahya bin Nübate Halat (Ahlat)a giderek Emîr İbrahim ve Hatun'la görüştü ve Meyyafarkîn kadılığına tayin edildi.

Aynı yıl Sukman oğlu İbrahim, Vezir Seyyid'i Menazgırt'ta öldürdü. Bunun üzerine Vezirin kardeşi El-Muîn Meyyafarkîn'de başkaldırdı. Kadı Alemüddin Eb'ül-Hasan bin Nübate azledilerek yerine Eb'ül-Merca Yahya, İbrahim ve Hatun tarafından tayin edilmişti. Yahya, Kadı Ebu Bekir bin Sadaka'nın arkadaşlarındandı; aynı zamanda da iyi bir hukukçuydu. Babası Şeyh Eb'ül-Berekât, Meyyafarkîn'e gelen El-Mısrî'nin arkadaşlarındandı ve bilgin, Kur'an okutucusu, tecvid'i [367] iyi bilen bir adamdı. Yahya 507 (Miladî 1114) yılının sonuna doğru kadılığa tayin edilmişti.

İşte El-Muîn Meyyafarkîn'de başkaldırınca Yahya'yı tutukladı ve yanında bulunan Sukman'ın kızının Azerî adındaki yaverini de öldürdü. Kadılığa da Bedlis halkından Eb'ül-Hüseyin Ahmed bin Ammar bin Muzaffer'i tayin etti. Bundan sonra da dilediği şekilde şehri yönetmeğe başladı. Kadı Yahya 508 (Miladî 1115) yılının Recep ayında tutuklandı ve aynı yılın 15 Şaban gecesi öldürüldü. Cenazesi, Müslüman mezarlığına defnedildi.

★

(367) «Tecvid» Kur'an'ın okunuş şeklinin kurallarını saptayıp toplayan bir din bilimi dalıdır. (M.E.B.)

508 (Miladî 1115) yılında Batınîler Şam camiinde Emîr Mevdud'u öldürdüler. Kendisi Tuğtekin'in yanına gitmiş ve bir süre orada kalmıştı. Bir gün camiye girip namaz kılarken, Batınîlerden birkaç kişi üzerine saldırarak kendisini öldürdüler. Cenazesi Değirmenaltı'ndaki Yeşil Burçta defnedildi, üzerine de bir kubbe yapıldı. Kubbe hâlâ duruyor. Emr Mevdud, 507 (Miladî 1114) yılında Frenkleri sahilde Taberiye'de yenilgiye uğratmış, onlardan büyük bir kitle öldürmüş ve mallarını ganimet almıştı.

★

508 (Miladî 1115) yılının sonlarında Sultan Muhammed'in komutanı Karaca Saki, Meyyafarkîn kapılarına gelerek tepelerin üzerine indi, bir süre orada kaldı. Bu sırada şehir El-Muîn tarafından yönetiliyordu. Karaca ise yoluna devam edeceği ve arkadan gelecek arkadaşlarını beklemekte olduğu izlenimini veriyordu. El-Muîn'le ne konuştu ne de haberleşti. El-Muîn de kendisine yemek ve yatak gönderdi.

Karaca her gün ava çıkar ve şehrin kapısının önünden geçerdi. Bir gün yine şehrin kapısından geçerken Havş Kapısına saldırdı ve elindeki kılıçla zinciri kırarak içeri girdi. Girdiğini gören bir Horasanlı üzerine atılmak istediyse de, sonra bundan vazgeçti ve kılıcını çekerek Emîri çağırmak, ona haber vermek üzere şehre gitti. Yanında birkaç kişi daha bulunan Karaca ise kapının ortasında durdu. O sırada yanına bir demirci geldi ve önüne düşerek kendisini sarayın kapısına kadar götürdü. Bunun üzerine bağrışmalar oldu ve sarayın kapıları kapatıldı, halk da toplanmaya başladı. Bir saat sonra El-Muîn sarayın kapısını açtı. İzzeddin Karaca böylece 508 (Miladî 1115) yılının son-

larında Meyyafarkîn'e girdi. Onunla birlikte arkadaşları, adamları ve karısı da girdiler; yükleri de getirildi. Karısı, daha önce Sultan Muhammed'in cariyesiydi ve yanında, Sultandan olma Fatma Hatun adında bir de küçük kızı vardı. Daha sonra, 534 (Miladî 1140) yılında Halife El-Muktedî'nin Bağdad'da evleneceği kız işte budur.

Karaca şehri egemenliği altına aldıktan sonra El-Muîn Acem Evine yerleşti. Üç gün sonra Karaca kendisini Vezir tayin etti ve üzerine hil'at giydirdi; bütün işleri de yine kendisine bıraktı. İbni Matar'ı da azlederek kadılığa yeniden Alemüddin bin Nübate'yi getirdi. Alemüddin, ileride de bahsedeceğimiz gibi ölünceye kadar bu görevde kaldı. Karaca bir süre Meyyafarkîn'de kaldıktan sonra Sultan tarafından çağrıldı ve gitti. Sultan kendisine Fars ve Şiraz vilâyetleri ile Fars ülkesini verdi. El-Muîn de kendisiyle birlikte bulunuyordu ve Veziriydi.

Daha sonra Sultan Muhammed, kölesi Havş Beye haber göndererek Meyyafarkîn'e bir Vali göndermesini ve Karaca'nın karısını getirtmesini emretti. O da Rezbeyi adında bir Vali gönderdi. Bu Vali, Atabey Zengi bin Aksungur'un komutası altında 20000 askerle birlikte 509 (Miladî 1116) yılında Meyyafarkîn'e girdi. Bu askerler Havş Beyin hizmetinde bulunuyorlardı. Rezbeyi'nin elinde tımar olarak yalnız Tıl Afer vardı. Karaca'nın karısını Sultanın kızıyla birlikte .Musul'a gönderdi. Kendisi de Meyyafarkîn'de kaldı.

510 (Miladî 1117) yılının başlarında El-Müstevfî Müeyyidüddevle Eb'ül-Hasan bin Mahter, Cezire'den Meyyafarkîn'e gelerek Divan işlerini üzerine aldı ve Üstad Ebu Galib'in kızı Zinet'le evlendi.

509 (Miladî 1116) yılında da Necmeddin İl-Gazi El-Bersakî'yi yendi.

Rezbeyi'nin valiliği zamanında Meyyafarkîn şehrine ve ülkesine yabancı eller uzandı, her taraftan saldıranlar oldu ve ülke ile şehrin çoğu yıkıldı.

Zaten Hamurtaş'ın valiliği zamanında ülkenin birçok yeri alınmıştı. Örneğin Artukoğlu Sukman, Hasankeyf bölgesindeki Hazzo'dan [368], Satidma ırmağından Halk Kapısına ve Erzen çayına kadar 100 köy almıştı ve Hazzo'ya ilhak etmişti. Fahreddin İl-Gazi de Dicle ırmağından Savur dağına kadar 80 köy alarak Mardin'e bağlamıştı. Amed Emîri Fahruddevle Hev nehrinin doğusundan 30 kadar köy almıştı. Hani Emîri Şaruh ise Yüksek Köprünün başını tutmuştu. Emîr Ahmed, Hetah'ı almıştı. Senasineler, Gabelcevz [369] ve onun, sıradağlarının ucunda bulunan dolaylarından 30 kadar köy almışlardı. Erzen Emîri Hüsamüddevle ise iki ırmak arasında 25 köy almıştı.

Bütün bunların nedeni yöneticilerin değişmeleri, devletlerin birbiri ardından gelmeleri, Meyyafarkîn'in zayıflaması, onu yönetenlerin beceriksizliği ve onu koruyanların azlığıydı. Yönetimine tayin edilen her adam ülkeyi yağma eder, mallarına elkoyar ve eline geçeni alırdı. Çünkü bu yöneticiler burada sürekli olarak kalmayacaklarını biliyorlardı. Böylece memleketi ellerine geçirdiler, halkının mallarına elkoydular. Bütün bunları da yöneticiler yaptı. Halkın evi yıkıldı ve halk yoksul düştü.

★

512 (Miladî 1119) yılının Şubata rastlayan Rebiyülâhır ayının 12'sinde ben Meyyafarkîn'de doğmu-

(368) «Hazzo» Kozluk ilçesinin eski adıdır. (M.E.B.)
(369) «Gabelcevz» Şason'un eski adıdır. (M.E.B.)

şum. O zaman talih Akrep ve Merih burçlarındaydı. Allaha şükür. Sonuç ona doğrudur.

★

14 Rebiyülahır 512 (Miladî 1119) tarihinde Halife El-Müstazhir Eb'ül-Abbas Ahmed bin El-Muktedî vefat etti. Kendisi 41 yıl 6 ay 7 gün yaşamıştı. Halifeliği ise 25 yıl 3 ay 15 gün sürmüştü. Cenazesi Bağdad'da defnedildi. Öldüğü gün, veliaht bulunan oğlu Ebu Mansur El-Fadl'a biat edildi ve kendisi «El-Müsterşid Billâh» ([370]) unvanıyla halife oldu. Yeni Halife cesur, girişken ve değerli bir insandı. Kendisine 14 Rebiyülahır 512 (Miladî 1119) perşembe günü biat edildi. Halifeliği ise 17 yıl 6 ay 20 gün sürdü. Çünkü 486 (Miladî 1094) yılının Şaban ayının sonlarına doğru, dedesi El-Muktedî zamanında doğmuştu. Unvanı da Ebiverdî ([371]) tarafından verilmişti.

512 (Miladî 1119) yılında Sultan Muhammed, Hemedan kapılarında öldü. Yerine oğlu Sultan Mahmud geçti. Mahmud, amcası Sencer'in kızıyla evlendi. Bundan Kuhaz Neseb doğdu ve Yukarı Irak'la Aşağı Irak'a egemen oldu.

Sultan Sencer de Horasan, Maveraünnehir ve

---

(370) «Allah'tan doğru yolu göstermesini isteyen» demektir. (M.E.B.)

(371) Ünlü bir şair ve edebiyatçı olan Ebiverdî'nin asıl adı Muhammed'dir. Kendisine «El-Muavî» de denirdi. İbn' ül-Esîr, kendisiyle ilgili şu ilginç olayı anlatmaktadır: «Ebiverdî, Halife El- Müstazhir'e gönderdiği pusulanın altına «Hizmetçiniz El Muavî» sözlerini yazmıştır. Halife bu addan hoşlanmadığı için kendisini kabul etmemiştir. Bunun üzerine kendisi «El-Muavî»deki «mu» hecesini kazımış ve adını «El-Avî» haline getirmiştir. (B.A.A.)

«El-Avî»nin anlamı «uluyan» demektir. (M.E.B.)

Rey'i alarak 505 (Miladî 1112) yılına kadar saltanat sürdü ve ileride de bahsedeceğimiz gibi, bu tarihte Oğuzlar tarafından esir alındı. Kendisi 471 (Miladî 1079) yılında doğmuştu. O zaman babası Melikşah Diyar-ı Rebia'ya gelmiş ve Sincar'ın alt tarafında konaklamıştı. Orada bir çocuğu olunca adını ne koyacaklarını konuştular. Melikşah sordu:

«Bu şehrin adı nedir?».

Yanındakiler «Sincar» diye karşılık verdiler.

Bunun üzerine o da şöyle dedi:

«Çocuğun adı Sencer olsun».

Ve böylece çocuk Sencer adını almış oldu.

Sencer, bir süre saltanat sürdükten sonra Oğuzlar tarafından esir edildi.

Birinci Cildin Sonu

KORAL YAYINLARI: 8

EHMEDE XANÎ

MEM Û ZİN

Türkçesi :

Mehmet Emin Bozarslan

BERAAT ETTİ

Beraat Kararıyla Birlikte

YAKINDA ÇIKIYOR

İsteme Adresi: Koral Yayınları
P.K. 907 Sirkeci/İST.

KORAL YAYINLARI: 5

BİRİNCİ DOĞU HALKLARI KURULTAYI

BAKÛ 1920

300 Sayfa 20 Lira

KÜRTÇE

ALFABE

Mehmet Emin Bozarslan

Mahkeme Kararıyla Serbest Bırakıldı

Dağıtımı Yayınevimiz
Tarafından Yapılmaktadır

Fiatı: 10 Lira

İsteme Adresi: Koral Yayınları
P.K. 907 Sirkeci/İST.

KORAL YAYINLARI: 4

mehmet emin bozarslan

İçerdekiler ve Dışardakiler

208 sayfa 15 lira

KORAL YAYINLARI: 3

amilcar Cabral

Gine'de Devrim

Türkçesi: Defne Behramoğlu

208 sayfa 15 lira

KORAL YAYINLARI: 2

g. d. obiçkin

Lenin, Hayatı ve Mücadelesi

Türkçesi: Aykut BAYKAL

(Toplatıldı)

200 Sayfa 15 Lira

KORAL YAYINLARI: 1

emil galip sandalcı

Seyrederken Kendimizi

344 Sayfa 20 Lira

YAYINLARI

Lenin

Kitle İçinde Parti Çalışması

176 sayfa 12.5 Lira

İbarrola

Ekonomi Politik El Kitabı

yabancılaşma ve hümanizm

112 sayfa 8 Lira

Jack Woddis

Milliyetçilik ve Enternasyonalizm

80 Sayfa 7.5 Lira

İsteme Adresi: ANKARA DAĞITIM
Bayındır Sokak 38/3 Yenişehir-ANKARA

koral yayınları